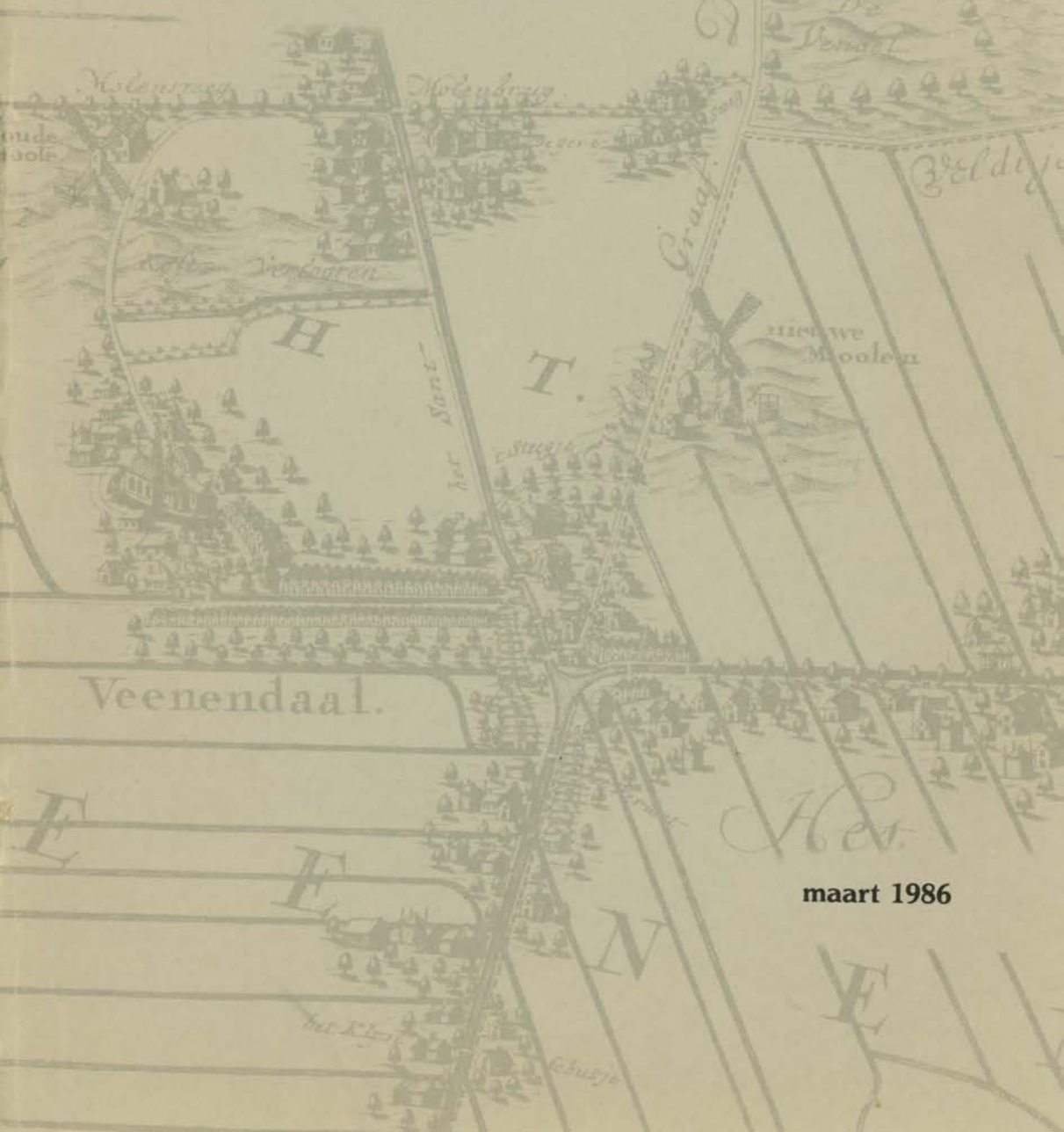

Historische Vereniging
Oud Veenendaal

maart 1986

* 1e jaargang, nummer 1
verschijnt 4 maal per jaar

Bestuur en redactie

drs A.C. van Grootheest, voorzitter

drs R. Bisschop, sekretaris

G. Kool, penningmeester

M. Brink

H. Diepeveen

Sekretariaat:

Prinsesselaan 38, 3905 GX Veenendaal

telefoon: 08385-22691

Ledenadministratie:

D.J. Kruidhof

Lemoen 29, 3902 GR Veenendaal

telefoon: 08385-11079

Bank: Rabobank, rek.nr. 3951.10.106

t.n.v. Historische Vereniging Oud Veenendaal

Postgiro van de bank: 380265

De kontributie bedraagt f.20,- per jaar

Voor leden tot 18 jaar f.10,- per jaar

Losse nummers van dit blad f.5,-

Lay-out: Cora Thomasz

Druk: Drukkerij Davelaar

* Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd
zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Zo zag de zuidzijde van de markt er in 1959 nog uit!

BURGEMEESTER
VAN
VEENENDAAL

---

*"Geschiedenisbeoefening op zichzelf betekent niets.
Zonder band met het heden is het een bezigheid voor
antiquairs en muntenverzamelaars".*

Een uitspraak van Godfried Bomans, die je naar mijn mening, in omgekeerde zin, kunt toepassen op de mensen die de Historische Vereniging Oud Veenendaal vormen.

Het zal juist de band met het hedendaagse Veenendaal zijn die een aantal mensen ertoe heeft gezet de vereniging op te richten en er lid van te worden.

Mensen met zoveel "hart" voor het Veenendaal van vandaag dat ze graag willen weten wat daarachter steekt.

Dat kan leiden tot een boeiende en leerzame, maar niet minder nuttige bezigheid.

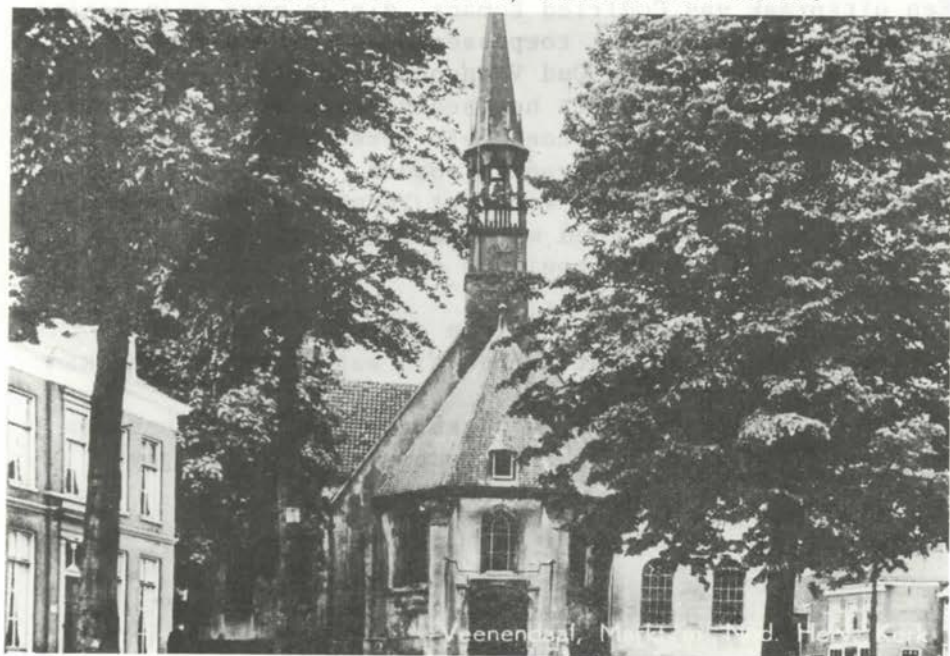
Vele gemeenschappen, niet alleen de huidige maar ook toekomstige, kunnen baat hebben bij wat de vereniging kan achterhalen en behouden.

Ik hoop daarom dat velen de vereniging zullen steunen en zo mogelijk daadwerkelijk hun medewerking zullen geven.

G. Wiechers

De markt rond 1920, omzoomd met bomen.

Kerk met pastorie in volle glorie.

De markt in het nieuws

De laatste tijd is er nogal wat publiciteit geweest rond de markt. Bomen werden gekapt en de oude pastorie bedreigd. In een vergadering van een raadscommissie is al gezegd - en het was niet de eerste de beste die het zei - dat de oude pastorie wel gesloopt kon worden.
DAT MAG NIET GEBEUREN!!

De markt is vanouds het middelpunt van het sociale leven in Veenendaal: niet alleen de kerk stond op het hoogste punt van het glooiende plein, er waren ook twee hotels, twee pastorieën en b.v. de ambtswoning van de burgemeester. De markt was omzoomd met bomen en er stond lange tijd een muziektent en 'beneden aan de markt' een kiosk. Dan was er de Wilhelminaboom en een oude fraaie lantaarn (waar is die gebleven?).

Het moet er niet om gaan het verleden na te bootsen, maar het moet wel mogelijk zijn iets van de oude sfeer terug te vertalen naar deze tijd. Als de markt binnenkort wellicht autovrij wordt, kun je je deze voorstellen als een fraai plein in het hart van Veenendaal, als vanouds oplopend naar de kerk.

Zou het plein niet omzoomd kunnen worden met bomen?

Aangekleed met kiosk en terras, kan het weer het levende ontmoetingspunt worden tussen Hoofdstraat en Duivenwei, tussen Raadhuisplein en Achterkerk.

Dat de oude pastorie op zijn markante plaats naast de kerk aan de markt moet blijven, spreekt voor zich. Natuurlijk niet voorzien van lichtreclames etc., maar in de oude staat. Een goede bestemming moet te vinden zijn, desnoods als museum. Het is een van de weinige panden uit de vorige eeuw die Veenendaal nog bezit.

De discussie over de historische waarde van het pand, verbleekt bij het besef dat dat wat wellicht meer waarde had allang verdwenen is.

Wat met de bomen nog kon, zal met de pastorie niet gebeuren!

v.G.

„Breeje Gang” doet voor de laatste maal van zich spreken

Bakermat van Veenendaal gedoemd om te verdwijnen.

DEEL I - HET BEGIN, DE NAAMGEVER EN PLAATSSITUERING

Ook een zo op het oog ogenschijnlijk gewone straat kan een rijke historie "in" zich hebben. Een stukje, vaak nog ongeschreven, geschiedenis die, voor wie er zich in wil verdiepen, heel wat verrassingen naar voren kan brengen.

Voorbeelden van straten in Veenendaal met een rijke historie zijn onder meer de Hoofdstraat, Hoogstraat, Munnikeweg, Zandstraat en Wilhelminastraat. Om bij laatstgenoemde straat te blijven: in het begin van deze eeuw werd deze straat ook wel 't Lombok genoemd. Trouwens, oudere Veenendalers gebruiken ook nu nog deze benaming. Is het U overigens bekend waarom deze straat deze toch wel bijzondere titel meekreeg?

Daarover bestaan verschillende lezingen. Eén daarvan vertelt dat aan het begin van deze eeuw een Veenendaler, ene Van Wakeren, een stulpje betrok op 't Lombok, de Wilhelminastraat dus.

Van Wakeren was een oud-Indiëstrijder en diens krijgsverrichtingen vonden onder meer plaats op Lombok in het voormalige Nederlands-Indië. Vandaar dus. In de oorlog kreeg de Wilhelminastraat, om duidelijke redenen, haar oude benaming terug. We beperken ons tot de bijna vergeten Van de Pollstraat.

Ondanks dat is het er met name op zaterdag een drukte van belang. Automobilisten hebben, in verband met de wekelijkse markt, er een dankbare sluipteg in gevonden.

In dit en het volgende nummer gaan we dieper in op verschillende aspecten van de tegenwoordig naamloze straat.

Een gewone Veenendaalse straat waar eertijds het volksleven tot grote bloei kwam. Zo is de burgemeester J.H. van de Pollstraat, gelegen midden in Veenendaals oudste wijk, te typeren. Heden ten dage herinnert daar nog weinig aan. Kaalslag is nu het grote woord en het zal niet lang meer duren of op de plaats van de laatste twee blokjes huizen inclusief het krui-

denierswinkeltje, staat straks modern gestapelde woningbouw. Structurele maatregelen van hogerhand maken van het eertijds dorpse beeld een stads aanzicht.

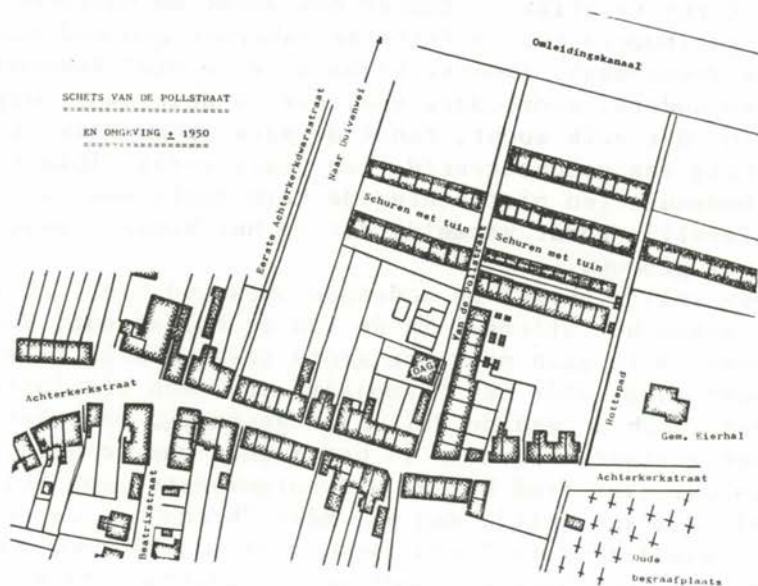
Met spijt, zeggen sommigen. Anderen denken daar positiever over. Hoe het ook zij: ontelbare gezinnen bevolkten in de loop der jaren de Van de Pollstraat. Daarvan zijn de families Tanis, Van Barneveld en Van de Weerthof de "laatsten der Mohnikanen".

De vroeger zo levendige straat werd bewoond door zo'n tachtig gezinnen met vaak een grote kroost. Gezellig was dat in ieder geval wel, wat het gemis aan goede sanitaire voorzieningen en electra enigszins goedmaakte. De saamhorigheid in de straat kwam tot bloei in het verenigingsleven waarvan het hoogtepunt tussen 1950 en 1960 lag. Burenhulp en naastenliefde waren heel normale begrippen. Was er wat te vieren of kondigde er zich een blijde gebeurtenis aan? Het nieuws ging als een lopend vuurtje door de buurt. "De gezelligste straat van 't Veen", wordt door oud-bewoners dan ook meer dan eens gezegd. Zo vlak voor het einde van een roemruchte historie is het zinnig om terug te blikken. Temeer ook omdat de buurt waarin de straat gesitueerd is, in feite de bakermat genoemd mag worden van Veenendaal. Immers, bijna alle "echte" Veenendalers hebben ouders, voorouders enz. die in deze buurt opgegroeid zijn. Het volk zocht, nadat de kerk op de Markt in 1566 plechtig was geconsacreerd, een vaste verblijfplaats vóór het bedehuis (en niet achter de kerk zoals maar al te vaak abusievelijk wordt vermeld) dat op het hoogste punt van het dorp was gebouwd.

Dat gaf een veilig gevoel en zodoende ontstond hier een volkswijk. Hoe begon het allemaal in de Van de Pollstraat? Veel is niet meer na te gaan maar met grote zekerheid is te zeggen dat in ieder geval vóór het "rampjaar" 1855 een textielfabriekje van Jacob H. van de Poll hier gevestigd was. Het nerkje moet gestaan hebben zo in het midden van de huidige straat. In dat jaar trad hij af als burgemeester van Stichts Veenendaal. Waarschijnlijk zag hij meer "brood" in de textielwerkplaats die tot grote bloei kwam, niet alleen door eigen inspanning maar ook door de goedkope arbeidskrachten die hij

Gezicht vanaf de watertoren. Op de voorgrond sloperij De Ruiter, linksboven de Eierhallen en rechts een blokje van de Van de Pollstraat. (Foto uit 1965)

kon krijgen. Het jaar 1855 was rampzalig voor een deel van ons land. Ook voor Veenendaal. De Grebbedijk tussen Rhenen en Wageningen brak en het water stroomde rijkelijk richting Veenendaal. De bevoking moest geëvacueerd worden en de meesten vonden een onderdak in de Utrechtse Geertekerk. Jacob van de Poll bood aan velen werk na hun terugkeer in Veenendaal.

GROOT BEZIT

Van burgemeester Van de Poll is weinig bekend. In bijna alle archieven ontbreken gegevens van hem, zelfs een foto (als die heeft bestaan) of een getekend portret is niet te vinden. Jacob van de Poll werd op 10 februari 1793 geboren en was eerste burger van 1844 tot 1855. Hij stierf op 27 januari 1862 en werd ter aarde besteld op het oude kerkhof aan de Achterkerkstraat. Het moet een inventieve en ook vermogend man zijn geweest getuige de nalatenschap. Boze tongen beweren wel eens dat hij dat grote bezit te danken had aan het feit dat hij twaalf jaar lang de scepter zwaaide over Veenendaal en zodoende op indirecte wijze veel gelden in eigen zak (=bedrijf) kon steken.

Zijn "erfenis" bestond uit 190 in zeer goede staat verkerende weefgetouwen, het fabriekspand, één directeurswoning (te vinden Achter de Kerk B 162 K), vijf arbeiderswoningen, één pakhuis, een stuk grond groot 70 aren en tenslotte een herenhuis met tuin van liefst 60 aren. De heren Benninck en Nieuwenhagen begrepen in 1878 dat hierin voor hen een grote kans lag. De erfenis werd compleet opgekocht voor de somma van 19.000 gulden waarbij op de grond van het herenhuis een erfpacht rustte van negentig gulden per jaar tot de datum 22 februari 1939. Het bedrijfje stond bij de aankoop al geruime tijd stil. Na de dood van Jacob van de Poll heeft zijn zoon het nog enkele jaren voortgezet. Om onverklaarbare redenen is hij er mee gestopt.

De Eerste Veenendaalsche Stoomweverij NV, zo luidde vanaf dat jaar de naam. De directie van de Veenendaalse Stoomspinnerij en Weverij (VSW) bracht de machinerieën later over naar het

eigen, toen pas uitgebreide, bedrijf (inmiddels ook weer verdwenen). Het oude fabriekje van Van de Poll werd met de grond gelijk gemaakt en op deze grond verrezen in dat jaar 49 arbeiderswoningen. Voor slechts tweehonderd gulden per stuk werden ze neergezet. Het waren deze huisjes die enkele tientallen jaren geleden verdwenen en waarvan de bewoners het moesten stellen zonder de eerste woningvoorzieningen.

In de loop der jaren kwamen meer huisjes in de straat te staan. Precies eendere: lange blokken met eenvoudige ramen, deuren en muren. In veel gevallen werden houten tussenschotten gebruikt en hadden de bewoners een enkelsteens muur. Een dakgoot kende men verder niet evenals riool en waterleiding. Electra was helemaal een luxe. Primitief wonen dus, en het kon dan ook niet uitblijven dat het eens mis moest gaan. De straat had reeds haar maximale bouwvolume bereikt (zo'n tachtig woningen), toen aan het begin van deze eeuw een grote brand uitbrak. Paniek alom, temeer omdat bij de bouw hier blijkbaar geen rekening mee gehouden werd want de bovenverdieping van elk blok was open.

Er waren tussen de huizen onderling toen geen tussenschotten geplaatst. Op de zolder konden de bewoners dus van de ene naar de andere kant lopen! Later werd ook dit veranderd. Ondanks dat met man en macht geholpen werd om het vuur te bestrijden, brandden toch enkele panden af. Van de resten hout die nog redelijk gaaf waren, werd gebruik gemaakt om nieuwe huizen te bouwen. Onder meer zijn dit de woningen in het blok waar de familie Tanis heden ten dage nog woont. Men had dit hout beter niet kunnen gebruiken want de kwaliteit werd er uiteraard niet beter op.

EREBOOG

We maken een sprong naar het jaar 1945. Overal in Veenendaal werd eind augustus het bevrijdings/Koninginnefeest gevierd. In welhaast iedere straat stond een ereboog opgesteld, vervaardigd door de bewoners. Door de plaatselijke Oranjevereniging werden geldprijzen in het vooruitzicht gesteld voor wie de mooiste boog had. Nijver gingen de Veenendalers aan het

werk. Leden van de gemeenschap aan het Boveneind maakten op bijzondere wijze gebruik van twee bunkers die vlak voor het uitbreken van de oorlog door de Nederlanders als buffer neergezet waren (ze werden overigens nooit gebruikt). De betonnen gevaartes stonden aan weerszijden van de weg en men kwam op het lumineuze idee om ze op te schilderen als woonhuis compleet met ramen en deuren. De ereboog vormde de kroon op het werk en het verkeer moest dus onder de boog doorrijden. Het materiaal werd per bakfiets gehaald vanaf de Ginkelse

De Van de Pollstraat in haar 'gloriedagen', een foto uit 1955. Het eerste haaks staande blokje aan de rechterzijde van de weg gezien vanaf de Achterkerkstraat. Hier woonden onder meer de families Sukkel, Verwoert en Lubbers. Tegen de zijkant, ongeveer in het midden, is nog duidelijk de aftekening te zien van waar zeer waarschijnlijk nog niet lang na het nemen van de foto een waterpomp stond. Op het dak is verder een duivenplaatje zichtbaar.

Heide. De plaatselijke Oranjevereniging vond de creatie dusdanig origineel en fraai uitgevoerd, dat een eerste prijs aan hen gegund werd.

Bogen stonden er verder op de Zandstraat bij 't Lombok en uiteraard op de Van de Pollstraat. Ook daar lieten de bewoners zich niet kennen. In Veenendaal stond de straat inmiddels minder fraai bekend. Vooral door achterstallig onderhoud van de toenmalige huiseigenaren, sloeg het spook van de verpaupering toe. De Breeje Gang was de algemene benaming. De straat werd ooit verbreed, vandaar dus deze minder elegante titel. En dus wilden met name de Van de Pollstraatbewoners zich van hun beste kant laten zien. Een fraaie boog werd met gezamenlijke inspanning gemaakt en uiteraard moest een fotograaf komen opdraven om de bouwers op de gevoelige plaat vast te leggen. Veel succes oogstte men ook met de praalwagen "Hoorn des Overvloeds" die door nijvere werkhanden tot stand kwam. Voor de bewoners werd het een geslaagd feest, niet in de laatste plaats veroorzaakt door de goede medewerking van de plaatselijke autoriteiten. In de Veenendaalsche Courant van eind augustus 1945 wordt dan ook door het bestuur in een advertentie gezegd: "De Buurtvereniging Van de Pollstraat -Ons Aller Genoegen- terug ziende op een zeer geslaagd feest, danken alle personen die hun medewerking hieraan verleenden. In het bijzonder het hoofd der Politie den Heer P.E. van Riessen".

Om een goed beeld te kunnen krijgen van de straat is het zinnig om anno 1945 een wandeling te maken. Lopende op de Achterkerkstraat vanaf de Oude Kerk zien we links ná de Beatrixstraat (rechts) de 1ste Achterkerkdwaarsstraat. We lopen een veertien huizen verder en staan voor de ingang van de Van de Pollstraat. Links en rechts staan huizen. De straat is geplaveid met klinkers en een goede waterafvoer ontbreekt. Links staat een klein rijtje huizen (nog bestaand) en aan de rechterzijde bevindt zich een blok met elf huisjes. Even verderop aan de rechterzijde staat haaks op de weg weer een blok met elf woningen, nog verder rechts bevindt zich eenzelfde rij. Hiertussen zijn schuren en tuintjes. Aan de overzijde van het eerste haaks staande blok staat evenwijdig

Leden van buurtvereniging 'Ons Aller Genoegen' op reis naar Scheveningen, medio jaren vijftig.

hieraan, achter het huidige optrekje van Bart van Barneveld, een gelijke rij. Voor de goede orde: deze rij liep "dood" en kwam dus niet uit op de Eerste Achterkerkdwarsstraat die naar de Duivenwei slingerde. Bijna aan het einde van de doodlopende Van de Pollstraat zien we links wederom zo'n rij. Vermeldenswaard is nog dat naast de haaks staande rij woningen aan de rechterzijde het zogenaamde Rottepad liep. Het pad lag dicht bij de eierhal en had "achterin" ook een aantal haaks staande woningen gelijk aan die van de Van de Pollstraat. De naam is niet afgeleid van een rat of iets dergelijks maar heeft alles te maken met het verwerken van textiel. Het stamt nog uit de tijd toen Van de Poll hier in de buurt zijn fabriekje had staan. Het linnen moest zacht gemaakt, geroot worden en blijkbaar gebeurde dat in grote mate bij de bewoners van dit pad.

In Nederland kende men onder invloed van de Marshallhulp, weer betere tijden. Het radio- en TV toestel werden gemeengoed en alles wat vooral de jonge Nederlander had moeten missen in de vijf bange oorlogsjaren, werd zo spoedig mogelijk ingehaald. Onder meer de muziek. Amerikaanse swingende tonen schalden door de luidsprekers. Ook in Veenendaal. In onze straat nam de ontspanning, soms na gedane arbeid, een belangrijke plaats in. Op straat werd dansles gegeven (!) wat later gecontinueerd werd in het café van Ab Dijkhorst aan de Achterkerkstraat. Daar formeerde zich een klein clubje enthousiastelingen die de leden van "Voetje voor Voetje" (de naam van het groepje) de ritmische passen leerden. Voor grotere evenementen werden de Eierhallen voor één gulden per dag afgehuurd. Dat gebeurde bijv. bij opvoeringen van toneelstukken. Verder kende de buurt een eigen tafeltennis- en damclub waarbij Henk Hardeman de grote initiatiefnemer was. Ook was er bijvoorbeeld een zangclubje en mandolinegroep "De Appollo's" die zowaar de derde prijs in de wacht sleepte bij een muziekfestijn in Veenendaal. Voor de meisjes was er een naaicursus waar mevrouw Van Schuppen deskundige uitleg gaf aan haar leerlingen.

In het volgende nummer deel twee van de Van de Pollstraat-geschiedenis. Hierin alles over de opening van het buurthuis in 1950, buurtvereniging Ons Aller Genoegen, het eerste TV-toestel in Veenendaal dat in de Breeje Gang aangesloten werd, de grote afbraak en leegloop. Voor aanvullingen houdt schrijver dezes artikel zich uiteraard zeer aanbevolen, telefoon 28028 (Veenendaal).

Martin Brink, nov. '85

Bronnen:

Gemeente Veenendaal, Afdeling Stadsontwikkeling Veenendaal, Gesprekken (oud)bewoners w.o. A. Tanis en H. van Baaren, Politie Veenendaal, Afdeling Voorlichting Veenendaal, A.P. de Kleuver, J. van Barneveld, Veenendaalsche Courant.

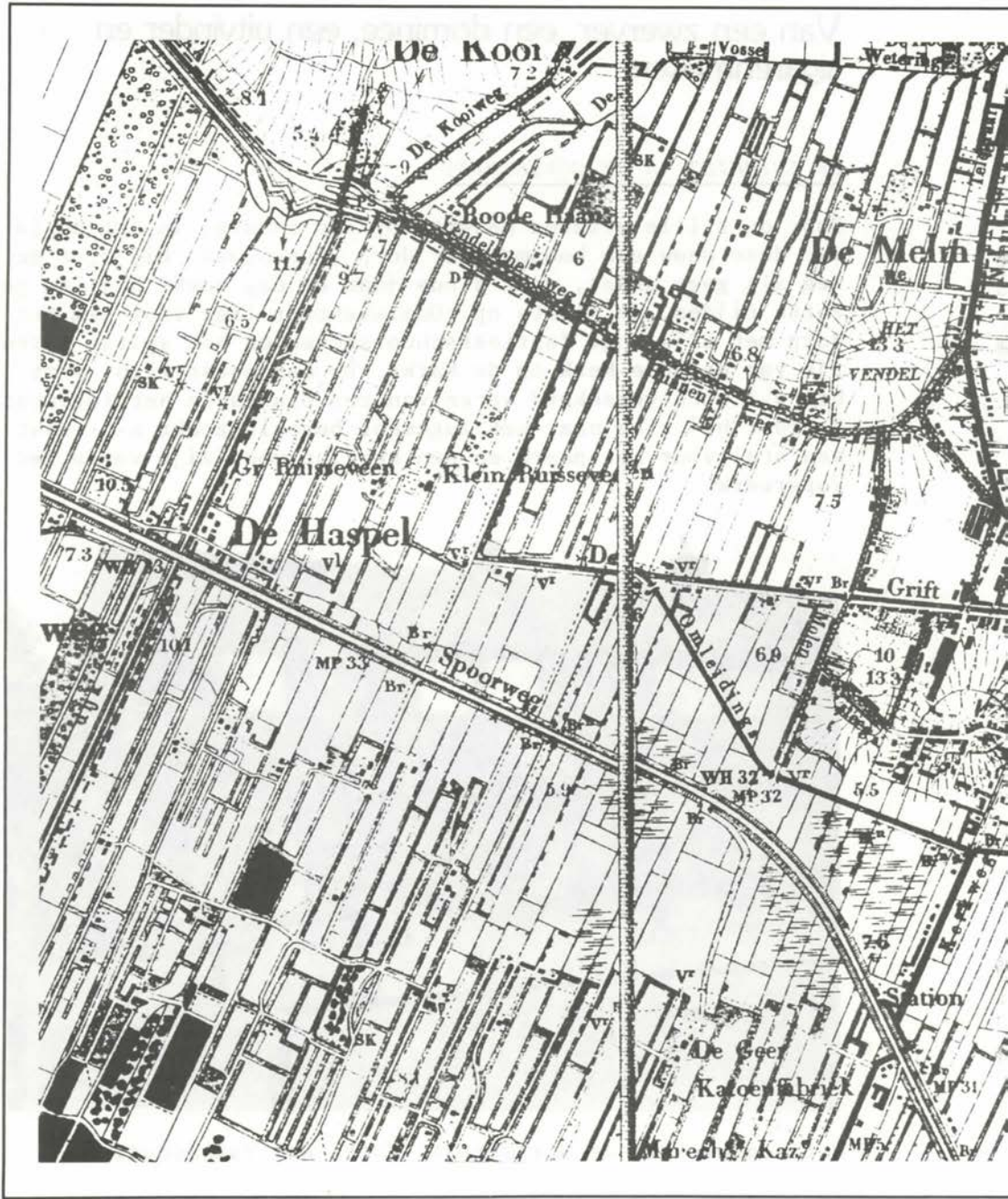
Van een zwerver, een dominee, een uitvinder en sigarenmakers

DE LUIMKIET IN DE GORTSTRAAT

Door de stille straten nadert, op een zondag, in het begin van deze eeuw een koopman het dorp Veenendaal. Hij weet de weg als geen ander, want sinds jaar en dag zoekt hij, op gezette tijden, de plaats op. Onmiskenbaar ligt voor hem het dorp met zijn hoge fabrieksschoorstenen en het spitse torentje van de Oude Kerk op de Markt. De man haast zich, want hij wil zich verzekerd weten van een plaats in het logement. Voordat hij zich naar het logement begeeft zoekt hij eerst een stal voor het paard en een berging voor zijn wagen met koperwerk.

Het logement in de Gortstraat. Foto: Rik Valkenburg

Onze leurder, die zich koopman noemt, is een bijzondere man, die zich weet te onderscheiden van het volkje dat doorgaans in logementen vertoeft. Hij heeft naast een sterke wil, de beschikking over een gezond verstand en kan lezen en schrijven, iets wat onder deze mensen, in die tijd, zelden voorkwam. In een soort dagboek legt hij de belangrijkste gebeurtenissen vast. Na de tweede wereldoorlog is het in boekvorm uitgegeven onder de naam: "*Onder Bietsers en Marskramers*", *Een zwerversleven*, opgetekend door H. van Aalst.

De koopman in ons verhaal, kent het leven van de sigarenmakers. Zo rond de eeuwwisseling komt hij in Gouda trekkende sigarenmakers tegen die ook in het logement verblijven. Gouda kende in die tijd, evenals Veenendaal, vele sigarenfabriekjes. In Veenendaal leude hij huis aan huis met koperwerk. Ongetwijfeld kwam hij ook in de wijken waar de sigarenmakers woonden. Van de rondtrekkende sigarenmakers leerde hij het gezegde: "Wie op maandag werkt, verstaat zijn vak niet". Dit gezegde duidt op het houden van de z.g. blauwe maandag. De koopman minachtte een dergelijke levenshouding en voelde zich meer thuis bij de hardwerkende Veendendaalse fabrieksarbeiders, wiens levensstijl hij bewonderde.

Voordat we nu dieper ingaan op het leven van sigarenmakers op de fabriek en u gaan onderhouden over de doodgezwegen uitvinding van Gerrit Need, gaan we met de leurder mee naar de luimkiet (Bargoens voor logement) in de Gortstraat, waar een oud huisje als zodanig dienst doet. Het was zo laag, dat een flinke kerel met gemak de lijst van het dak kon aanraken. Op het moment dat de koopman binnentreedt vertoeven er heel wat dalvers (landlopers), kooplui en marskramers. In de zeer lage zaal, was rond een kanonkachel een aantal scharrelaars geschaard. Tegenover de luimkiet was een winkel van Sinkel en schuin ertegenover het woonwagenkamp.

Het winkeltje was van de familie Van de Bovenkamp, nu is er een muziekhandel in gevestigd. Aan het einde van de Gortstraat was dan het woonwagenkamp. Dit gedeelte noemde men wel het "Hoge Eind". Hier loopt de weg omhoog naar de Vendel en Munnikenweg en is nog een restant van het oude "Grote Venloo".

In het huisje ontmoet de koopman een man die tegen hem zegt: "Als ik dinsdagmorgen maar één borrel kan kopen dan beef ik niet meer en kom ik wel aan de kost". Als het op marktdag regent en de man aandringt met hem mee te gaan, wordt de leurder nieuwsgierig en biedt hem een borrel aan. Via het Achterkerk komen de mannen op de varkensmarkt, welke gehouden wordt voor het oude hotel "De Korenbeurs".

De Varkensmarkt

In het Bargoens (zwerverstaaltje) zegt hij: "Ik ben 's morgens lou jofen als ik 's avonds gekeild heb". (Ik beef 's morgens als ik 's avonds gedronken heb"). Spoedig belanden de twee in het café van Bart Vonk, waar de een z'n borrel

en de ander een biertje pakt. Even wordt er door de man met de kastelein gesmoesd en meteen daarop vraagt de kastelein om stilte. "Zijn er mannen die een rijksdaalder tegen vijf gulden durven wagen op het biljart?" klinkt zijn stem door het café. Er blijken genoeg overmoedige boeren aanwezig te zijn. En weldra rollen de ballen over het biljart. Met vaste hand dirigeert de man, met zijn keu, de ballen over het biljart en verliezen keueskopers hun geld. Eén ding was zeker, de volgende dag zou de vaste hand weer beven.

Het café "Bart Vonk" in de twintiger jaren.

TREKKENDE SIGARENMAKERS

Dat de koopman trekkende sigarenmakers aantrof in de logementen rond Gouda verwondert ons enigzins. Rond Veenendaal werden deze gasten nooit gesignaleerd. Dat deze aan lager wal geraakte sigarenmakers steeds weer aangenomen werden door de fabrikanten verbaast ons. Misschien kwam het kort-tijdelijke karakter van de mondelinge arbeidsovereenkomst beide partijen wel uit!

Het maandag houden was hun niet onbekend. Hiermee werd het houden van de z.g. "blauwe maandag" bedoeld. Het houden van blauwe maandag was al in de Middeleeuwen een gewoonte onder de gezellen en werklieden. Ook in de ons omringende landen was de blauwe maandag ingeburgerd. Zo kennen we: faire le lundi, blauen Montag machen en to keep Saint Monday.

BLAUWE MAANDAG

Veenendaal kende geen blauwe maandag, al is de gewoonte niet onbekend. Toen in het begin van de tweede helft van deze eeuw, een aantal sigarenfabrieken uit de regio Utrecht en Amersfoort, opging in de sigarenfabrieken van Veenendaal waren, onder dat personeel, nog wel oudere sigarenmakers te vinden die blauwe maandag hielden. In de loop van de maandag kwamen ze aanzetten in het zondagse pak en meestal zonder kommer en kwel.

Hun opstelling, tussen het doorgaans rechts georiënteerde publiek, was uiterst links. Zij waren de laatsten die op zeer jeugdige leeftijd, soms 10 jaar oud, ingezet werden in het arbeidsproces. Vriendelijk van aard, onafhankelijk en in het bezit van een behoorlijke intelligentie. Godsdienstige achtergronden kenden ze niet. Waarschijnlijk had ook hier het monotone van de tabaksindustrie zijn werk gedaan. Afgestompt door het uitzichtloze van het geestdodende en ze-nuwslopende werk. De lage lonen en de lange arbeidsduur vergden teveel van een nadenkende arbeider. Waren het niet hun vaders die het: "Rood, of geen brood" deden horen in de vorige eeuw? Zij vormden een nieuwe beweging die het "Babel

der gelijkheid" wilden stichten.

De bekende dichter en predikant Bernard ter Haar vraagt zich bekommerd af of de tweede helft van de 19e eeuw "een krans van gouden regen" dan wel de "pestdoos van Pandora" zal brengen. Dat de arbeiders niet langer met een aalmoes tevreden waren, maar sociale rechtvaardigheid eisten, doorzag Ter Haar niet en hij bewijst het als hij op zijn verjaardag in 1858 van zijn vrouw een pels krijgt. Als hem de pels over de schouders gelegd wordt, strekt hij zijn rechterhand naar voren en dicht: *"Komt mij thans op 's heren wegen*

*Soms een arme stumperd tegen,
Tandenklapp'rend van de kou;
Wee mij, zoo ik niets aan de armen,
Om zich de rug te warmen,
Licht bewogen tot erbarmen,
Met dien pels aan, geven zou!"*

Het kwam zover in de grote steden dat fabrikanten van sigarenfabrieken gedwongen werden arbeiders, die geen lid van de Belgisch-Nederlandse bond waren, te ontslaan. Sigarenmakers die zich niet wilden scharen in de gelederen van deze bond werd het "rood of geen brood" voor ogen gehouden.

De Christelijke arbeiders zochten hun heil bij het werklie-denverbond van Patrimonium. De Veenendaalse sigarenindustrie heeft weinig hinder ondervonden van deze uiterst linkse beweging. De Veenendaalse sigarenmaker was, vanuit zijn Christelijke overtuiging, gemotiveerd bezig. Zelfs in moeilijke tijden als er ontslag werd aangezegd en de fabrikanten handelden naar hetgeen geschreven staat in Galaten 6:10 omtrent de huisgenoten des geloofs, bogen ze deemoedig het hoofd. Het was een maatstaf die waard was gerespecteerd te worden.

DE DAGELIJKSE SLEUR

Een niet te doorbreken, dagelijks terugkerende, sleur tekende het leven van alle dag in het dorp scherp af. Het verschilde in velerlei opzichten van het tegenwoordige. Voor dag en dauw spuwden de fabrieksfluiten in verschillende toonaarden hun gal uit over het in alle rust verkerende dorp.

Veenendaal ontwaakte en wie nog niet opgeschrikt was door "de gillende keukenmeiden" werd door vrouwlief uit het bed getrommeld onder het luidkeels schreeuwen van: "D'r uit, d'r uit, de tuut het al l ang gegoan!". Hevig geschrokken sprong de man dan in zijn manchester broek met galgen en vloog de deur uit, want even genadeloos als zijn vrouw werkte het boetesysteem. De fabrieken werkten wel met het z.g. kloksysteem en ook wel met de portier en de personeelschef aan de fabriekspoort. Op het eerste fluitsignaal werd in vele huiskamers de lamp aangedaan, de kolenkachel opgepord en hoorde men buiten het vullen van de kolenkit. Van heinde en ver kwamen de arbeiders op de fiets naar de fabrieken. 's Winters keurig brandende voor- en achterlichtjes. Rij aan rij, alsof ze zich verzamelden op de fietspaden van de Kerke- wijk, nauwlettend gadeslagen door politieagenten die streng toezagen op naleving van de verkeerswetten.

Een sigarenmakerszaal

Een groot aantal sigarenmakers woonden in de wijken over het spoor, zowel ter linker- als ter rechterzijde van de Kerke-wijk. Even over zevenen hoorde men dan het openen en dicht-slaan van huisdeuren en trokken mannen op weg naar hun werk in de fabrieken. Aan het geluid van de voetstappen kon je horen wie het was. Zelfs waren er wel die de kadans van een voetstap misten en gingen vragen wat er aan de hand was. Voor laatkomers maakten de personeelschef en de portier met zorgelijke gezichten hun opwachting. Als dan een laatkomer, met het hart in de keel, de fabriekspoort naderde verstrakten de gezichten van de autoriteiten aan de poort en werd er op de klok gekeken. Het volgende speelde zich dan af:

Chef : "Jansen, je bent te laat!".

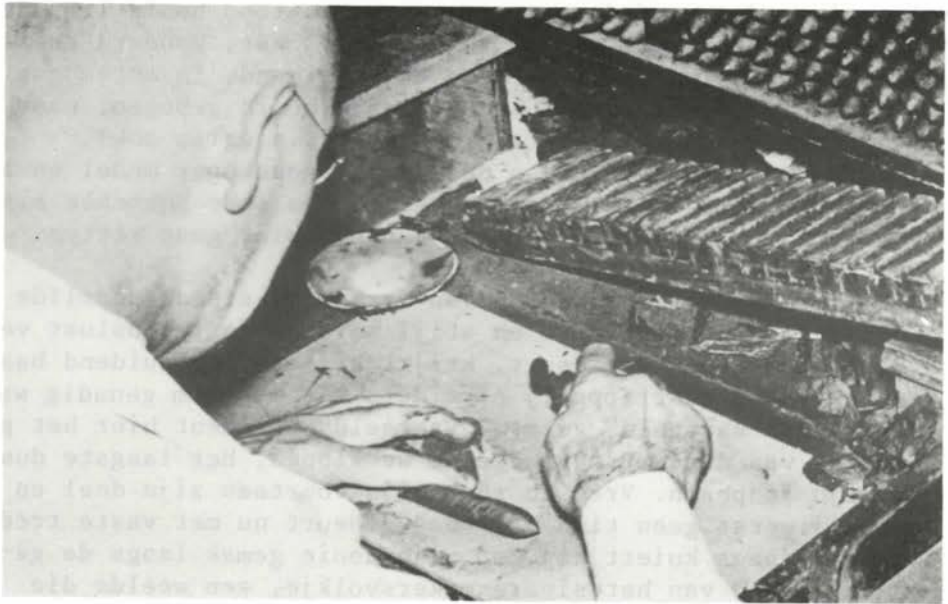
Jansen : "Ja, 'k weet het".

Chef : "Zorg dat het niet meer gebeurt".

Jansen : mompelt wat.

De chef, ontevreden over de houding van Jansen, roept hem terug en vertelt hem triomfantelijk het zeer oude en bekende verhaal: "Heb je wel eens uitgerekend wat het kost als alle werknemers vijf minuten te laat komen?". Jansen, chagrijnig geworden, zegt: "Ja, 'k heb het al eens eerder voor je uitge-rekend, maar, ik blijf niet aan de gang en nu heb ik er geen tijd voor!". De chef haalt vliegensvlug een piepklein noti-tieboekje uit de rechterborstzak van zijn stofjas en een stompje potlood. Schrijvend in zijn boekje schreeuwt hij de fabriek invluchtende Jansen na: "Hier hoor je meer van!".

Half acht precies zitten de sigarenmakers, als wielrenners, gebogen over hun "zinkie". Het bedrijf is in volle gang. Terzijde van de sigarenmakers zitten strippers en stripsters met handige bewegingen stelen uit het blad te trekken en stapelen zich de linkse en rechtse blaadjes op. Twee loketten zijn er, één voor het verstrekken van blokken met bosjes en één voor de uitgifte van dekblad. De sigarenmakers, gestoken in witte sloof en met een verse pruim achter de kiezen, spiet-sen, naar alle kanten glurend want het is streng verboden, het sap over het dekblad om het beter verwerkbaar te maken. Links voor de sigarenmaker staat en zinken trommel, waarin het dek-

Een sigarenmaker aan het werk

blad voor uitdrogen bewaard wordt. Een zinken plaatje van + 30 bij 40cm. met een omgebogen rand van $1\frac{1}{2}$ à 2cm., zorgt ervoor dat het snijvlak niet verschuift. Verder is onder handbereik een stijfselbakje en uiteraard het rolmesje. Met vaardige hand snijdt de man, achter het zink, repen uit het dekblad. En telkens weer legt hij een sigaar in een vakje boven de dis. Er zijn twee vakjes, want er zijn linkse- en rechtse sigaren en die dienen gescheiden te blijven. Immer zult u in een doos of kist sigaren vinden waarvan de nerven steeds in dezelfde richting wijzen. De mannen maken diverse modellen, de één een corona, de ander een tuit- of bolknak en weer een ander een spriet of een senioritas. Uit een paar ons dekblad moet een aantal van bijna 400 bolknaks of 1000 sprieten gemaakt worden. Is het aantal bereikt dan worden de sigaren in bakjes ingeleverd en wordt er opnieuw een bosje dekblad verstrekt voor een volgende ronde. De ingeleverde sigaren werden regelmatig gecontroleerd door de chef en voldeden de produkten niet aan

zijn eisen dan werd de man geroepen. Met rood hoofd liep de man dan naar de chef achter een glazen loket, honderd paar ogen brandden in zijn rug en na de reprimande in ontvangst te hebben genomen, begaf hij zich, het hoofd gebogen, naar zijn stekkie aan de dis. Zo brandden.....sigaren ook!

Gebeurde dit vaak dan kreeg de man een goedkoper model en als dat riet mogelijk was, kon hij beter, zoals de Rhenense sigarenmakers wel zeiden: op de kop van een pier gaan zitten wachten op hoog water.

En als dan na jaren en jaren van werken in steeds dezelfde houding zijn handen stram en stijf worden, de levenslust verdwijnt en de oude dag daagt, krijgt hij een onbeduidend baantje op de ombladstripperij of elders als men hem genadig was en werd op "vastgeld" gezet. "Vastgeld" betekent hier het gemiddelde van de laatst verdiende weeklonen. Het laagste dus uit zijn loopbaan. Vreë en rust zijn voortaan zijn deel en waar hij eerst geen tijd voor had gebeurt nu met vaste tred. Tweemaal daags kuiert hij, op zijn dooie gemak langs de gekromde ruggen van het sigarenmakersvolkje, een weelde die alleen hij zich kan veroorloven, naar het urinoir.

ZINGEN

Zingen was een kunst die sigarenmakers verstonden. Zo tegen 5 december en in de donkere dagen voor kerst zongen ze het hoogste lied. Op een van de fabrieken was het min of meer de gewoonte dat er op 5 december sinterklaasversjes gezongen moesten worden om bij het naar huis gaan een extra handvol sigaren te krijgen. Als op de middag voor sinterklaasavond, aan het eind van de vijftiger jaren, de directeur in vol ornaat de sigarenmakerszaal betreedt, zet een sigarenmaker alert, op het unieke van het moment, het lied: "Zie ginds komt de stoomboot uit Spanje weer aan, Hij brengt ons Sint Nicolaas ik zie hem al staan" in, spoedig gevolgd door een koor van 120 sigarenmakers. De directeur blijft staan en hoort glimlachend het lied aan. 's Avonds bij het naar huis gaan is het aantal "rokertjes personeel" groter dan op andere dagen. Naast zingen verstonden sigarenmakers ook het declameren.

Een gedicht dat onder sigarenmakers wel werd voorgedragen op donderdagmorgen luidt als volgt:

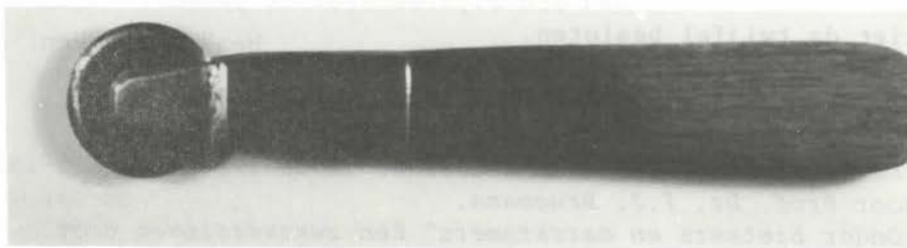
*O donderdag, o donderdag
Gij schoonste dag der dagen
's Morgens nog een halve week en
's middags slechts twee dagen*

(Er werd toen ook nog op zaterdag gewerkt!)

Voorgoed verstomt het lied als de jukebox zijn afschuwwekkend geluid laat horen door de fabriekshallen. Ook vallen er plaatsen open in de sigarenmakers-gelederen door de komst van de compleetmachine. De moderne tijd is in opkomst, maar of er muziek in zal zitten voor de sigarenmaker is de vraag.

EEN DOODGEZWEGEN UITVINDING

Op een dag zit Gerrit Need, geheimzinnig voorovergebogen, zijn bosjes van dekblad te voorzien. Gerrit verstaat zijn vak. Hij heeft een duur model onderhanden. Dure sigaren maken houdt voor de maker ervan meestal in: een karig loon. Gerrit was te secuur en dat loont niet als je op stukloon werkt. Het valt op dat zijn werk beter vlot dan voorheen en al spoedig staan zijn collega's achter hem en bewonderen zijn uitvinding. Gerrit heeft in het geheim met zijn broers het sigarenmakersmesje uitgevonden. Werkte men in de tabaksindustrie tot hier met een gewoon mes, vanaf heden zou er sneller en beter gewerkt worden.

Het rolmesje van de gebr. Need.

De vondst was een stap in de goede richting. Nog even geduld hebben tot de compleetmachine een drastisch einde zal maken aan het sigarenmakersvak met zijn zenuwslopende stukloonstelsel.

Zeker moeten we hier niet uit het oog verliezen, dat de opkomst van de sigarenindustrie in de vorige eeuw een heilzame werking had op arme- en bevolkingsrijke streken. Gerrit Need verkocht het rolmesje eerst voor fl.1,50 en later voor fl.2,25 per stuk. Gerrit kwam niet aan zijn trekken, wel werd hij bijna de sigaar door zijn eigenaardige houding. Gerrit leefde met zijn broer en zuster wat teruggetrokken van de hen omringende wereld. Pas toen ze gedrieën A.O.W. kregen plukten ze de vruchten van de gedane arbeid en trok een kronkel in de wet recht wat krom was.

" 't OUDE LIEDJE "

We beëindigen dit artikel met de vraag of het lied:

*"Neem nooit van je leven,
Een sigarenmaker aan je zij,
Want ze hebben lef voor zeven
en geen centen voor vrijerij";*

wel van Veense makelijk is. De oorsprong van het lied hebben we niet kunnen achterhalen. Maar in de woorden van het refrein dat luidt:

*"'k ga nog liever, 'k ga nog liever
zes jaar als koloniaal
• dan m'n leven, dan m'n leven
aan een sigarenmaker te geven".*

ligt de twijfel besloten.

Henk Diepeveen

Bronvermelding:

*"De arbeidende klasse in Nederland in de 19e eeuw(1813-1870)"
door Prof. Dr. I.J. Brugmans.*

*"Onder bietsers en marskramers" Een zwerversleven door
H. van Aalst.*

Winkler Prins.

Boekbespreking

"DAAR KRIJG JE GEEN TABAK VAN" - Rik Valkenburg

Vorig jaar werd in de Zandstraat een karakteristiek oud pand afgebroken en in nieuwe stijl herbouwd.

Wellicht om het verlies van het oude goed te maken, gaf boekhandel van Kooten, die in dit pand gevestigd is, een tweetal boekjes uit over de historie van Veenendaal.

Het boek *"Daar krijg je geen tabak van"* is een goed verzorgde uitgave over de Veense tabaksindustrie.

De schrijver, Rik Valkenburg, heeft meerdere boeken over het oude Veenendaal op zijn naam staan en is wellicht het best te omschrijven als een chroniqueur: verhalenderwijs weet hij wetenswaardigs, smakelijk te vertellen.

In dit boek is met name de geschiedenis van de nu verdwenen sigarenfabriekjes interessant.

De interviews, een genre waarmee de schrijver naam maakte, komen minder uit de verf.

Een ieder die in de geschiedenis van het Veen geïnteresseerd is, moet van dit boek kennis nemen.

De veranderingen in 100 jaar industriële geschiedenis worden fraai geïllustreerd met de foto op blz. 101, waar te zien is hoe de oude Monte Christi fabriek, die stond op een van de hoogste punten van Veenendaal, nu dienst doet als moskee.

Ter gelegenheid van de opening van de nieuwe zaak gaf de fa. van Kooten ook een boekje uit over de Veense straatnamen, onder de titel *"Wat zit er in een naam"*, ook van de hand van Rik Valkenburg.

We citeren uit het voorwoord: *"Dit boekje leent zich niet voor uitgebreide beschouwingen of wetenschappelijke historische analyses, maar het geeft wel een aanzet tot enig inzicht in de 'bestrating' (straatnamenloop) van de naamborden en de verhalen er omheen, wat Veenendaal betreft.*

Er zou een dik boek te schrijven zijn over de totale geschiedenis van de Veenendaalse straatnamen en misschien gebeurt dat ook nog wel eens. De materie lijkt het mij zeker waard".

Er werden slechts 500 exemplaren van dit boekje gedrukt dus belangstellenden zullen haast moeten maken.

Werkgroepen

Het is de bedoeling dat er binnen de Historische Vereniging werkgroepen actief zijn, waar leden zich wat verder verdiepen in een deelaspect van de Veense geschiedenis.

Hierbij moet niet direkt gedacht worden aan bijna professionele studiegroepen, maar groepen geïnteresseerden die plezier beleven aan het samen bezig zijn met een stukje Veenendaalse historie.

De activiteiten van een werkgroep kunnen resulteren in een artikel in dit blad. Ook is het mogelijk dat een werkgroep t.z.t. een avond van de vereniging vult.

Mocht er helemaal niets uitkomen, dan mag dat ook, al wil het bestuur graag zijn medewerking verlenen als een meer uitgebreide publikatie het resultaat is.

De volgende werkgroepen zijn in oprichting:

*Werkgroep INDUSTRIELE GESCHIEDENIS

kontaktadres: J. Hoedeman
Schrijverspark 8²
telefoon: 25471

Deze werkgroep gaat zich bezighouden met opkomst, bloei- en ten dele - verdwijnen van de Veenendaalse industrie.

Namen als V.S.W. en Hollandia spreken in dit kader voor zich.

*Werkgroep VEENENDAALSE KERKGESCHIEDENIS

kontaktadres: P.G. Doolaard
Kerkewijk 112
telefoon: 16911

De Doleantie is dit jaar honderd jaar geleden, hoewel die in Veenendaal pas in 1887 plaats vond.

Dit is een van de vele onderwerpen waar deze werkgroep zich mee zou kunnen bezighouden.

*Werkgroep SCHOOLMATERIAAL

kontaktadres: H. Zweistra
Kruiser 35
telefoon: 27718

De taak van deze werkgroep is het samenstellen van lesmateriaal voor lagere en middelbare scholen.

Neemt U gerust contact op. U kunt dan vanaf het begin meedenken over doel en werkwijze van de werkgroep.

Hebt u ideeën over andere werkgroepen? Neem dan contact op met de sekretaris of de voorzitter.

Mededelingen

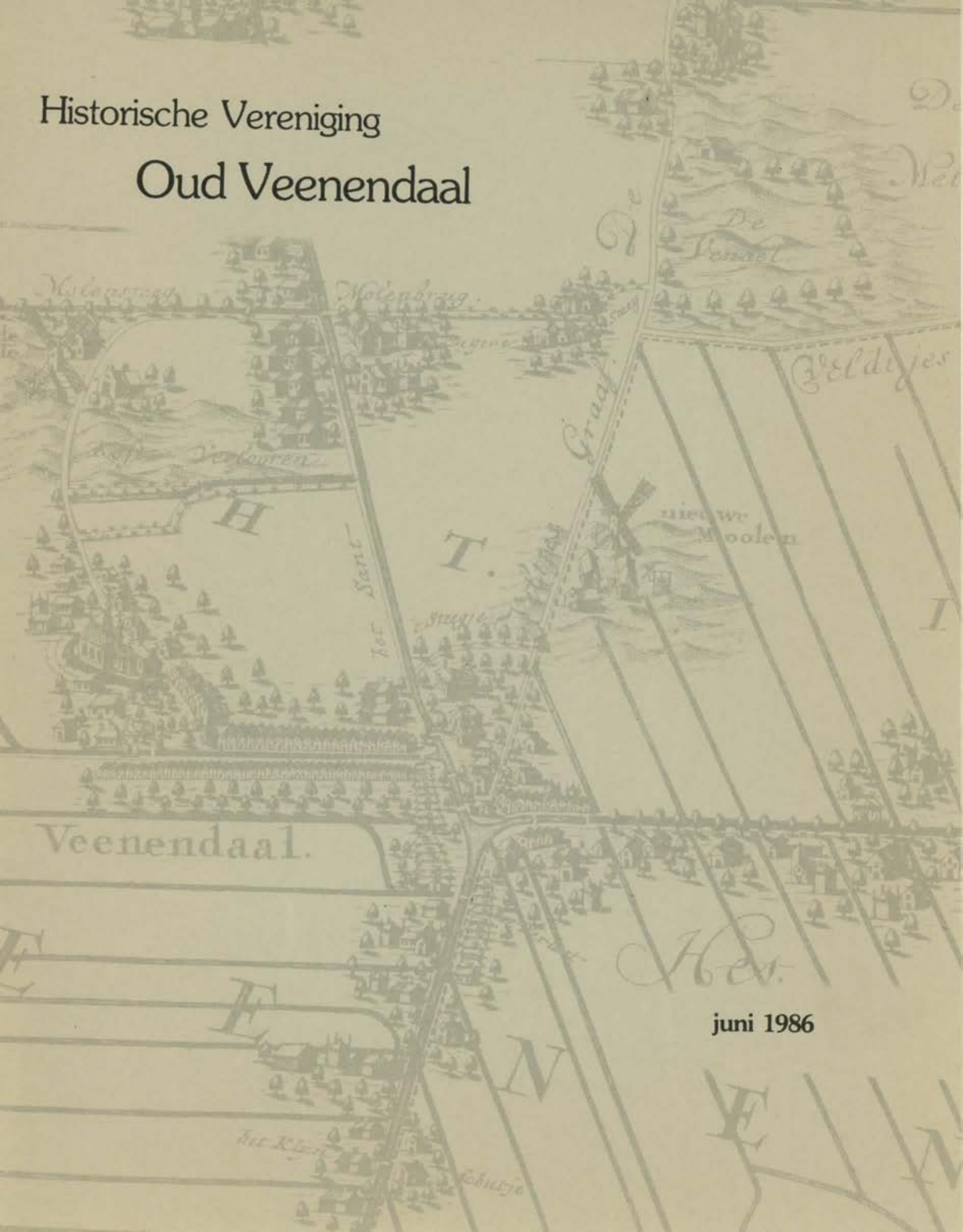
- * Het gaat goed met de Historische Vereniging Oud Veenendaal: vele nieuwe leden meldden zich.
Toch graag uw aandacht voor het werven van nieuwe leden. Wellicht is dit eerste nummer een goede aanleiding andere geïnteresseerden te overtuigen!
- * De volgende bijeenkomst van de vereniging hopen we te houden op donderdag 20 maart in 'de Meent', Grote Beer 10.
Rik Valkenburg zal dan aan de hand van dia's een wandeling met ons maken door het Veenendaal van begin deze eeuw.
Dit alles onder de titel: "Praatjes bij Plaatjes".
Het lijkt een avond te worden, die zowel voor de oude Veenendalers, als voor 'nieuw' ingekomenen interessant is.
Iedereen is hartelijk welkom, de toegang is vrij.
Dus: - donderdag 20 maart
- om kwart voor acht
- in 'de Meent', Grote Beer 10
- Rik Valkenburg: "Praatjes bij Plaatjes"
- * Het volgende nummer van dit blad verschijnt waarschijnlijk in mei. In dat nummer kunt u het vervolg verwachten van het artikel van Martin Brink over de Van de Pollstraat.
Verder een artikel over de geschiedenis van de Rooms-Katholieke kerk in Veenendaal en tenslotte iets over het verleden van de markt.....

* Wilt u ook iets schrijven in ons blad? Neem dan contact op met de voorzitter of sekretaris.

* Enkele korte mededelingen:

- Het bestuur is op kennismakingsbezoek geweest bij burgemeester en wethouders.
- Bij de gemeente werd een startsubsidie aangevraagd.
- De statuten van de vereniging zijn in de maak.
Op de komende bijeenkomst volgen verdere mededelingen.
- Betaalde u uw kontributie al?

Historische Vereniging
Oud Veenendaal

juni 1986

* *1e jaargang, nummer 2*
verschijnt 4 maal per jaar

Bestuur en redactie

drs A.C. van Grootheest, voorzitter

drs R. Bisschop, sekretaris

G. Kool, penningmeester

M. Brink

H. Diepeveen

Sekretariaat:

Prinsesselaan 38, 3905 GX Veenendaal
telefoon: 08385-22691

Ledenadministratie:

D.J. Kruidhof
Lemoen 29, 3902 GR Veenendaal
telefoon: 08385-11079

Bank: Rabobank, rek.nr. 3951.10.106
t.n.v. Historische Vereniging Oud Veenendaal
Postgiro van de bank: 380265

De kontributie bedraagt f.20,- per jaar
Voor leden tot 18 jaar f.10,- per jaar
Losse nummers van dit blad f.5,-

Lay-out: Cora Thomasz
Druk: Drukkerij Davelaar

* *Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd*
zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud:

- In de pers - pag.3
- "Breeje Gang" doet voor de laatste maal van
zich spreken - pag.4
- Geschiedenis van de Rooms-Katholieke parochie
Veenendaal - pag. 12
- Excursie kerkhof - pag. 28
- Boekbespreking - pag.30
- Mededelingen - pag.31

Deze twee foto's illustreren die vijf bange oorlogsjaren. Boven een razzia in de Hoofdstraat (eind 1944), onder de Engelse troepen die een warm welkom kregen in Veenendaal.

In de pers

De Historische Vereniging Oud Veenendaal wil de pers nogal eens halen.

Onlangs stond er in 'de Vallei' een interview met een amateur archeologe die meende dat de vereniging na twee avonden wel uitgepraat zou zijn.

Nu, we hopen 12 juni onze derde avond te houden.

En om aan te geven dat zelfs archeologisch Veenendaal interessant is, zal er die avond een kleine vitrine ingericht worden met voorwerpen die bij werkzaamheden op de Duivenwal werden gevonden, waaronder een fraaie oude munt. Door middel van een interview in het Reformatorisch Dagblad werd de historische Vereniging gevraagd aandacht te besteden aan de Veenendaalse molens.

Ook hier willen wij graag gehoor aan geven en we hopen er nog dit jaar uitgebreid op terug te komen.

Bovendien haalden we de pers in verband met de subsidieaanvraag die bij de gemeente is gedaan.

Deze aanvraag betrof het exploitatietekort over 1986.

Een gift uit het bedrijfsleven zou de aanvraag overbodig maken, zo luidde het bericht.

Inderdaag heeft het bestuur een eerste contact gehad met een jubilerend Veens bedrijf. Deze mogelijke steun zal echter enkele speciale projecten betreffen en niet dienen ter dekking van de uitgaven over 1986.

Het bestuur heeft de subsidieaanvraag derhalve gehandhaafd.

We hopen op een spoedig positief antwoord.

We eindigen met een citaat uit het collegeprogramma 1986-1990

"Het behoud en beheer van historisch en architectonisch waardevolle gebouwen alsmede waardevolle dorpsgezichten en landschapselementen, krijgt grote aandacht en heeft prioriteit".

ACvG

„Breeje Gang” doet voor de laatste maal van zich spreken

Bakermat van Veenendaal gedoemd om te verdwijnen.

DEEL 2 - DE BUURTVERENIGING, DE LEEGLOOP EN AFBRAAK

De tweede en en laatste aflevering van de historie van de Van de Pollstraat. De meer recente geschiedenis wordt hierin nader belicht.

Vlak na de oorlog richtte men een eigen buurtvereniging op. "Ons Aller Genoegen" was de naam. De afkorting werd meer dan eens gebezigd voor "Ons Aller Gribus". Onder supervisie van deze wijkvereniging, een der eersten in Veenendaal, kwamen diverse activiteiten tot stand. Voorzitter Kees Brouwer, penningmeester Arnold Tanis en andere bestuursleden K. Tanis, Jan Stuivenberg en Cees Sukkel stelden de contributie voor volwassenen en kinderen op respectievelijk 25 en 2 centen. Op het programma stonden regelmatige uitstapjes naar bezienswaardige evenementen in ons land. Met busonderneming Vonk ging men richting bloembollen, Scheveningen, Panorama van Mesdag terwijl de Veenendalers een andere keer op bezoek gingen bij de Efteling, Berg & Dal of in Apeldoorn. Het kon niet uitblijven: een eigen verenigingsgebouw moest er komen om alle wekelijkse activiteiten in goede banen te leiden. Het was makkelijker gezegd dan gedaan. Talrijke keren klopte men aan bij het gemeentebestuur. Tevergeefs. Een kleine bloemlezing daaruit. Op 12 augustus 1948 werden de tekeningen van het gebouw (een ontspanningslokaal zoals dat toen nog heette) aangeboden aan B & W door het bestuur van Ons Aller Genoegen. Men wachtte geduldig af totdat OAG in februari 1949 een herhaald verzoek deed aan het gemeentebestuur.

Men had immers geen enkele reactie ontvangen! Het antwoord van B & W was resoluut en eenvoudig. "Het huidige bouwvolume is te klein om een dergelijk gebouw te plaatsen", zo werd verteld. Na veel wikken en wegen besprak wethouder Ant. de Ruiter uiteindelijk de zaak met het verenigingsbestuur wat resulteerde in de bouw. Met grote zelfwerkzaamheid van de

Zo zag Adriaan P. de Klever in 1967 de Breeje Gang vanaf het Omleidingskanaal.

straatbewoners bracht men het clubhuis tot stand. Vanaf de Dijkstraat werd de helft van een houten barak naar het centrum versleept. De barakken die hier stonden deden in de oorlog dienst als legering voor respectievelijk Veenendaalse teruggekeerde evacuees, de Nederlandse Opbouwdienst en Nederlandse SS-troepen. Nu stonden ze leeg en voor de OAG-leden dus een buitenkansje. Uitvoerder Arend van Beek zorgde voor de afwerking. In 1950 kon het buurthuis dan eindelijk geopend worden. Talrijke autoriteiten waren hierbij aanwezig. Burgemeester A. Bakker kwam zijn belofte na om het pand officieel in gebruik te nemen. Raadsleden, vertegenwoordigers van andere wijkgenootschappen, subsidiegevers, persmensen en vele anderen waren hiervan getuige. Het werd een groot feest en de bekende Veenendaalse accordeonist Teunis van Barneveld zorgde voor de muzikale omlijsting van de gezellige avond.

Burgemeester Bakker hield woord: hij opende het buurthuis. Van links naar rechts enkele leden van het bestuur: A. Tanis (penningmeester), Jan Stuivenberg, A. Bakker, Kees Diepeveen (voorzitter) en K. Tanis.

EERSTE TV IN VEENENDAAL?

Zoals gezegd: talrijke evenementen vonden hier plaats. Eén bijzondere willen we memoreren. Begin jaren vijftig werden belangrijke voetbalkampioenschappen gehouden die op de televisie rechtstreeks te zien waren. Nol Tanis, tot voor kort woonachtig in deze straat, kwam toen op het lumineuze idee om een TV-apparaat te huren bij Wout van Scuppen. Hij kreeg vervolgens toestemming van het OAG-bestuur om het kleine beeldbuisje met haar levensgrote kast in het gebouw neer te zetten zodat iedereen (tegen betaling van 25 centen) ervan kon genieten. Op de bewuste dag zat de zaal stampvol mensen. Zo'n 250 personen keken met stomme verbazing naar die bewegende zwart-witbeelden op dat o zo kleine schermje.

De toeschouwers kwamen niet alleen uit eigen wijk maar ook uit alle andere delen van Veenendaal waren mensen aanwezig om in de Breeje Gang naar het eerste TV-toestel van Veenendaal te kijken.

Tanis had ook nog profijt van de zaak. Van de opgebrachte gelden kon hij de kijkkast aankopen en was daarmee de eerste Veense televisiebezitter.

Stoelen moesten van overal aangesleept worden en kruidenier Van Barneveld deed goede zaken in de verkoop van bier.

In mei 1947 werd in ons land de twaalfde volkstelling gehouden waarvan een aantal standaardvragen deel uitmaakte van het onderzoek. Wie niet aan de telling meewerkte riskeerde een hoge boete. Geen wonder dus dat iedereen de formulieren liet invullen. De uitvoerende personen kwamen ook in de Breeje Gang en noteerden allerlei sociale misstanden. De bundels vergeelde papieren worden heden te dage nog zuinig bewaard bij de afdeling stadsontwikkeling van Veenendaal. Zo valt hieruit op te maken dat de watervoorziening in 1947 nog bestond uit een primitieve pomp. Slechts één bij ieder blok. "De pomp staat vaak zonder water", was een veel gehoorde klacht. Wanneer men overging op waterleiding is niet bekend; feit is wel dat de pompen in 1955 verdwenen waren (blijkens een foto uit dat jaar). De ophaaldienst van huisvuil fungeerde slecht, men had geen bad of douche, ook gas

ontbrak (petroleumstelletjes waren toen noodzaak) en een tonnenstelsel vormde de afvoer van sanitaire plichtplegingen. Men kan zich voorstellen welk een heisa het gaf toen eens zo'n ton op de weg kapot brak.....

Klachten waren er ook over de slaapkamers met houten wanden en over de voordeuren die niet via de openbare weg bereikbaar waren maar via een toegangspad. De waterafvoer was slecht geregeld en het kwam dan ook vaak voor dat de tuin (of zelfs een deel van het huis) "blank" stond bij een fikse regenbui. Verder vormden de lekke goten en het rattenoverlast problemen op zich.

Door achterstallig onderhoud van de oude VSW-huisjes, jarenlang werd er niets aan gedaan door de toenmalige eigenaren, verpauperde de buurt. Mensen trokken snel weg en wilden het liefst niet meer aan deze periode herinnerd worden (zelfs nu nog niet!). Later werden vele huizen opgekocht door de gemeente. Ook toen was regelmatig onderhoud een uitzondering.

Bewoners luisteren aandachtig bij de opening van het verenigingsgebouw in 1950: o.a. de gezusters Meerveld, mevrouw Huibers, mevrouw Sterk met dochter, Jo Reuvers, Teunis van Barneveld.

De bewoners luidden meermalen de noodklok, doch tevergeefs. Af en toe kwamen er specialisten opdraven, bijvoorbeeld die keer in 1964 toen bij de panden met de nummer 1 en 3 de huisbokter en klopkever werden verwijderd.

Rond 1967 werd een begin gemaakt met de invulling van het gebied waar nu de Schrijversparkflats staan. Vele Van de Pollstraatbewoners verhuisden hier naar toe en vonden er een, naar hun begrippen, waar eldorado.

Men had immers nooit en douche of toilet gekend!

AFBRAAK

Nog meer panden kwamen in handen van de gemeente. Afbraak was sinds 1959 het grote woord, wat eind jaren zestig duidelijk in een hogere versnelling werd gezet. De een na de andere woning verdween evenals het aloude buurthuis dat rond 1970 met de grond gelijk werd gemaakt. Alleen vergat men de funderingen

Kinderfeest medio jaren vijftig in het buurthuis

weg te halen. Ze liggen er, goed verscholen in het struweel, nog steeds.....

Het gebied rond en met de Van de Pollstraat kreeg een nieuw bestemmingsplan waarvan deze straat als allerlaatste behandeld zal worden. Naar verwachting is dat dit voorjaar en zal nieuwbouw de hoofdmoot van deze plek vormen. En dat hadden weinigen kunnen vermoeden. Zeker niet de Veenendaalse amateur-historicus Adriaan P. de Kleuver, die in 1968 "laaiend" was dat het huis met het orkaanherdenkingssteentje (1860) plotseling was verdwenen inclusief die stenen herinnering. Tot op heden is het nog spoorloos.

Tientallen families bevolkten de straat, zo schreven we eerder. Dat waren bijvoorbeeld Verhaar, Scherrenburg, Sukkel, Van de Weerthof, Van Beek, Tanis, Spies, Weppelman, Van Dijkhuizen, Stuivenberg, Van Ewijk, Krikke, Van Baaren, Van Barneveld, Van Wagenveld, Van de Brink, Bolderman en Lubbers. Ongetwijfeld zullen zij met enige weemoed terugdenken wanneer het laatste huis onder de slopershamer is gevallen. In ieder geval is het straatnaambord al enkele jaren gelden door onbekenden "in veiligheid" gebracht.

Martin Brink, nov. '85

Bronnen:

Gemeente Veenendaal, Afdeling Stadsontwikkeling Veenendaal, Gesprekken (oud)bewoners w.o. A. Tanis en H. van Baaren, Politie Veenendaal, Afdeling Voorlichting Veenendaal, A.P. de Kleuver, J. van Barneveld, Veenendaalsche Courant.

Het buurthuis bij de opening. Links was de keuken. Arend van Beek was de uitvoerder en zijn portret hing jarenlang boven de ingang. Twee muren in het gebouw waren prachtig versierd met respectievelijk tekeningen van een arend in de vlucht en op het nest.

Slechts de fundamenteën van het gebouw resten nog.....

Geschiedenis van de Rooms-Katholieke parochie Veenendaal

VOORGESCHIEDENIS

Veenendaal is nog betrekkelijk jong in vergelijking met b.v. Rhenen of Wageningen. Het dateert pas uit het midden van de 16de eeuw, toen hier in verband met de verving van de eerste nederzettingen ontstonden. Voor de exploitatie van deze turfwinning verleende Keizer Karel V in 1545 octrooi tot het herstellen en doortrekken van de reeds in de 15de eeuw gegraven "Bisschop-Davidsgrift". Op 31 maart 1549 werd aan de Antwerpenaar Gilbert van Schoonbeecke het recht gegeven tot ontginning van "'t Rheensche Veen".

De schrijver Guicciardini spreekt in 1566 van een nieuw dorp "Vennendaal", dat toen nog geen 25 jaar oud was. Op grond van deze gegevens wordt de stichting van Veenendaal gedateerd voor 1550. Het nieuwe dorp was niet zelfstandig en ressorteerde burgerlijk én kerkelijk onder Rhenen. De Rhenense kerk behoorde toe aan de ter plaatse gevestigde "Commanderij van de Duitse Ridders". Voor het ter kerke gaan waren de Veenendalers op deze plaats of op Ede aangewezen, beide ongeveer twee uur gaans en bij slecht weer onbereikbaar.

Reeds vanaf het ontstaan der nieuwe vestiging werden dan ook pogingen aangewend in Veenendaal een eigen parochiekerk te krijgen, o.m. door de landcommandeur van genoemde Duitse Orde in Rhenen. Deze, genaamd Aelbert van Egmond van Meresteyn, bekommerde zich zoals hij schreef, om "'t groot peryckel (gevaar) der zyelen", want veel mensen dreigden te vervreemden van de kerk en meerderen stierven zonder geestelijke bijstand. In 1549 gaf hij de stichtingsoorkonde uit voor een nieuwe parochiekerk. Er moesten echter nog vele organisatorische en financiële problemen worden opgelost. Na vergeefse pogingen de nieuwe kerk te vestigen op het z.g. Grote Ve(e)nlo, eigendom van het Utrechtse Karthuizerklooster, werd in 1562 besloten deze te bouwen op het "Kleine Ve(e)nlo, een natuurlijke zandheuvel (diluviale opduiking) in het lage veengebied. De eigenaars van de venen, de z.g. "geërfden", kochten hiertoe de benodigde grond aan van Lijsbeth, weduwe van Derck van Brevelt, voor 28 goudgulden.

Volledigheidshalve moet hier worden vermeld dat reeds eerder,

De eerste Salvatorkerk op de markt, die model stond voor de tweede Salvatorkerk aan de Adr. van Ostadelaan.

niet ver van Veenendaal op de Emmikhuizer berg, een kapel gesticht door Petrus Sas, prior van het Karthuizerklooster "Nieuwlicht" te Utrecht, en wel ten behoeve van de pachters die daar werkten op grondbezit van dit klooster. Op Servaasdag (13 mei) 1535 vond in deze kapel een altaarweiding plaats door de Wijbisschop van Utrecht, Laurens Hertoge. Er is weinig van bekend welke betekenis deze kapel voor de eerste bewoners van Veenendaal heeft gehad.

DE EERSTE 25 JAREN

Op 1 mei 1566 werd de nieuwe kerk in Veenendaal ingewijd door Johannes Knijff, bisschop van Groningen en tevens fungerend vicaris-generaal van de aartsbisschop van Utrecht. Dit kerkgebouw is bewaard gebleven in de ons bekende "Oude Kerk" op de Markt, nu Ned. Hervormd. Het middengedeelte van deze kerk (koor en middenschip met spitsboogvensters) behoort tot het oorspronkelijk kerkgebouw. De kerk werd toegewijd aan de St. Salvator (de Allerheiligste Verlosser). Daar deze titel en schutspatroon waarschijnlijk werden overgenomen van de bovengenoemde kapel op de Emmikhuizer berg, rijst het vermoeden dat deze kapel inmiddels niet meer functioneerde.

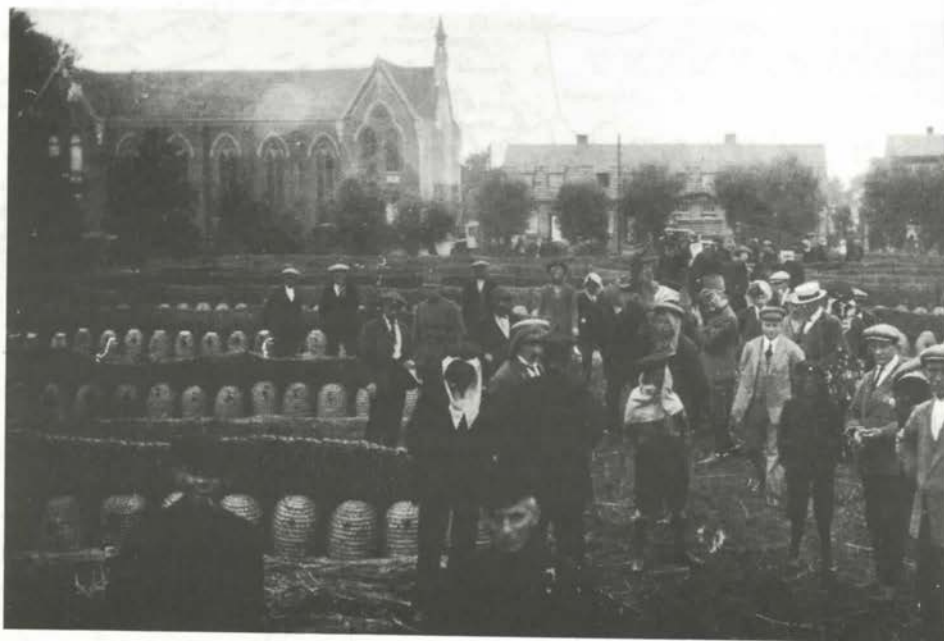
Dank zij de bemiddeling van Prins Willem I van Oranje (die in 1559 door Philips II was benoemd tot stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht), was een z.g. "prebende" beschikbaar gekomen, afkomstig van het vroegere slot Ter Horst te Achterberg; hierdoor was het inkomen voor een aan te stellen pastoor verzekerd. Als eerste pastoor werd in 1567 benoemd Cornelis Gerritz. Walmaer, afkomstig uit een klooster te Amersfoort.

Het is een merkwaardig toeval dat de Veenendaalse kerk werd ingewijd in hetzelfde jaar (1566), waarin de beeldenstorm Vlaanderen, Holland en andere Nederlandse gewesten teisterde, doch Veenendaal onberoerd liet. Wel werden na het uitbreken van de 80-jarige oorlog in 1568, de omstandigheden zorgelijk. Vanwege gevaar voor plundering en mogelijk ook wegens financiële problemen, besloten de Veenraden in 1579 het voor de

eredienst aangeschafte kerkzilver weer te verkopen. Tot 1591 bleef de St. Salvator in gebruik voor de R.-K. eredienst. De laatste pastoor was Adriaan Hermansz. van der Ameijde, die -oud en ziek- in 1591 Veenendaal verliet. Nadat de kerk bijna 2 jaar zonder herder was geweest, werd in 1592 als eerste calvinistische predikant aangesteld: Theodorus Siligineus (Dirk Rogge), bedienaar des Woords te Leerdam.

DE BEGINTIJD DER REFORMATIE

Vanaf het einde der 16de eeuw werd, ingevolge de door de Staten der verschillende provincies uitgevaardigde "placcaten", de uitoefening van de katholieke godsdienst formeel onmogelijk. De kerkgebouwen gingen over in calvinistische handen; de zielzorgers vluchtten of doken onder en werden aanvankelijk niet vervangen. Hun aantal bedroeg in het gebied der zeven

Bijenmarkt met de katholieke kerk (1858-1934) aan de Nieuweweg op de achtergrond

50 23 10 20 30 40 50 24

HET ZUIDER ZEE

AMSTERDAM
DEP. VAN DEN
AMSTEL

DEPARTEMENT VAN
TEXEL

VIERDE RING

DEPARTEMENT
VAN DE DELF

TWEDE RING

DEERSTE RING

DEP. VAN DEN DOMM

DEN BOSCH

SCHIEDEN MAAS

Schaal van 4 100

50 23 10 20 30 40 50 24

20

20

52

50

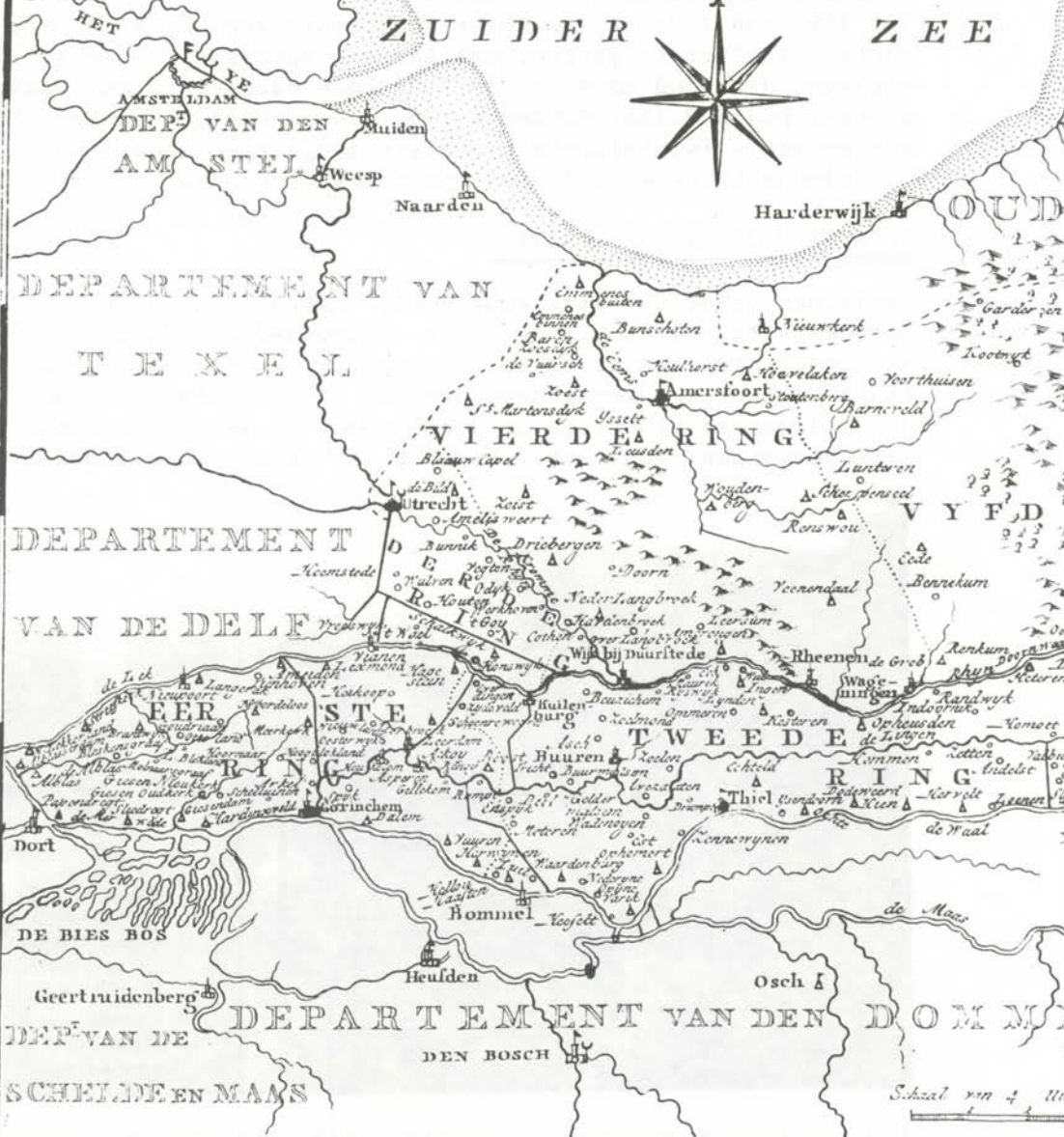
40

OUDE

VYFD

de Waal

Osch

Het gebruikelijke historische document op de middenpagina van ons blad laat diemaal een oude oplossing van een aktueel probleem zien: zo werd in de Franse tijd de regio-problematiek van Zuid-Oost Utrecht opgelost.

provinciën in 1602 noch slechts + 75.

De groei van het aantal aanhangers der nieuwe leer is echter zo goed als zeker een proces van tientallen jaren geweest. Wel is op den duur Veenendaal zeer overwegend protestant geworden, evenals de omgevende gebieden: de Utrechtse Heuvelrug, Gelderse Vallei en Veluwe.

Dat zovelen in den streke protestant werden, is waarschijnlijk een gevolg geweest van het geringe aantal hier (nog) werkzame priesters en van de houding van de bestuursautoriteiten en landeigenaren; dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld andere delen van de provincie Utrecht en een groot deel van Holland en West-Friesland. Zo rapporteert de apost. vicaris Rovenius in 1622, dat in het gehele gebied van Veenendaal-Rhenen-Ede-Wageningen-Renkum en nog een deel van de Betuwe, slechts één vaste pastoor werkzaam is, zij het gesteund door een apter Jezuïet en priesters uit de stad Utrecht. Volgens de historicus Prof. Rogier is de plaatselijke of regionale situatie in de eerste helft der 17de eeuw bepalend geweest voor de mate waarin een bepaald gebied protestant is geworden. Hierna trad een stabilisatie op in de getalsverhoudingen tussen protestanten en rooms-katholieken. Deze in de 17de eeuw ontstane procentuele verhoudingen hebben zich sedertdien (afgezien van de gevolgen van buitenkerkelijkheid en binnenlandse migratie in de 20ste eeuw) niet meer essentiëel gewijzigd. Aanvankelijk waren de rooms-katholieken in deze streek aangewezen op incognito rondtrekkende priesters die in het geheim de H. Diensten verrichtten in particuliere huizen. Oogluikend lieten baljuws, ambtenaren en andere functionarissen deze katholieke diensten vaak toe, veelal tegen betaling. In Veenendaal bevond zich een dergelijke schuilkerk in de boerderij "De Geer", die eigendom was van de katholieke gebleven Vrouwe Geertruyd Margaretha van Blokland, douarière van de Heer Gerard van der Hem van Nedersteyn; pachter van deze boerderij was Aert Dirksen. De boerderij "De Geer" stond ongeveer op de plaats waar zich nu de Ned. Herv. Sionskerk bevindt (dus vlak bij de huidige R.K. kerk). De geschiedenis vermeldt dat het recht om daar te mogen kerken was gekocht voor 30 Carolusguldens. Desondanks werd er op zondag 29 juni 1710 een inval ge-

De nog bestaande katholieke kerk aan de Nieuweweg, die van 1939 tot 1971 in gebruik was.

daan door de substituutschout van Rhenen en de onderschout van Veenendaal, die echter met heftig verzet door bovengenoemde douarière werd beantwoord, waardoor de dienstdoende priester tijdig kon ontkomen.

DE HOLLANDSE ZENDING

De reformatie had in ons land een einde gemaakt aan de organisatie van de R.K. Kerk. In 1580 overleed de (voorlopig) laatste aarstbisschop van Utrecht, Frederik Schenck van Toutenburg. De overige (pas in 1559 opgerichte) Noordnederlandse bisdommen waren inmiddels reeds vacant (Deventer, Leeuwarden) of werden het enige jaren later (Haarlem, Middelburg). Nieuwe bisschoppen werden niet benoemd en ook de oude organi-

satie van dekenaten en parochies ging verloren. Om het Nederlandse katholicisme nog zo goed mogelijk te kunnen behartigen, werd de z.g. Hollandse Zending opgericht, onder toezicht van de pauselijke gezant (nuntius), tot 1596 te Keulen, daarna te Brussel. Namens de paus werd het Noordnederlandse gebied bestuurd door een z.g. Apostolisch Vicaris, die geleidelijk volmachten kreeg voor het gehele gebied der 7 provinciën (niet voor de Generaliteitslanden). De eerste was Sasbout Vosmeer (1583-1614). Onder zijn krachtige leiding en die van bekwame opvolgers zoals Philippus Rovenius (1614-1651) en Joh. van Neercassel (1663-1686) kwam er geleidelijk weer enige organisatie in de Noordnederlandse katholieke kerk. Het gebied van de Hollandse Zending werd verdeeld in districten, met aan het hoofd een z.g. aartspriester; voorts werd er naar gestreefd, de ambulante zielzorg te vervangen door vaste zendingsposten, de z.g. "staties". Door de stichting van priesteropleidingen te Keulen en in de universiteitsstad Leuven, kwamen er ook meer en bekwamere priesters beschikbaar ten behoeve van het "Hollandse Missiegebied". Hun aantal steeg van + 75 in 1602 tot 219 in 1616 en 442 in 1645. De R.K. zielzorg voor Veenendaal en Rhenen werd in de tweede helft der 17de eeuw behartigd door de statie Grunsfoort-Renkum-Wageningen. Het kasteel Grunsfoort, dat lag nabij het huidige Oranje Nassau's Oord in Renkum, bleef tot 1726 in katholieke handen en bood kerkgelegenheid en huisvesting aan een R.K. priester. De statie was echter zeer uitgestrekt: Rhenen-Veenendaal-Ede-Bennekom, en een deel van de Betuwe. In 1711 werd het gebied Rhenen-Veenendaal e.o. van deze statie afgesplitst en ontstond de statie Renswoude-Veenendaal. In 1728/1729 kwam er ook een zelfstandige statie voor het Betuwse deel, nl. de statie Heteren-Indoornik.

VEENENDAAL-RENSWOUE EEN ZELFSTANDIGE STATIE

Het "illegaal" bijeenkomen in schuilkerkjes was geleidelijk aan als het ware een gewoonterecht geworden. Voorts werden vanaf de 18de eeuw de plakaten minder streng toegepast en kwam er een beperkte vrijheid van godsdienstuitoefening, zij

het in z.g. schuurkerken: eenvoudige gebouwen die als kerk niet herkenbaar mochten zijn. Een "placaat" uit 1730 zegt er dit van: *"En dat sorg sal worden gedragen, dat de Vergaderplaatsen der Roomsgezinden in het uiterlijk aansien aan geen kerken, of publike Gebouwen gelijken, nog aan het gemeen in het oog loopen"*.

Zodoende kon het geschieden dat de nieuwe statie een schuurkerk met eenvoudige pastorie werd gebouwd, en wel dank zij de medewerking van de Heer van Renswoude, Frederik Adriaan van Rhede, die hiertoe in 1711 een perceel grond aan de Veltjesgraeff (nu: Nieuweweg-Noord) beschikbaar stelde "in eeuwigdurende erfpacht". Hoewel zelf protestant was hij de katholieken blijkbaar welgezind, mogelijk vanwege zijn goede relaties met katholieken in het buitenland en het feit dat hij een jezuïet als familielid had. De erfpacht bedroeg 14 guldens per jaar. De bouw van schuurkerk en pastorie werd "voorgefinancierd" door Jan van Harnevelt met een bedrag van 1000 guldens. Wegens het ontbreken van een duidelijke rechtspositie voor de R.K. staties werden rechten en bezittingen op naam gesteld van een particulier, hetgeen later wel eens tot problemen kon leiden.

Een afbeelding van de schuurkerk in jammer genoeg verloren gegaan. Van der Aa geeft in 1847 de volgende beschrijving: *"De R.K. kerk aan de H. Cunera toegewijd, is een vrij net gebouw, hebbende de gedaante van eene grote schuur, vooraan met eene kleine woning voor den Pastoor. Deze kerk heeft geen toren, maar er is een klein klokje op de pastorie, om de gemeente bijeen te roepen"*.

De nieuwe statie ressorteerde onder de Aarts priester van Utrecht, (tot wiens gebied naast de provincie Utrecht o.m. ook het Gooi en de Neder-Betuwe behoorden). Kerk en statie kregen de Rhenense H. Cunera tot patrones. De eerste pastoor werd Hermanus Klinkenberg (1712-1715).

De statie was klein in zielental en groot in oppervlakte; zij omvatte: Veenendaal, Renswoude, Scherpenzeel, Rhenen, Elst(U), een deel van Ede (Ederveen, Maanen), en waarschijnlijk ook Amerongen en Leersum; in 1835 wordt ook Lunteren genoemd. Volgens de archiefgegevens bedroeg het aantal lidmaten: in

1801: 157 paschanten, dit is het aantal practiserende leden, hetgeen blijkt uit de deelneming aan de H. Communie (het H. Avondmaal) in de Paastijd.

1805: 143 paschanten;

1807: 158 paschanten en 236 gemeenteleden (doopleden);

1847: 250 paschanten en 320 gemeenteleden (volgens van der Aa).

In 1805 waren de lidmaten bij benadering als volgt over het gebied van de statie verdeeld: Veenendaal: ruim 50%, Renswoude + Emmikhuizen: 10%, Scherpenzeel: 10%, Rhenen: 9%, Ederveen-De Klomp-Maanen: 9%, overige of onbekend: 10%.

In 1847 was de verdeling van de 320 leden als volgt: Renswoude: 40, Rhenen: 40, Elst: 9, Scherpenzeel: 40, Stichts Veenendaal: 120; de 71 overige leden zullen bijna allen gewoon hebben in Gelders Veenendaal.

Gezien het geringe aantal gemeenteleden had de statie een klein financieel draagvlak, temeer daar zij merendeels zeer arm waren. Dit blijkt uit bewaard gebleven brieven van de pastoors. Ook waren er nogal eens bestuurlijke problemen.

Interieur van de katholieke kerk aan de Nieuweweg.

(1939-1971)

We citeren een en ander uit deze brieven:

-Pastoor J. Reael schrijft in 1755 aan Aartspriester Corn. v. Veen: *"Wat mijn verblijf hier in het Rheense Veen belangd, dit kan ik getuijgen dat het zeer zober en slegt is, gelijk het zijn Ampl.* kan denken". (*"Amplutido" of Amplissime Domine"=aanspreektitel "Hoge Heer")*

-In 1757 vraagt Past. Laur. v.d. Aa aan Aartspriester Wilh. van der Steen: *"om eenigen onderstandt.....want het gaet hier tegenwoordigh onder mijn arme wolspinders om den dueren tijt soo slegt, dat ick in plaats van wat te ontfangen van haer, wel eer wat soude dien te geven aan de selve, indien het in mijne macht waer".*

-Past. Alex. Nooij aan Aartspriester H. Berendzen in 1771: *"hoopt niet nóg een jaar te moeten doorbrengen in mijn aldergeringste Pastorij, en door toedoen van Uw Ampl. eerder met een vettere Pastorij van God verrijkt zal worden".*

-In 1797 schrijft Past. Bernh. Deurvorst aan Aartspriester van Engelen: *"Den omgang door de gemeente heeft (slechts) 40 guldens opgebracht; de gesonthijdt is nog mijn eenigste troost".*

-Dezelfde pastoor op 6 maart 1800: *"De kerckmeesters zijn overleden en nieuwe gegadigden voor dit ambt weigeren vanden last voor den armen daar mijn gemeente, bijzonder dit dorp vol van is en toeneemt".*

Het was dus niet best in 't Rheensche Veen en dit verklaart de gemiddeld zeer korte standplaatsduur van de pastoors.

(+ 3 jaar) Hun inkomen hing hoegenaamd alleen af van giften ("den omgang") en stipendia bij verrichte geestelijke diensten. In 1832 wordt ook over een tractement van de gemeente gesproken, echter van niet meer dan f100,-.

De opbrengsten en uitgaven voor de kerk zelf bedroegen in de jaren rond 1800 ook slechts + f200,- per jaar.

In de correspondentie van de pastoors in de 18de en begin 19de eeuw komen dus weinig "hoogkerkelijke zaken" aan de orde! Een bestuurlijk wat meer opvallende figuur was W.G. Klarenbeek, die er tijdelijk was in de periode 1803-1807, toen de statie geen vaste pastoor had. Hij besteedde veel aandacht aan de organisatie en stelde duidelijke reglementen op voor

de colleges van kerk- en armbestuur. In het algemeen was de situatie in het kerkelijk geïsoleerde gebied van de Hollandse Zending in de loop van de 18de eeuw er niet op vooruit gegaan. In 1727 overleed de laatste (naar het buitenland verbannen) apostolisch vicaris, Joh. v. Bijleveldt. De Hollandse Zending werd van toen af rechtstreeks bestuurd door de nuntius te Brussel, die echter het gebied van de Republiek niet mocht betreden. Het bestuur moest dus in hoge mate worden gedelegeerd aan de bovengenoemde aarts-priesters, waarvan velen onvoldoende bekwaam waren; een centrale leiding ging ontbreken, hetgeen tot ontbinding leidde van de door Vosmeer geschapen, en door Rovenius en Neercassel uitgebouwde organisatie. Voorts ontstond er een "richtingenstrijd" in de kerk, veroorzaakt door het Jansenisme en meningsverschil met Rome over het benoemingsrecht van de bisschoppen (apost. vicarissen), hetgeen heeft geleid tot het "Schisma van Utrecht" en het ontstaan van de Oud-Katholieke Kerk. Waarschijnlijk heeft dit alles echter de toen afgelegen statie Renswoude-Veenendaal minder beroerd. Toen er dan ook in 1795, bij de stichting van de Bataafse Republiek, wettelijke godsdienstvrijheid kwam voor alle gezindten, werden al spoedig initiatieven genomen tot wederinvoering van een normale kerkelijke organisatie. Het zou echter nog tot 1853 duren voordat de Bischoppelijke Hiërarchie werd hersteld.

VAN STATIE TOT PAROCHIE

Ook na 1795 bleven de katholieken hier- waarschijnlijk vooral om financiële redenen - voorlopig kerken in hun nederige schuurkerk. Tijdens de rampspoedige watersnood van 1855 kwam deze kerk bijna 3 meter in het water te staan en kerk en pastorie werden onherstelbaar beschadigd. Gedurende enige jaren fungeerde toen een huis op de markt in Veenendaal als pastorie, terwijl de H. Diensten op zondag werden gehouden in de schuur behorend bij een huis op de erfpachtsgrond van de kerk.

De toenmalige pastoor Henricus Meurs (1854-1859) heeft zich enorm ingespannen om de gelden bijeen te brengen voor de financiering van een nieuw waardig kerkgebouw. De eigen ge-

meenteleden, nog verarmd door de watersnood, konden weinig bijdragen. Via acties in andere parochies van het aartsbisdom wist pastoor Meurs bijna f15.000 te vergaren. Na aanvulling van dit bedrag met enige duizenden van Rijk en Provincie plus een lening, kon de bouw van een nieuw stenen kerkgebouw met pastorie worden bekostigd. De kerk werd ontworpen in een soort neo-gotische stijl door H.J. v.d. Brink en kwam gereed in 1858, op dezelfde plaats waar de voormalige schuurkerk stond. Inmiddels was de bisschoppelijke hiërarchie hersteld en werd de statie Renswoude-Veenendaal tot parochie verheven. Dit geschiedde door de nieuwe (eerste) aartsbisschop van Utrecht, Mgr. J. Zwijsen, door wiens toedoen de kerk kwam onder patronage van St. Willibrord, in plaats van de legendarische H. Cunera.

Veel oudere parochianen hebben stellig nog dierbare herinneringen aan dit kerkje, dat in 1934 onder het pastoraat van Wilh. Dröge, wegens bouwvalligheid werd vervangen door het kerkgebouw, dat zich nu nog bevindt aan de Nieuweweg-Noord, doch niet meer als zodanig wordt gebruikt. Pas op 22 augustus 1939, onder het pastoraat van P. Paumen, werd deze nieuwe kerk geconsacreerd door Aartsbisschop (de latere Kardinaal) dr. J. de Jong. Inmiddels was in het begin der 30-er jaren bij deze kerk ook de eerste katholieke school voor deze parochie gesticht.

WEER EEN R.K. KERK IN DE KOM VAN VEENENDAAL

Na de oorlog breidde Veenendaal zich sterk uit en ook het aantal katholieken nam sterk toe. De excentrische ligging van de kerk aan de Nieuweweg-Noord werd een groot bezwaar geacht. Daarom werd besloten in de nieuwe woonwijk "het Franse Gat", aan de Adr. van Ostadelaan, een tweede kerk te bouwen. Deze werd, naar de ideeën van bouwpastoor R. Beckers, ontworpen door architect J. van Dongen in Apeldoorn. De architectuur is geïnspireerd door de oorspronkelijke gedaante van de eerste kerk op de markt. De nieuwe kerk werd ingewijd op 1 mei 1954 door dr. B.J. Alfrink, toen coödjutor van de aartsbisschop van Utrecht, en- bijna 4 eeuwen na de stichting van de eerste kerk in Veenendaal- opnieuw toegewijd aan

Inwijding in 1954 van de nieuwe Salvatorkerk aan de Adr. van Ostadelaan door dr. B.J. Alfrink.

de St. Salvator. Het orgel in deze kerk is nog afkomstig uit de eerste stenen kerk van 1858; in de kerk bevindt zich ook een copie van de oorkonde der wijding van de eerste St. Salvatorkerk door Bisschop J. Knijff.

Van 1954 tot 1971 beschikte de parochie over twee kerkgebouwen en eveneens over twee priesters. In 1970 werden Renswoude en Scherpenzeel van de parochie afgescheiden en gevoegd bij de parochie "Utrechtse Heuvelrug" te Leersum, waarna in 1971 het kerkgebouw aan de Nieuweweg-Noord werd afgestoten. Dit betekende de afsluiting van een voor de katholieken van Veenendaal belangrijk stuk kerkgeschiedenis.

Vanaf de benoeming van Pater J. Bredero in 1974 was er nog slechts één pastor voor een bovendien nog steeds groeiend aantal parochianen. In de jaren 1980-1982 beschikte de parochie ook over een pastoraal werker, drs. W.M. van Harmelen,

die enige tijd met de leiding was belast na het tragische overlijden van pastor Bredero in augustus 1981. Per 1 mei 1982 werd de huidige pastor F.H.M.J. Receveur benoemd, afkomstig van de St. Paulus-parochie te Utrecht.

De parochie Veenendaal, waartoe ook Ederveen en De Klomp behoren, telt thans ruim 4000 gemeenteleden (doopleden). Er is een actieve kern, met relatief ook veel jongeren, die de pastor en het bestuur medewerking verlenen in vele kerkelijke activiteiten.

De R.K. parochie in Veenendaal heeft een bewogen geschiedenis en de katholieken in Veenendaal e.o. hebben het vroeger dikwijls niet gemakkelijk gehad. Gelukkig mag worden gezegd dat hierin veel is veranderd, en dat ook de onderlinge verhoudingen tussen de kerkgenootschappen belangrijk zijn verbeterd.

Ir. P.J. Stadhouders

Literatuur:

1. A.J. van der Aa, *Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden 1847, 1855.*
2. Kard. dr. J. de Jong *Handboek der Kerkgeschiedenis, 3de deel, Utrecht-Nijmegen, (herzien door Dr. R.R. Post, 1948)*
3. S. Laansma, *Renswoude zoals het vroeger was; deel 2, Historische Veren. Oud-Renswoude, de Walburgpers, Zutphen.*
4. D. Philips, *verschillende artikelen over de geschiedenis van Veenendaal, gepubliceerd in dagblad "De Vallei" in de 50-er en 60-er jaren. (gebundelde uitgave beschikbaar in de Openbare Bibliotheek en op het Gemeentehuis te V'daal)*
5. Prof. dr. L.J. Rogier, *Geschiedenis van het Katholicisme in Noord-Nederland in de 16de en 17de eeuw, 2de deel, Amsterdam 1946.*
6. Prof. dr. L.J. Rogier, *Eenheid en Scheiding; geschiedenis der Nederlanden 1477-1813, Aulareeks, 1952 (4de druk 1974).*
7. Prof. dr. L.J. Rogier en dr. N. de Rooij, *In vrijheid herboren; Katholiek Nederland 1853-1953, Pax, 's Gravenhage, 1953.*
8. *Rijkarchief Utrecht. Diverse stukken uit archiefnr. 16,*

"Aartspriesters Hollandse Zending door H.L.Ph. Leeuwenberg en A.M.A. v. Gelovern.

9. *A.G. Steenbergen, De geschiedenis van een kerkvolk, 4 artikelen verschenen in dagblad "De Vallei" van 9, 10, 12 en 13 mei 1979.*
10. *A.G. Steenbergen, De Rooms-Katholieke kerkschuur en het pastoorshuis op de Lawick, 1730-1853. Historische reeks van de Vereniging "Oud-Wageningen", nr.2, 1983.*
11. *Dr. J.G. Thoomes, met medew. van D. Sandbrink, "Vier Eeuwen Veenendaal", Wageningen, 1949.*
12. *Dr. J.G. Thoomes, "Veenendaal toen en Nu", Veenendaal 1982.*
13. *Gids van de Willibrordparochie te Veenendaal, 1985.*

Excursie kerkhof

Verschillende leden van het bestuur van de Historische Vereniging werden de laatste tijd door meerdere Veenendalers benaderd over de toestand waarin het oude kerkhof aan de Achterkerkstraat zich bevindt.

We zijn er nog eens gaan kijken en het is ook een onwaarschijnlijke schande: kapotte graven, overwoekerd en tot speelplaats van de jeugd. Het fraaie ingangshek gaat verscho- len achter een nieuw buurthuis: kennelijk waren de doden de enigen die niet protesteerden.

Als men de grafzerken bekijkt komt men de bekende Veenendaal- se namen tegen: Hiensch, van Ginkel, van Schoonhoven, Boers, van Leeuwen en vele anderen. Ook zijn er naast vele anonieme graven, waarvan alleen de paaltjes met de grafnummers over zijn, grafstenen van bekende Veenendalers, soms voor- zien van een hek rondom. Zo zijn er de graven van van de Poll, burgemeester en fabrikant, en Westerveld, die van 1829 tot 1844 burgemeester van Veenendaal was.

Het is moeilijk te begrijpen dat we in Veenendaal zo met een kerkhof omgaan: het jongste graf is nog geen veertig jaar oud! Vele duizenden Veenendalers liggen hier begraven. Het moet Veenendaal - en dat niet alleen uit historisch oog-

punt - een eer zijn op gepaste wijze voor dit oud-kerkhof te zorgen.

Naar de mening van het bestuur moet het volgende mogelijk zijn:

-de oude begraafplaats in stand houden als park, waar het zich uitstekend voor leent, met een karakter dat recht doet aan de vroegere bestemming.

-Dit park voorzien van een passend hek, met daarin opgenomen het oude toegangshek, zoals dat overigens eerder door de gemeente werd toegezegd. Door de bouw van het buurthuis is het helaas wellicht beter dit hek te verplaatsen naar de Weverij.

-Al de oude grafstenen dienen in dit park gehandhaafd te blijven. Ook de stenen van de graven die niet meer onderhouden worden vertegenwoordigen meerdere waarden, die verloren gaan als ze van deze plaats verwijderd worden en dus op den duur verdwijnen. De grafstenen kunnen heel goed in het park gehandhaafd worden, zoals elders ook is gebeurd.

De Historische Vereniging organiseert op zaterdag 14 juni een excursie naar het oude kerkhof.

Belangstellenden worden om 10 uur 's ochtends verwacht bij het buurthuis Sam-Sam aan de Achterkerkstraat.

We maken dan een rondleiding o.l.v. de heer J.v.Barneveld over het kerkhof, waarbij u verteld zal worden over de historie van het kerkhof en hen die daar hun laatste rustplaats vonden.

Dus: - zaterdag 14 juni

- om tien uur 's ochtends

- Buurthuis Sam-Sam, Achterkerkstraat

- Excursie oude kerkhof o.l.v. J.v.Barneveld

Boekbespreking

VAN SPINNERS, WEVERS, MUZIKANTEN....Veenendaalse beelden uit het verleden - J.v.Barneveld en H. Diepeveen uitg. Kool BV, Veenendaal 1986, 124 pag., prijs f 29,95

In de bekende reeks boeken van uitgeverij Kool BV over de plaatselijke historie heeft het duo Van Barneveld-Diepeveen nu een album met foto's van het Veense verleden doen verschijnen. Uitdrukkelijk wordt dit boek door de samenstellers zelf een album genoemd. En zo moet dit werk dan ook bekeken en beoordeeld worden.

Afgaande op de inhoudsopgave, is het de bedoeling geweest telkens een aantal foto's te laten zien rond een bepaald thema. Zo komt als eerste thema aan de orde "Bedrijfsleven en bevolking", vervolgens de brandweer, het onderwijs, de muziek, een familie-wedstrijd uit 1949 en de Markt.

Om met het thema "Bedrijfsleven en bevolking" te beginnen: Aan de opzet daarvan kleeft naar mijn idee het nadeel dat na een inleidende tekst over de Frisia Wolspinnerij, achtereenvolgens opnames getoond worden van de Frisia, de Hollandia, de Karawat, de Vereenigde Garen- en Textielfabrieken en van vele andere textielbedrijven, zonder dat verder over al die bedrijven iets wordt verteld. Nu gaat het in een album als dit uiteraard om de foto's, maar om het geheel overzichtelijk te houden is een korte inleiding op een reeks foto's van een bepaald bedrijf toch beslist niet overbodig.

Vergelijkt men nu dit eerste thema met dat van "De Brandweer", of van "De Rooms-Katholieke kerk", dan blijkt de combinatie van beeld en inleidende tekst daar goed geslaagd te zijn. Datzelfde geldt voor de fraaie serie beelden van "De Markt": vooraf een korte inleiding en vervolgens een aantal verhelderende foto's.

Overigens zijn de afdrucken van de soms zeer oude en unieke foto's, voorzover ik dat kan beoordelen, vrijwel allemaal van goede kwaliteit.

Nog enkele opmerkingen die de structuur van het boek betreffen: waarom zijn de opnames van de Gasfabriek (pag. 21) en

punt - een eer zijn op gepaste wijze voor dit oud-kerkhof te zorgen.

Naar de mening van het bestuur moet het volgende mogelijk zijn:

-de oude begraafplaats in stand houden als park, waar het zich uitstekend voor leent, met een karakter dat recht doet aan de vroegere bestemming.

-Dit park voorzien van een passend hek, met daarin opgenomen het oude toegangshek, zoals dat overigens eerder door de gemeente werd toegezegd. Door de bouw van het buurthuis is het helaas wellicht beter dit hek te verplaatsen naar de Weverij.

-Al de oude grafstenen dienen in dit park gehandhaafd te blijven. Ook de stenen van de graven die niet meer onderhouden worden vertegenwoordigen meerdere waarden, die verloren gaan als ze van deze plaats verwijderd worden en dus op den duur verdwijnen. De grafstenen kunnen heel goed in het park gehandhaafd worden, zoals elders ook is gebeurd.

De Historische Vereniging organiseert op zaterdag 14 juni een excursie naar het oude kerkhof.

Belangstellenden worden om 10 uur 's ochtends verwacht bij het buurthuis Sam-Sam aan de Achterkerkstraat.

We maken dan een rondleiding o.l.v. de heer J.v.Barneveld over het kerkhof, waarbij u verteld zal worden over de historie van het kerkhof en hen die daar hun laatste rustplaats vonden.

Dus: - zaterdag 14 juni

- om tien uur 's ochtends

- Buurthuis Sam-Sam, Achterkerkstraat

- Excursie oude kerkhof o.l.v. J.v.Barneveld

van de sigarenfabriek (pag. 29 en 30) tussen de textielfabrieken geplaatst? En waarom is de foto van de bouw van het "Zuidveen" (pag. 86) nà "De Brandweer" geplaatst en niet in de buurt waar activiteiten van Patrimonium Bouwvereniging zijn afgebeeld? (pag.75 en 76)

Het geheel tenslotte overziende, denk ik dat het album aan waarde gewonnen zou hebben als de structuur van het boek wat duidelijker zichtbaar gemaakt zou zijn door middel van inleidende teksten of het plaatsen van "tussenkopjes". Maar al met al is het toch echt wel een leuk foto-album van de "Familie-Veenendaal" geworden. Met allerlei typische nadelen van zo'n album natuurlijk, maar ook met zoveel charme en overvloed aan details, dat men niet uitgekeken raakt.

Kortom: een boek dat uitstekend geschikt is om cadeau te doen of te krijgen.

R. Bisschop

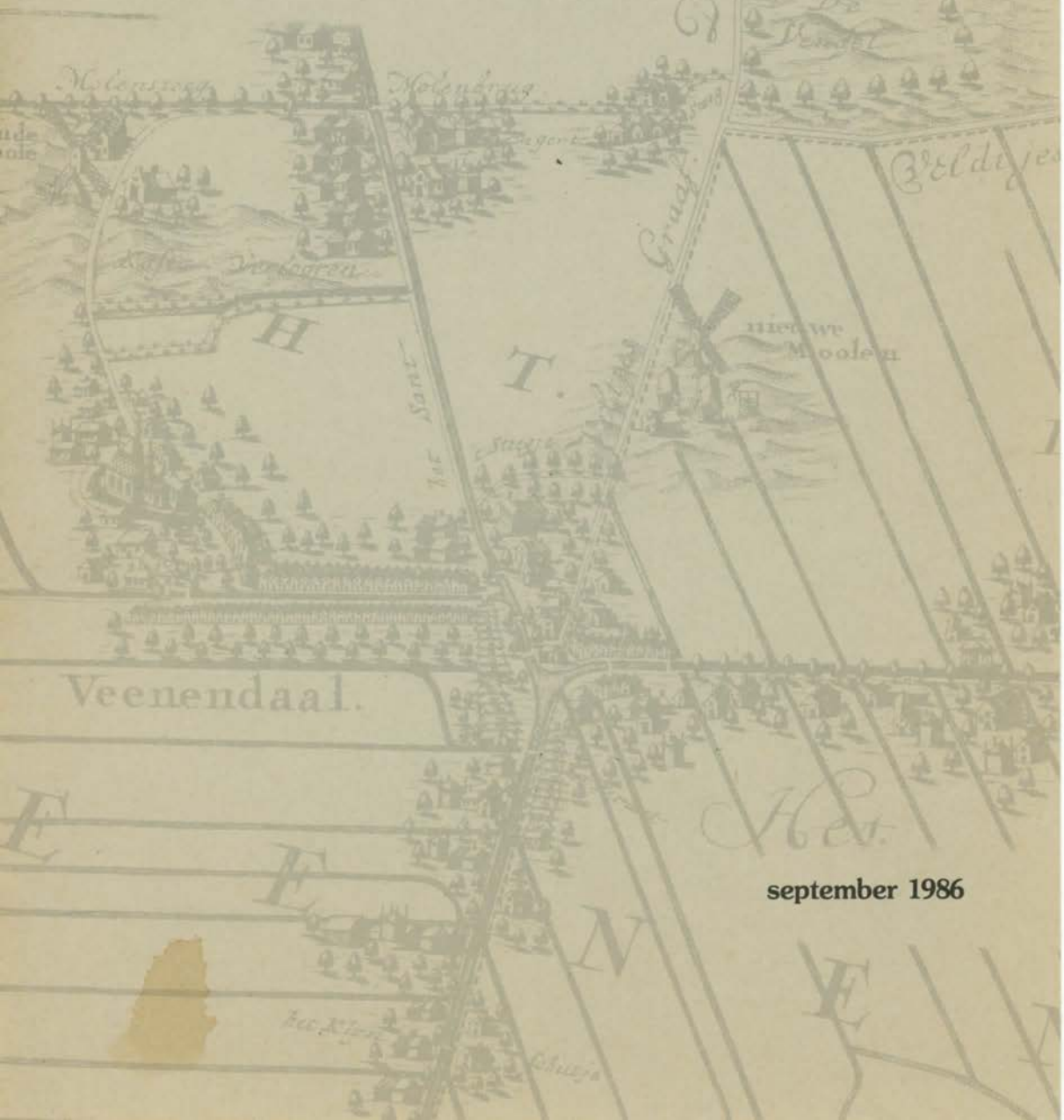
Mededelingen

- * De volgende bijeenkomst van de Historische Vereniging Oud Veenendaal is op donderdag 12 juni a.s.
De heer S.Laansma zal dan spreken over "Katholieke geslachten in protestants Veenendaal".
De heer Laansma publiceerde meerdere boeken over historische onderwerpen, met name over Renswoude. Deze avond komen enkele hoofdstukken uit de Veense genealogie aan de orde.
Genealogie is de studie van oude geslachtsregisters, een studie die de laatste jaren erg populair is. De heer Laansma kan er boeiend over vertellen.
- Dus: - donderdag 12 juni
- om kwart voor acht
- in 'de Meent', Grote Beer 10
- S.Laansma: "Katholieke geslachten in protestants Veenendaal"

Iedereen is hartelijk welkom, de toegang is vrij.

- * De statuten van de vereniging zijn klaar en - zoals op de laatste bijeenkomst afgesproken - voor een ieder ter inzage en verkrijgbaar bij de sekretaris.
Eventuele opmerkingen graag voor 10 juni bij het bestuur.
Op 12 juni kunnen ze dan door de leden worden goedgekeurd.
- * Eerder is meegedeeld, dat de heer G. Russer zou komen spreken over de honderd jaar oude spoorlijn door Veenendaal.
Dit gaat ook gebeuren, maar is op verzoek van de heer Russer verplaatst naar het najaar.
- * Bij dit nummer vinden degenen die nog niet betaalden een acceptgirokaart. Gaarne betaling per omgaande.
- * Bij bestuursleden en administrateur zijn informatiefolders over onze vereniging verkrijgbaar. Deze zijn vooral bedoeld om nieuwe leden te werven. Ook is de folder geschikt als kadobon. Een jaar lidmaatschap (inclusief een jaarabonnement op ons blad) is een origineel en betaalbaar kado.
Uitbreiding van ons ledental is gewenst en zeker mogelijk!
- * Losse exemplaren van ons blad zijn verkrijgbaar in de boekhandel. Oude nummers zijn - voor zover nog voorradig - verkrijgbaar bij de administrateur.
- * Het volgende nummer van ons blad verschijnt waarschijnlijk in september. U kunt daarin onder meer een artikel over de geschiedenis van de Joden in Veenendaal verwachten.
Wilt u zelf een artikel schrijven of heeft u ideeën, neem dan gerust contact op met een van de bestuursleden.
- * Degenen die zich willen voorbereiden op de lezing van de heer Laansma in juni, kan het boekje "*Handleiding voor genealogisch onderzoek in Nederland*" van J.C. Okkema worden aanbevolen. Het werd vorig jaar opnieuw uitgegeven bij Fibula-van Dishoeck. Het vertelt over genealogie ('bestudering van gelachtsregisters') en wijst de weg naar verder onderzoek en verdere literatuur.

Historische Vereniging
Oud Veenendaal

september 1986

* 1e jaargang, nummer 3
verschijnt 4 maal per jaar

Bestuur en redactie

drs A.C. van Grootheest, voorzitter

drs R. Bisschop, sekretaris

G. Kool, penningmeester

M. Brink

H. Diepeveen

Sekretariaat:

Prinsesselaan 38, 3905 GX Veenendaal

telefoon: 08385-22691

Ledenadministratie:

D.J. Kruidhof

Lemoen 29, 3902 GR Veenendaal

telefoon: 08385-11079

Bank: Rabobank, rek.nr. 3951.10.106

t.n.v. Historische Vereniging Oud Veenendaal

Postgiro van de bank: 380265

De contributie bedraagt f.20,- per jaar

Voor leden tot 18 jaar f.10,- per jaar

Losse nummers van dit blad f.5,-

Lay-out: Cora Thomasz

Druk: Drukkerij Davelaar

* Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd
zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

Historische Vereniging Oud Veenendaal

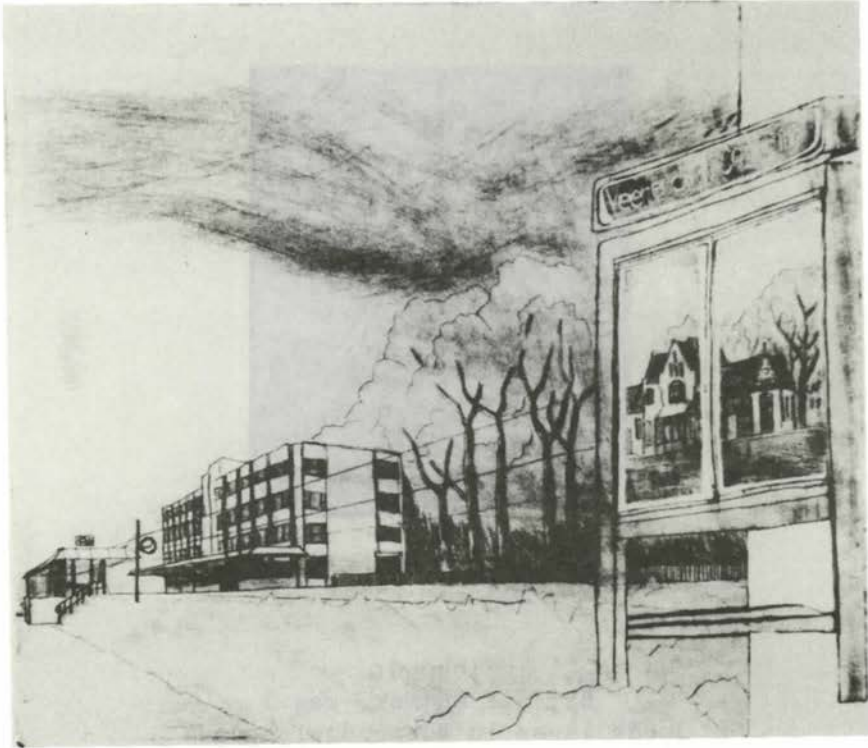

Inhoud:

- Bij dit nummer, pag.3
- Joods leven in Veenendaal, pag.4
- Aandacht voor Joods verleden, pag.20
- Het centrum van Veenendaal, pag.21
- Boekbespreking, pag.29
- Mededelingen, pag.30
- Kunst, pag.32

Historische Vereniging Oud Veenendaal

"Veenendaal Station"

Arend van Dam

Zie voor verdere informatie pag.32

Bij dit nummer

Voor u ligt het derde nummer van de eerste jaargang van 'Oud Veenendaal'.

Stof tot schrijven was er weer genoeg.

Het 'hoofdartikel' is een artikel over de geschiedenis van de Joden in Veenendaal. Het is een indrukwekkend stuk met soms schokkende foto's.

We zijn de heer A.G.Steenbergen uit Wageningen dankbaar voor dit artikel.

Daarnaast een artikel over het centrum van Veenendaal waar -in reactie op gemeentelijke plannen- verleden en toekomst aan elkaar worden verbonden.

De middenpagina toont ditmaal geen kaart maar een acte uit 1562 met de transcriptie ervan. Elizabeth van Schaick stelt in deze acte gratis een stuk van haar zandheuvel (Klein Veenlo) ter beschikking aan de Veenraden om er een kerk op te laten bouwen. Verder verkoopt ze een stuk grond van tien roeden breedte voor de aanleg van een marktveld tussen de nieuw te bouwen kerk en de bestaande 'wycke' (dat is een dwarssluit van de Grift). Tot slot verkoopt ze nog een strook grond van anderhalve roede breed, gelegen langs deze wijk tussen het marktveld en de Grift, om daar een weg van te maken (een roede is 3,76m).

Zo is deze acte het geboortekaartje van Veenendaal: Oude Kerk, Markt en Hoofdstraat vinden we hierin terug als één geheel.

Verder informatie over tal van zaken en zelfs deze keer aandacht voor kunst.

Tenslotte is er naast andere mededelingen de uitnodiging voor de volgende bijeenkomst van de vereniging op donderdag 18 september aanstaande.

Kortom, we dachten weer een nummer dat de moeite waard is.

Joods leven in Veenendaal

FRAGMENTEN

Dit verhaal wil en kan niet meer zijn dan enkele impressies geven van Joods leven in Veenendaal tussen 1900 en het jaar waarin de familie Van Essen vertrok naar Israël. (*1)
De jaren 1940 - 1945 vormen daarin het dieptepunt, omdat 11 Joodse burgers door de nazi's uit Veenendaal weggevoerd werden om in de concentratiekampen Auschwitz en Sobibor te worden vermoord. Aan de herinnering van hen die omkwamen, draag ik dit verhaal op. Moge spoedig in Veenendaal een gedenkteken, waarvoor thans geijverd wordt, opgericht worden. Opat wij niet en nooit vergeten, dat zij onder ons gewoond en gewerkt hebben.

Tussen 1900 en 1940

We beginnen met een momentopname uit 1913. (*2) De Joodse gemeente (kille) Veenendaal omvatte de burgerlijke gemeenten Veenendaal en Renswoude. Alleen in Veenendaal woonden Joden: 16 mannen en 19 vrouwen, totaal 35. De synagoge aan het Verlaat werd in 1852 gebouwd. Sinds 1900 beschikte men over een eigen begraafplaats aan de Parallelweg. Ook was er een kerkelijk bad of mokwe (waar?).

Het kerkbestuur tevens schoolbestuur bestond uit: A.S.Hekster, voorzitter; N.L. (=Nathan Levie) van Essen en M.Seyffers. Naast het onderwijs op de Lagere school volgden 1 jongen en 4 meisjes de lessen op het cheider, dit is de school voor Joods onderwijs. Voor het geven van deze lessen (Hebreeuws, ritensymbolen, Bijbelse geschiedenis, enz.) kwam mejuffrouw R. Simons uit Amersfoort naar Veenendaal. Het budget van de kille bedroeg in 1912 f.455,-. Er was één vereniging: de Vrouwengewre, die zorg droeg voor het interieur van de synagoge. Hoewel niet genoemd in het Jaarboek, moet er ook een begrafenisvereniging geweest zijn. Elke kille, hoe klein die ook was, beschikte over een Chewre kadiesje, een Heilige vereniging, bestaande uit mannen en vrouwen, die zich vrijwillig en belangeloos bezig hielden met het waken bij stervenden en met de zorg voor het stoffelijk overschot.

Door de mannen werd de draagbaar, die in 1985 nog gevonden werd in het Metaheirhuis (Huis de reiniging) op de begraafplaats, gebruikt om de dode naar de laatste rustplaats te brengen. (*3)

Ik las dat "het antieke stuk" terstond in veiligheid gebracht werd. Het gevaar bestaat dat de nieuwe bewaarplaats wel eens een vergeten plaats kan worden!

In het overzicht uit 1913 vallen twee namen op: Hekster en Van Essen. A.S.Hekster, voorzitter van de kille, was arts in Veenendaal en lid van de gemeenteraad. (*4) Vanwege zijn maatschappelijke verdiensten voor Veenendaal werd zijn nagedachtenis geëerd door de naar hem vernoemde Dr. Heksterschool, staande aan de Bongerd 3. Deze openbare school, nu De Bongerd 1, draagt anno 1986 de naam De Bolster! (bolster is lichtgekleurd veen!) Waarom werd voor deze naamsverandering gekozen?

De tweede naam is die van Nathan Levie van Essen. Hij werd op 22 januari 1853 in Veenendaal geboren en overleed er op 23 april 1943, vermoedelijk tijdens de onderduik. Zijn vader was Levie Nathan van Essen uit Medemblik, die in 1846 met de Veense Betje van Creveld trouwde. De Van Essens hebben vanaf die tijd steeds een grote rol gespeeld in de plaatselijke Joodse gemeenschap.(*5)

Uit het 1913-overzicht blijkt dat de kille geen voorganger (meer) had. De laatste, die vanaf 1884 tot 1896 als zodanig fungeerde, was S.Frijda. Waarschijnlijk was hij tevens sjammes (sjoeldienaar, koster). In 1896 nam hij ontslag.

Door de trek naar de grote steden Amsterdam en Rotterdam en ook naar Utrecht - een verschijnsel dat zich in elke kille op het platteland voordeed - daalde het aantal Joodse inwoners van ons dorp. In 1914 b.v. vertrokken verschillende leden van de familie Frijda naar Utrecht. Eén van hen was Louis Hartog Frijda, verwant aan de laatste voorganger en kleinzoon van likeurstoker Levie Hartog Frijda (overleden in 1889 te Veenendaal, 85 jaar oud). Hij was pas getrouwd met Mietje Leverpoll uit Borculo. Het verhaal gaat dat hij door zijn huwelijk weer een orthodox levende Jood werd. (*6)

Het gevolg van het wegtrekken van killeleden naar elders,

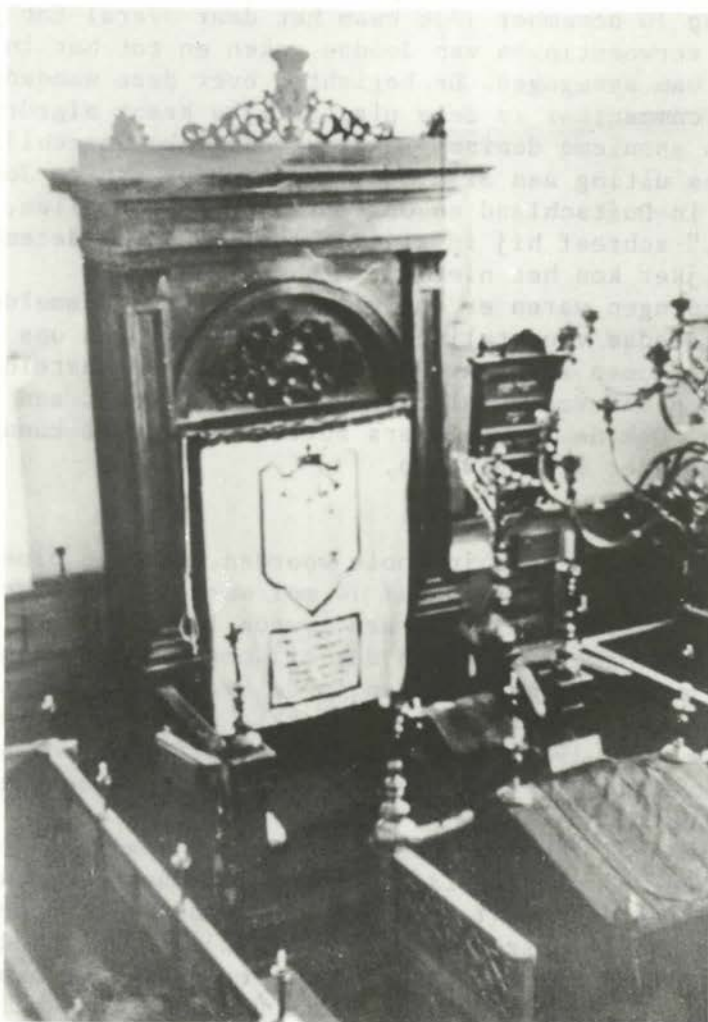
*Louis Hartog Frijda,
zittend eerste van
links, als lid van de
gymnastiekvereniging
Sparta te Veenendaal
omstreeks 1905*

Originele foto L.H.Cohen, Breukelen. Collectie A.G.Steenbergen, Wageningen.

was, dat het steeds moeilijker werd wekelijks diensten te houden. Voor elke dienst moet er minjan zijn d.w.z. de aanwezigheid van 10 kerkelijk meerderjarige mannen (13 jaar en ouder). Omstreeks de twintiger jaren kon men met eigen krachten geen minjan maken. Door gasten van elders kon men de diensten toch houden. Uiteraard was iedereen kosjer (kosjer volgens de godsdienstige voorschriften geoorloofd). Tegenover de streng christelijke omgeving zou men zich geeneerd hebben ongodsdienstig te zijn. (*7)

Bij het uitbreken van de oorlog in 1940 woonden er nog 7 Joodse gezinnen. Tachtig jaar daarvoor waren het er zo'n 35.

Voor de 7 overgebleven families brak een afschuwelijke tijd aan.

*Gedeelte interieur van de sjoel met de Heilige Arke en de Bima vóór 1940.
Orig. H.Beem Repr. J.v.d. Peppel 1978*

VAN ISOLATIE NAAR DEPORTATIE

Enkele maanden geleden zocht ik in de Nieuwe Wageningse Courant van 1938 (*8) naar berichtgeving over de gebeurtenissen in Duitsland met betrekking tot de Joden. In de Kristallnacht van 9 op 10 november 1938 kwam het daar overal tot plunderingen en verwoestingen van Joodse zaken en tot het in brand steken van synagogen. De berichten over deze wandaden waren zonder commentaar in deze plaatselijke krant afgedrukt! Wel gaf een anonieme dominee in zijn wekelijks verschijnende meditaties uiting aan zijn medeleven. "Denk aan de Jodenvervolgingen in Duitsland en Oostenrijk, aan die allen, ouden en jongen," schreef hij in zijn aflevering van 3 december. Duidelijker kon het niet.

In Wageningen waren er comité's die gelden inzamelden ten bate van de Joodse vluchtelingen, die vanaf 1933 in ons land een goed heenkomen zochten. Hoe was het hiermee gesteld in Veenendaal? Een onderzoek zal zeker het een en ander aan het licht brengen. Ook de Veenendalers zullen zeker niet kunnen zeggen: we hebben het niet geweten.

10 mei 1940

Zij die niet dachten in mooie woorden, maar in bloedige daden, kwamen de grens over. Vanaf 14 mei waren ze hier heer en meester een maakten een einde aan gewoon leven voor de Joden. Het is beschamend te weten dat zij met de uitvoering van allerlei vernederende maatregelen in de Nederlandse ambtenaar een gewillig medewerker vonden. Gelukkig waren er uitzonderingen. Op 22 oktober 1940 al werd de registratie van Joodse ondernemingen verordend. Voor Van Essen in ons dorp betekende dit een harde klap.

Op 10 januari 1941 volgde de verplichte registratie. Personen met geheel of gedeeltelijk Joods bloed moesten zich aanmelden. Zij moesten deze zelf betalen: één gulden per aanmelding, waarvan het bevolkingsregister twee kwartjes mocht houden. Er kwam een fatale "J" op de persoonskaart te staan. De aanmeldingsformulieren werden verzonden naar de Centrale Inspectie van de Bevolkingsregisters in Den Haag. In 1942 al verscheen een aan de hand van deze formulieren samengestelde "Statistiek der bevolking van Joodschen bloede in Nederland".(*9)

Hieruit ontlenen we het volgende:

"Veenendaal, totaal 12321 inwoners. Aantal Joden: 22. Hieronder waren 19 Nederlanders (8 mannen en 11 vrouwen) en 3 Duitsers (2 mannen en 1 vrouw). Daarnaast woonden er 57 personen met gedeeltelijk Joods bloed, te verdelen in G 1: 5 mannen en 2 vrouwen, en G 2: 28 mannen en 22 vrouwen.

G 1 = 2 voljoodse grootouders (gemengd) en G 2 = 1 voljoodse grootouder".

Totaal 79 aanmeldingsformulieren van personen, woonachtig in Veenendaal, met geheel of gedeeltelijk Joods bloed, werden begin 1941 verzonden. Hiermede nam de deportatie in principe een aanvang. (*10)

In snelle opeenvolging kwamen nu de maatregelen die het leven en functioneren van de Joden in de samenleving onmogelijk moesten maken, ook in Veenendaal. Eén ervan was de verordening 138 van 25 juli 1941, die het isolement van de Joden volledig maakte. In de openbare gelegenheden verschenen bordjes "Voor Joden verboden".

Eén van de borden "Joden niet gewenscht", geplaatst onder het bord "Veenendaal" bij de gemeentegrens.

Origineel C. van Aggelen, Wageningen

Op diverse plaatsen langs de gemeentegrens werden onder het naambord: Veenendaal, het bord "Joden niet gewenst" geplaatst. Een groep Wageningse jongens liet zich tijdens een fietstocht onder een dergelijk bord op de foto zetten. Een zeldzaam en tegelijk afschuwelijk document. (zie foto pag.9) De volgende stap was de invoering van de gele ster, waarop het woord "Jood" in quasi Hebreeuwse letters stond. Per persoon kon men vier sterren kopen "tegen inlevering van één textielpunt". Vanaf 3 mei 1942 moesten ze op alle kleding zichtbaar gedragen worden. Het was een zondag, de derde mei 1942, toen de Joden getekend de straat op moesten. De duistere middeleeuwen waren teruggekeerd. Hoe reageerden de talloze kerkgangers in Veenendaal op deze dag op deze vernederende maatregel van de Duitse bezetter?

In januari al van hetzelfde jaar waren de Duitsers begonnen Nederland "Judenrein" te maken. Zaandam was de eerste stad, waar de Joden weg moesten. Dat was op 17 januari 1942. Arnhem volgde en Hilversum en op 9 februari de stad Utrecht, enz. enz. In Veenendaal doken verschillende Joodse families onder, bijtijds. Want met ingang van 23 april 1943 was het verblijf van Joden in onder andere de provincie Utrecht verboden! 11 Joden werden in ons dorp toch gepakt en weggevoerd. Door wie? Verleende de plaatselijke politie zijn medewerking? Of de SD in Utrecht? De 11 Joodse burgers van Veenendaal kwamen om in Auschwitz en Sobibor. Hun namen vindt u op pag.11

In januari 1943 sprak Frits de Zwerver (Dominee Slomp uit Heemse) in Veenendaal. (*12) Frits de Zwerver was de leider van de L.O. (Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers). Aanvankelijk ging het om hulp aan onderduikers, die om principiële redenen niet in de arbeidsdienst gingen. Al spoedig beklemtoonde Frits de Zwerver aan de Joodse landgenoten te denken, die ten dode waren opgeschreven. Zijn oproep miste

Vrij-Krant, Veronica
geb. 8-3-1909 te Hilversum, overl. 6-9-1944 te Auschwitz

Vrij, Hartog
geb. 22-8-1939 te ? , overl. 6-9-1944 te Auschwitz

van Essen, Abraham Levie
geb. 21-3-1862 te V'daal, overl. 28-1-1944 te Auschwitz

van Essen, Leendert Hermann
geb. 25-2-1894 te V'daal, overl. 2-11-1943 te Auschwitz

Lopes de Leao Laguna, Rachel Julia
geb. 1-11-1891 te Amsterdam, overl. 27-8-1943 te Auschwitz

van Essen, Elly Vera Louise
geb. 25-2-1926 te Amsterdam, overl. 3-9-1943 te Auschwitz

van Essen, Veronie Suze Carola
geb. 3-8-1928 te Amsterdam, overl. 27-8-1943 te Auschwitz

van Essen, Simon Levie
geb. 26-6-1865 te V'daal, overl. 9-7-1943 te Sobibor

Koetser, Anna
geb. 17-9-1869 te Utrecht, overl. 9-7-1943 te Sobibor

Scheidemann, Alfred Israël
geb. 30-8-1884 te Bulbitz(Dld), overl. 23-7-1943 te Sobibor

Prins, Emilie Zippora
geb. 4-5-1873 te Amsterdam, overl. 21-5-1943 te Sobibor

"Moge de Eeuwige hen Zijn rust hebben doen ingaan".

ook in Veenendaal zijn uitwerking niet. Tijdens de Jodenvervolgingen zagen enkele Veenendalers kans verschillende Joden uit Amsterdam te smokkelen en in Veenendaal onder te brengen. 80 tot 100 Joden van elders vonden in ons dorp een onderduikplaats. Voor velen van hen was het niet de eerste schuilplaats. Verraders sliepen niet. Niet alleen, wanneer zo'n onderduikadres "ontdekt" werd, de onderduikers zelf weggevoerd, maar ook het onderduikgezin liep hetzelfde risico.

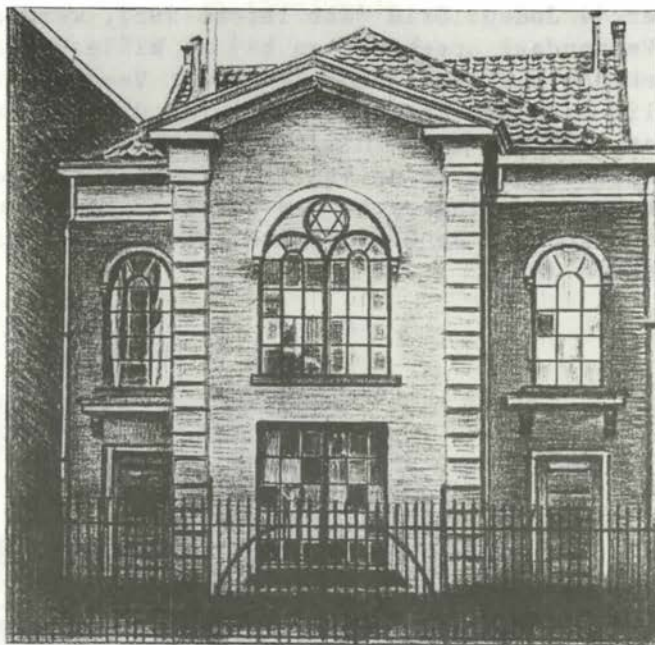
Een verhaal apart zijn de lotgevallen van het 19 jaar oude Joodse meisje Gerda Pinto. Zij kwam naar Veenendaal om onder te duiken. Zij stierf er van heimwee op 10 juni 1943. Zij vond een tijdelijke rustplaats in de tuin van haar onderduikadres. In juni 1945 vond de herbegravenis plaats op de Joodse begraafplaats aan de Parallelweg. Gerda Pinto werd geboren op 7 dec. 1923 in Offenbach (Duitsland).

Het ontroerende verhaal van haar "Begravenis bij Maanlicht", verschenen in het Dagblad De Vallei van woensdag 16 mei 1973, is terecht herdrukt in het boek "Dorp in het duister, Veenendaal 1940-1945", dat in 1985 verscheen.

JOODSE EVACUËS

Het laatste najaar van de oorlog, 1944, toen na de slag om Arnhem vele plaatsen geëvacueerd werden, kwamen tal van Joodse onderduikers naar Veenendaal. Ik geef twee voorbeelden. Als gewone evacuë's uit Wageningen kwam het echtpaar Worms (schuilnaam: Barteling) bij slager Van de B. in de Hoogstraat. Met alles deed men mee, ook met bidden. Wanneer er geslacht werd voor de Duitsers, die kwamen kijken, verdween het echtpaar tijdelijk uit het zicht. Op de dag van de bevrijding vernam de familie Van de B. van hun oudste zoon, dat zij Joden in huis hadden. (*13)

Een andere Veenendaalse familie nam de Joodse onderduiker Simon Meijer, kaashandelaar uit Gouda, in huis. De man had op z'n onderduikadres in Wageningen zijn vrouw verloren. (*14) Op de eerste sjabbat na de bevrijding kon men een grote dienst in Veenendaal houden, waarbij meer dan vijftig ondergedoken Joden aanwezig waren. Waar werd deze dienst gehouden? Niet in

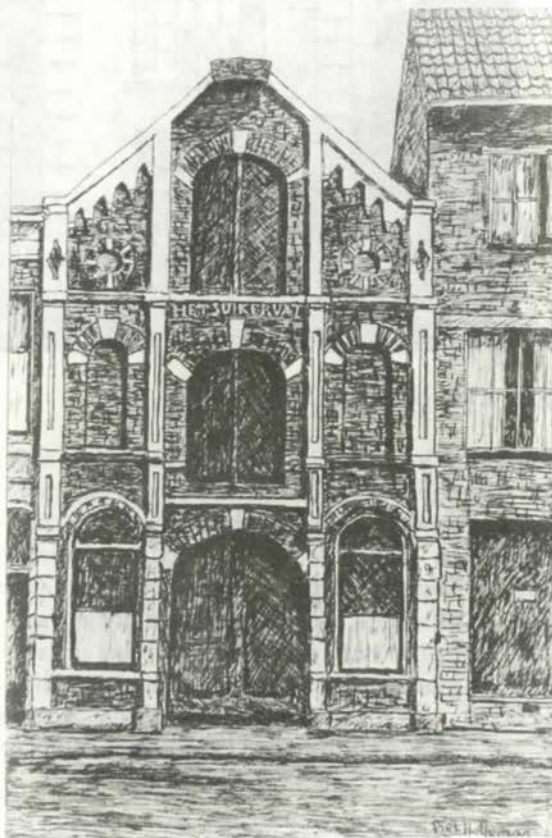
De synagoge aan het Verlaat.

de synagoge. In het begin van de oorlog werd deze, ondanks het verzet van de toenmalige wethouder J.H. van Schuppen, door de gemeente Veenendaal aangekocht. Dankzij de tegenwerking van notaris Maris is deze verkoop nooit effectief geworden. In 1945 kon het leeggeroofde gebouw zonder formaliteiten aan de rechtmatige eigenares worden overgedragen. Drie Tora-rollen waren in het begin van de oorlog naar Amsterdam gezonden en na 1945 weer teruggevonden. Drie Tora-rollen bleven staan...en werden geroofd. De oude synagoge werd als magazijn verkocht en tenslotte in 1967 afgebroken. Enkele foto's vormen de enige herinnering. (*15)

DE KILLE NA 1945

Bij de volkstelling in 1947 telde Veenendaal 13529 inwoners,

waaronder 14 Joden. Drie jaar later, 1951, werd de Joodse Gemeente Veenendaal opgeheven en bij de kille Utrecht gevoegd. Dit betekende niet dat Joods leven uit Veenendaal verdween. De familie R.D. van Essen organiseerde diensten in haar huis naast het pakhuis "Het Suikervat" in de Hoofdstraat en later in hun ruime woning in de Van Limburg Stirumstraat. Een van de vertrekken was ingericht als huissynagoge, compleet met een Aron Hakodesj, de Heilige Ark, waarin de Tora-rollen bewaard werden. (*16)

Pakhuis "Het Suikervat" met links nog net zichtbaar het huis van de familie Van Essen, Hoofdstraat te Veenendaal in 1969. Foto van de pentek. van P.Holleman door J.v.d. Peppel, W'gen.

De gastvrije Joodse families in Veenendaal -in 1962 woonden er 11 Joodse personen van wie 3 "kerkelijk meerderjarig" nodigden dan zoveel geloofsgenoten van elders uit, dat men sjoeldiensten kon houden. Elk jaar was er op Pasen, op het Loofhuttenfeest en het Pinkster- of Wekenfeest minjan. Ook opperrabbijn Berlinger logeerde met zijn echtgenote wel eens in het volkomen kosjere Joodse Veenendaal. Op Soekot (Loofhuttenfeest) hadden de drie Joodse gezinnen allen een eigen soeka of loofhut. (*17)

Enkele Thorarollen in een speciaal daarvoor bestemde kast in 't huis van de fam. v. Essen, Limburg Stirumstraat in 1966. Foto door J.v.d.Peppel, maart 1980, van de gewassen tekening van P. Holleman.

TRANSCRIPTIE

Op huijden den XIXden Martii a.Do. regum LXII is geaccordeert tusschen den gecommiteerden hoofden der geerfden inden Geldersche en Renense veenen contribuanten totter Grifte

- (5) aldaer (vermogens haerluijder commissie staende int VIIe veenregister folio XVIII) ter eenre ende mejster Dirck Pijnszn vander A ende Elizabeth van Scayck wedue Dircx van Bredevelt z. als boedelherdster der naegelaten goederen Dircx van Bredevelt voirn. ter andere zyden aengaende die nijeuwe veenkerke die getymert, mitsgaders (10) 't merctvelt, wegen ende andere annexen van dyen die geordonneert zullen worden op Elisabets voirs. zandthoevel gelegen inden Renense veenen voirseyt.

- Inden eersten zoe geeft Elizabeth van Bredevelt die wedue voirn. tot Gods eere zoe veel velts als men tottet (15) gewyde der voirs. kercke behoeven zall, voir zoe verre haren grondt strect zonder enige moeyten te hebben vant clooster binnen Renen gelegen zoe veel desen aengaet.

- Noch zalse van 't gewyde recht aff streckende tot inde wycke toe (die zy mit meester Dirck Pynszn vander A voirg. gemeen (20) heeft) thyen roeden breeten tot behoeff der veengeerfden geven omme eenen opslach, merctvelt ende anders tot 't gemeen geryve te maecken.
(...)

- Item zall die wedue voirs. die gront tot eenen wech van ander- halve roede breete leveren omme die te gebruycken tot eenen (25) wech beginnende vande Grifte totten voirs. thyen roeden ofte merctvelt toe all langcs die gemeen wycke voirs.
(...)

Hijer voir zall die wedue voirs. ontfangen uut handen der kerckmeysters eens die sume van Achtende twyntich Carolus-gulden 't stuck van twintich stuyvers.
(...)

Het teken (...) wil zeggen dat daar een deel van de acte is weggelaten. De acte is te vinden in het Veenraadschapsarchief, nummer 443.

R. Bisschop

In 1972 verliet onder andere de familie Van Essen Veenendaal en vestigde zich in Israël. Dit betekende het einde van actief Joods leven in Veenendaal.

VERDER ONDERZOEK

Aanleiding voor het schrijven van dit artikel is de aktie om in Veenendaal te komen tot oprichting van een Gedenkteken ter herinnering aan de elf in de concentratiekampen omgekomen Joodse inwoners van Veenendaal. Ik hoop van harte dat dit gedenkteken er komt.

Het verhaal zelf is voor de jaren 1940-1945 verre van compleet. Er moet nog veel uitgezocht en nagevraagd worden. Bij wie waren de Veenendaalse Joden ondergedoken en bij wie de Joden van elders? Hoe was een en ander geregeld met de afdeling bevolking in verband met levensmiddelenbonnen? In welk jaar en wanneer werden de elf personen opgepakt en door wie?

Er zijn nog vele vragen die om een antwoord roepen. Wie in Veenendaal belast zich met dit onderzoek? Heel jammer is het dat in het goed gedocumenteerde boek "Veenendaal in de Tweede Wereldoorlog", door Jan Hoedeman nauwelijks aandacht besteed wordt aan de lotgevallen van de Joden in Veenendaal!

A.G. Steenbergen

NOTEN

- *1 Zie uitgebreid over de meer dan 300 jaar oude geschiedenis van Joods Veenendaal: A.G. Steenbergen. Joods leven in Veenendaal; restanten van een gemeenschap, in Dagblad De Vallei 1, 7, 14 en 15 maart en 8 augustus 1978.
- *2 Jaarboek van 5674 (1913/14), uitgegeven door de Centrale organisatie voor de religieuze en morele verheffing der Joden in Nederland, blz.173.
- *3 Martin Brink. Restauratie Beth Hagajjiem aan de Parallelweg in volle gang, in de Rijnpost woensdag 18 sept. 1985.

- *4 Hij staat afgebeeld op een groepsfoto uit 1930, genomen ter gelegenheid van de ingebruikname van het Waterleidingbedrijf (no.7), in: Rik Valkenburg, "Kent U ze nog...de Veenendalers", Zaltbommel, 1972, foto en tekst 58.
- *5 Genealogische gegevens Van Essen ontvangen van oud-gemeentesecretaris D. v. Manen, 11 dec. 1979
- *6 Brief L.H.Cohen, Breukelen, 4 dec. 1982. Via zijn moeder stamt hij af van de fam. Frijda, Veenendaal.
- *7 Drs. M.Gerstefeld. De vergeten Mediene; Joodse gemeente Utrecht 11, in: Nieuw Israëlitisch weekblad, 3 aug. 1962. Mediene = platteland; Joodse gemeenten buiten Amsterdam.
- *8 Aanwezig in het Gemeentearchief Wageningen.
- *9 Statistiek der bevolking van Joodschen bloede in Nederland, samengesteld door de Rijksinspectie van de bevolkingsregisters aan de hand van de formulieren van aanmelding ingevolge Verordening no.6/1941 van de Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandsche gebied. 's-Gravenhage, 1942, ca.102 blz.
- *10 Lijst van namen niet in mijn bezit.
- *11 De lijst met namen van de omgekomenen ontving ik door bemiddeling van mevrouw O. Duiser, Comité Gedenkteken Joodse Gemeenschap Veenendaal.
Alfred Israël Scheideman was een Duitse Jood. Waar de naam Sara of Israël is bijgevoegd, betreft het gevluchte Duitse Joden, die tijdens het Hitler-regime gedwongen werden resp. Sara of Israël aan hun voornaam toe te voegen, indien ze niet-Joods klinkende voornamen droegen.
- *12 Jan Hof. Frits de Zwerver; twaalf jaar strijd tegen de Nazi-terreur; 2de dr. Den Haag, 1976. Het Grote Gebod; Gedenkboek van het verzet in L.O. en LKP, I; 3de dr. Kampen, 1979, blz.234.
- *13 Mededelingen familie Worms, Heemstede, 1980.
- *14 Mededelingen familie Wisselo-Huting, Veenendaal op 22 okt. 1972
- *15 Vier eeuwen Veenendaal; door Dr.J.G.Thoomes, Wageningen, 1949. blz.79.
- *16 Al tenaj gemaakt, d.w.z. onder voorwaarde, omdat er geen garantie bestond dat men in Veenendaal steeds diensten kon blijven houden.
- *17 Zie *7.

Er zijn op dit moment in Veenendaal een tweetal initiatieven gaande die van doen hebben met de Joodse gemeenschap die voorheen in Veenendaal woonde.

Het leek ons juist om in dit nummer, waarin een artikel staat over dit thema, hier de aandacht op te vestigen.

Joodse begraafplaats

Tafelronde 92 Veenendaal heeft het initiatief genomen tot restauratie van de Joodse begraafplaats ('Beth Hagajjiem') aan de Parallelweg in Veenendaal.

Doel is het toegangshek en de hekjes rond de graven te herstellen, de afrastering te restaureren, de graven te restaureren evenals het Methahèr-huisje ('Huis der Reiniging'). Uiteindelijk zal de begraafplaats zo weer in een respectvolle staat worden gebracht. Dit alles is toch een ereplicht voor Veenendaal, nu daar geen Joodse gemeenschap meer is.

Bijdragen zijn welkom op bankrekeningnr. 55.80.43.259 tnv Stichting Social Service onder vermelding van 'Joodse Begraafplaats'. Voor inlichtingen kunt u contact opnemen met de heer H.Braak, Lunenburg 28 te Veenendaal.

Gedenkteken Joodse oorlogsslachtoffers

Een comité, o.m. gesteund door Veenendaalse pastores, is bezig geld bijeen te brengen met als doel de oprichting van een gedenkteken voor de in de oorlog omgekomen Joodse medeburgers van Veenendaal. Op het gedenkteken zullen de namen van hen die weggevoerd zijn worden vermeld met daarbij wellicht een passende tekst. Het gaat hier om een particulier initiatief dat dringend financiële steun nodig heeft.

Graag uw bijdrage op bankrekeningnr. 55.82.87.832 van de ABN bank te Veenendaal tnv Comité Joods Gedenkteken.

Voor inlichtingen kunt u contact opnemen met mevr. O.Duiser, Prins Willem Alexanderpark 387 te Veenendaal.

Het centrum van Veenendaal

Op 12 juni 1986 hield de gemeente Veenendaal een informatieve bijeenkomst over de toekomst van het centrum van Veenendaal. Ook verscheen er van gemeentewege de ambtelijke 'Studie over het centrum van Veenendaal', gedateerd mei 1986 en verkrijgbaar bij de afdeling voorlichting van het gemeentehuis. Uiteraard heeft ook het bestuur van de historische Vereniging "Oud Veenendaal" zijn stem op deze bijeenkomst laten horen en we willen er in dit artikel wat nader op ingaan.

HISTORISCHE KERN

Voor een plaats is de historische kern belangrijk. Slechts enkele steden in de wereld zijn volstrekt kunstmatig gebouwd en slechts weinigen daarvan zijn een succes. Het blijkt dat een plaats zonder een oude kern een gevoel van vervreemding oproept. Kennelijk voel je bij het binnenkomen van een stad of dorp als vanzelf of er sprake is van een organisch opgebouwd geheel of niet. Als je in je vakantie een vreemde plaats binnenrijdt zoek je tot je het centrum gevonden hebt en meestal is dat de markt bij de kerk. Als je daar aankomt heb je het gevoel: ik ben er. Ontbreekt zo'n centrum, dan ontbreekt het hart van een plaats en daarmee meestal ook de gezelligheid. Dat daarbij het historische van groot belang is blijkt bijvoorbeeld als we het naoorlogse centrum van Rotterdam vergelijken met het centrum van Amsterdam.

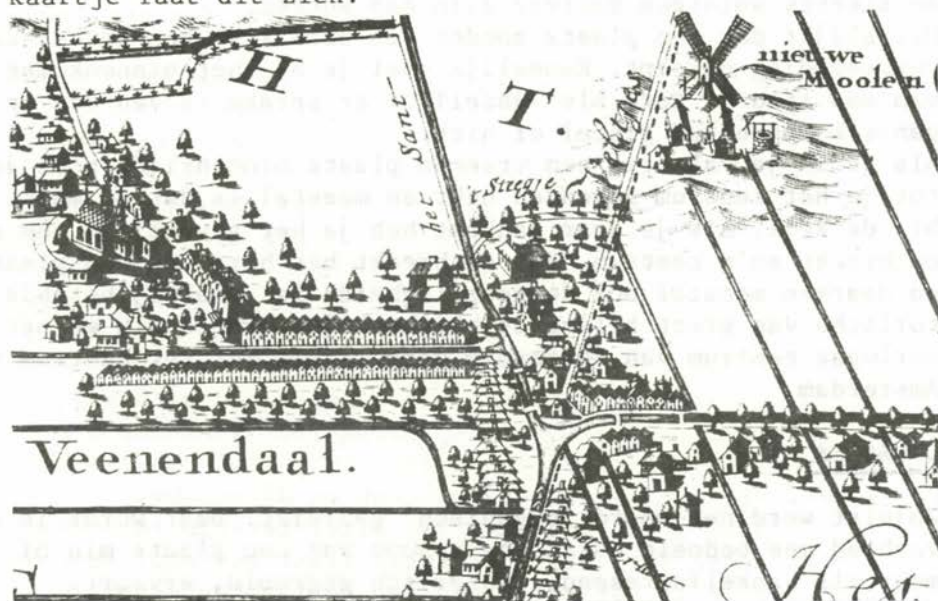
ORGANIEK

Zojuist werd het woord 'organisch' gebruikt. Daar wordt in dit verband mee bedoeld dat je de opbouw van een plaats min of meer als vanzelfsprekend, historisch gegroeid, ervaart. Eerst was er een klein dorp dat, meestal eind vorige, begin deze eeuw, werd uitgebreid. Na de oorlog was er vaak een explosieve groei. Hoewel het oude centrum vaak relatief klein is, is het het begin en het middelpunt. Tal van activiteiten vinden juist daar plaats. Het is het winkelcentrum, daar zijn vaak de officiële gebouwen zoals gemeentehuis en postkantoor,

kortom: daar gebeurt het. De oude kerk en de markt hebben daarbij vaak een belangrijke plaats, waar je dan ook maar het beste niet veel aan moet veranderen (zie bijvoorbeeld Ede!). De historische structuur van een plaats dient herkenbaar te blijven.

VEENENDAAL

Veenendaal heeft een karakteristiek centrum dat op elke kaart van midden 16e tot midden 20e eeuw direkt terug te vinden is. Het bijzondere zit vooral daar in dat er in feite twee zwaartepunten waren: een Stichts en een Gelders. Het volgende kaartje laat dit zien:

Hoofdlijnen Veenendaal op een kaart uit 1705

Het Utrechtse deel had de markt, de waag onder aan de markt en uiteraard de oude kerk. Maar ook het Gelderse deel had zijn centrum rond 'het Gelderland' en 'de Zwaai'. Het huidige Gelderland was een van de weinige wegen zonder water in Veenendaal en 'de Zwaai' was

een belangrijk kruispunt van waterwegen.

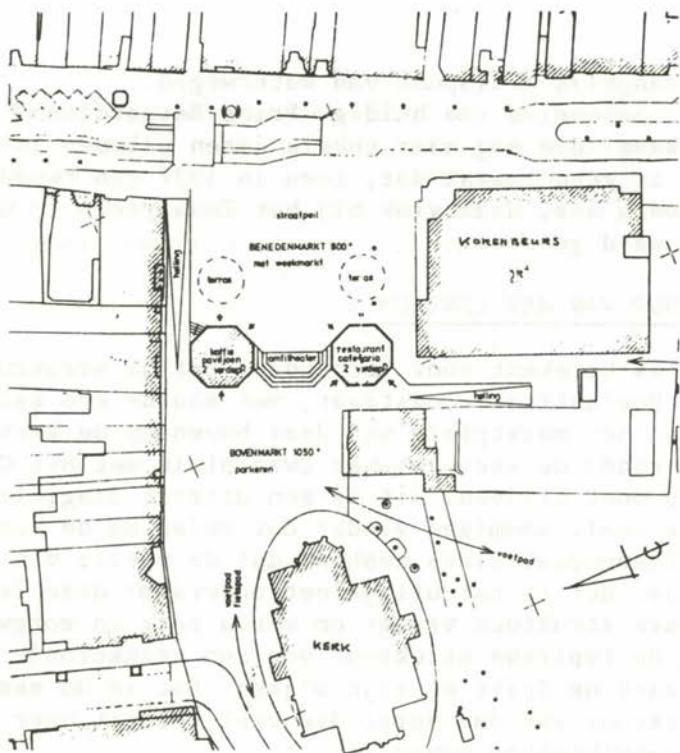
Aan het bovineind (de huidige Prins Bernardlaan) stond de Gelderse Waag, die nog maar enkele jaren geleden is afgebroken. En het is geen toeval dat, toen in 1927 een tweede Hervormde kerk nodig was, deze vlak bij het Zwaaiplein in Gelders Veenendaal werd gebouwd.

STRUKTUUR VAN HET CENTRUM

Dit alles betekent voor Veenendaal dat de structuur, bestaande uit Hoofdstraat-Hoogstraat, met aan de ene kant de rechtehoek van het marktplein met daar bovenaan de kerk, en aan het andere einde de ster van het Zwaaiplein met het Gelderland, bewaard moet blijven. Dit is een uiterst fragiele structuur, lang en smal. Sommigen vinden dat reden om de konkluderen dat we in Veenendaal niets hebben, dat de moeite van het bewaren waard is. Het is natuurlijk net andersom: deze fragiele, kwetsbare structuur vraagt om extra zorg en zorgvuldigheid! Het is de typische structuur van een veenkolonie met zijn hoofdvaart de Grift en zijn wijken. Dat is nu eenmaal de basisstructuur van ons dorp, die veel vertelt over het ontstaan en de ontwikkeling ervan.

CENTRUMPLANNEN

De centrumplannen van de gemeente omvatten een uitbreiding van het winkeloppervlak in het centrum met 12 à 15.000 m². Hiertoe moet met name het raadhuisplein geheel opnieuw worden ingericht, dat wil zeggen afbraak en nieuwbouw. Voor woningbouw wordt met name het Fiset-terrein en andere terreinen tussen Verlaat en Brouwersstraat bestemd. Essentieel in het plan is het afsluiten van doorgaande wegen in het centrum met parkeerplaatsen sluiproutes. We willen in dit artikel met name ingaan op de plannen rond de markt en het Zwaaiplein.

Toekomstplannen voor de markt van de Gemeente Veenendaal.

DE MARKT

Voor de markt heeft de gemeente een rigoreuze verandering in petto. Een groot deel van de markt zal worden afgegraven (!), zodanig, dat het onderste deel enkele meters lager komt te liggen dan het deel voor de kerk.

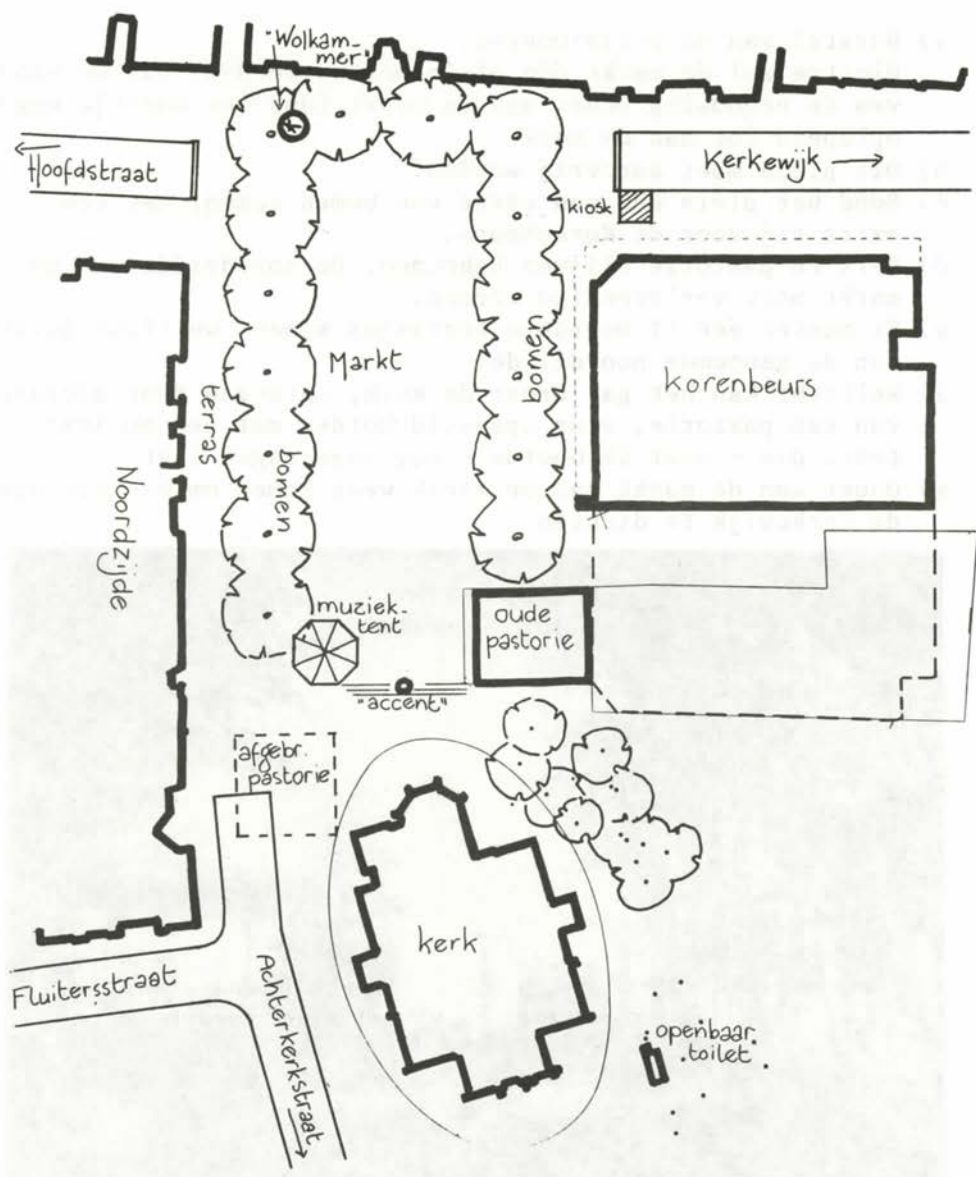
Deze beide delen worden verbonden met een trap en twee paviljoens. Als men bedenkt dat het Raadhuisplein - na ongeveer 20 jaar - een mislukking is gebleken, dan is er extra reden voor grote voorzichtigheid met een plein dat vier eeuwen stand hield! Er moet zeker iets gebeuren met de markt. We willen graag enkele suggesties doen:

- a) Herstel van de pleinfunctie.
Hiertoe zal de markt één plein moeten worden, van de wand van de bebouwing onder aan de markt (dus het muurtje weg), oplopend tot aan de kerk.
- b) Dit plein moet autovrij worden.
- c) Rond het plein kan een carré van bomen komen, met een extra rij voor de Korenbeurs.
- d) Kerk en pastorie blijven behouden. De noordzijde van de markt moet verlevendigd worden.
- e) Er moeten één of meerdere terrasjes komen, wellicht juist aan de genoemde noordzijde.
- f) Wellicht kan het gat naast de kerk, ontstaan door afbraak van een pastorie, weer opgevuld worden met een muziek- tent, die - naar ik hoorde - nog opgeslagen ligt.
- g) Onder aan de markt kan de kiosk weer komen om het gat naar de Kerkewijk te dichten.

Een gezellige markt met muziektent en lantaarn.

Ontwerp voor een indeling van het marktplein. Deze is ver-groot en daarom blijvend geschikt voor de weekmarkt.

In een eenvoudige schets is een en ander ingetekend. Het is zo denkbaar dat een gezellig 'hart van de stad' ontstaat, als vanouds een ontmoetingspunt in het centrum, tussen Cultureel Centrum en Hoofdstraat, tussen (Achter)kerk en Raadhuisplein/Miropassage.

Wellicht kan dan ook het 'Achterkerksplein' heringericht en van bomen voorzien worden.

ZWAAIPLEIN

Het gebied ten Noorden van de Hoofdstraat zal - zo willen de plannen - ook drastisch veranderen. Het begin van de Nieuweweg verdwijnt en het Scheepjeswolterrein krijgt een andere functie. Met betrekking tot de omgeving van het Zwaaiplein zal een deel van 'het Gelderland' worden afgebroken en vervangen door een torenachtig geheel, "een merkteken dat van veraf goed zichtbaar is".

We zouden graag willen pleiten voor het behoud van de kleinschaligheid van met name het Gelderland.

Het pand waarin "Barbarella" gevestigd is, is een van de oudste panden van Veenendaal. Het pand "Mantelhuis van Manen" is een goed voorbeeld van hoe het zou kunnen, hoezeer het ook te betreuren is dat daarvoor het Polderhuis verdwenen is.

We willen in dit verband ook pleiten voor het behoud van de oudste gebouwen van het Scheepjeswolcomplex, nu helaas door een muur aan het gezicht onttrokken.

In recente literatuur over 'industriële archeologie' wordt het oudste fabrieksgebouw van de D.S. wel genoemd als een fraai voorbeeld van een 19e eeuwse fabriek. Dit oudste deel moet behouden blijven. Het nu aanwezige Scheepjestheater geeft aan welke functies zoal mogelijk zijn in dit gebouw.

Ansichtkaart rond de eeuwwisseling van 'de Zwaai' met links 'Barbarella'.

KONSTRUKTIEF

Het zijn slechts enkele lijnen die in dit artikel aangegeven worden. Wel willen we als Historische Vereniging graag een konstruktieve bijdrage leveren in het gesprek over de toekomst van Veenendaal.

Het moge duidelijk zijn geworden, dat het er ons niet alleen om gaat het oude te behouden. We zijn er vast van overtuigd dat zorgvuldig omgaan met dat wat de moeite waard is, mee helpt om Veenendaal in de toekomst leefbaar en plezierig te maken. Veenendaal, let op uw zaak!

A.C. van Grootheest

Boekbespreking

"DE OUDE of St. SALVATORKERK"

Geschiedenis van de oude kerk en markt te Veenendaal,
door H. Diepeveen, uitg. Kool BV Veenendaal, 1986, 64 pag.,
prijs: f.14.95

Op verzoek van de orgelcommissie van de Nederlands Hervormde Kerk schreef H. Diepeveen een monografie over de Oude Kerk en omgeving.

Het boekje werd uitgegeven ter gelegenheid van het openstellen van de Oude Kerk op marktdagen deze zomer.

Verwacht je, gezien de aanleiding, een brochure, het gaat hier om een volwaardig werk.

Het is een goed uitgegeven boekje dat goed gedocumenteerd de geschiedenis van de Oude Kerk en de markt beschrijft.

Van de belangrijkste documenten rond het ontstaan van kerk en markt zijn de originele actes afgebeeld en van een transcriptie voorzien. Het boekje biedt veel illustraties, al zijn die niet alle gedateerd en van verdere gegevens voorzien.

Het is goed - zeker nu de markt middelpunt van discussie is - zo veel informatie geordend bij elkaar te zien.

Het boekje is helder ingedeeld en geeft naast veel feitelijke gegevens ook aardige anekdotes.

Natuurlijk nodigen sommige onderdelen wel tot tegenspraak uit. Zo vroeg ik me af of de familiewapens van de Veense geslachten op pag.58 historisch wel verantwoord waren.

Het lijkt me dat ieder die zich voor het verleden van Veenendaal interesseert dit boekje - dat niet te duur is - moet hebben gelezen. Dat geldt in het bijzonder voor diegenen die zich met de toekomst van Veenendaal bezig houden.

We wensen de schrijver graag geluk met deze publikatie.

ACvG

Mededelingen

- * De volgende bijeenkomst van de Historische Vereniging Oud Veenendaal wordt gehouden op donderdag 18 september a.s. in 'de Meent'.

De heer G.A.Russer uit Maarssen zal spreken over '100 jaar spoorlijn door Veenendaal'.

De heer Russer is een zeer deskundig spreker, die in 1981 een boekje over deze spoorlijn Amersfoort-Kesteren schreef ter gelegenheid van de opening van de lijn naar Rhenen. Vroeger liep over dit traject de lijn Amsterdam-Keulen! De lezing wordt met dia's geïllustreerd.

Dus: - donderdag 18 september

- om kwart voor acht

- in 'de Meent', Grote Beer 10

- G.A.Russer over "100 jaar spoorlijn door Veenendaal"

- * Op 13 november is de daarop volgende bijeenkomst van de vereniging voorzien. We vieren (en we bedoelen dat ook:... vieren!!) dan ons 1-jarig bestaan. Over het programma is nog niet alles bekend, maar naast een interessante lezing is er ook een feestelijk tintje. Ons is in ieder geval al een belangwekkend kado toegezegd. Reserveert u deze datum vast.
- * Dit nummer is het laatste nummer dat wordt toegezonden aan hen die niet betaalden. Als u alsnog betaalt, bent u ook lid van de vereniging en krijgt u de volgende nummers automatisch thuis bezorgd. Nieuwe leden zijn van harte welkom!
- * Ter voorbereiding op de lezing van de heer Russer kunt u het boekje lezen dat in 1981 van zijn hand verscheen: "Amersfoort-Kesteren, 'n veel besproken spoorlijn". Het boekje verscheen als nummer 9 in de Schaffelaarreks bij BDU te Barneveld. Het is niet meer in de boekhandel verkrijgbaar, maar wellicht wel in de bibliotheek.

- * De werkgroep onderwijs is van start gegaan. Zij heeft zich voorgenomen over ongeveer 1 jaar een lesprogramma te hebben voor zowel de basisschool als het vervolgonderwijs over de geschiedenis van Veenendaal.
Hebt u ideeën of wilt u meedoen, neemt u dan contact op met de sekretaris.

- * Het zittende bestuur had een voorlopig karakter en kreeg uw mandaat voor één jaar.
We willen er graag mee doorgaan nu de vereniging levensvatbaar is gebleken.
Mocht u evenwel tegenkandidaten willen stellen dan kunt u dat doen tot 2 weken voor de vergadering van 13 november a.s.

- * De statuten zijn inmiddels gepasseerd bij notaris Grasser, waarmee de vereniging een officiële status heeft gekregen. Exemplaren van de statuten zijn bij de sekretaris verkrijgbaar.

- * De gevraagde gemeentelijke subsidie is tot op heden helaas niet verkregen, hetgeen de penningmeester zorg baart.

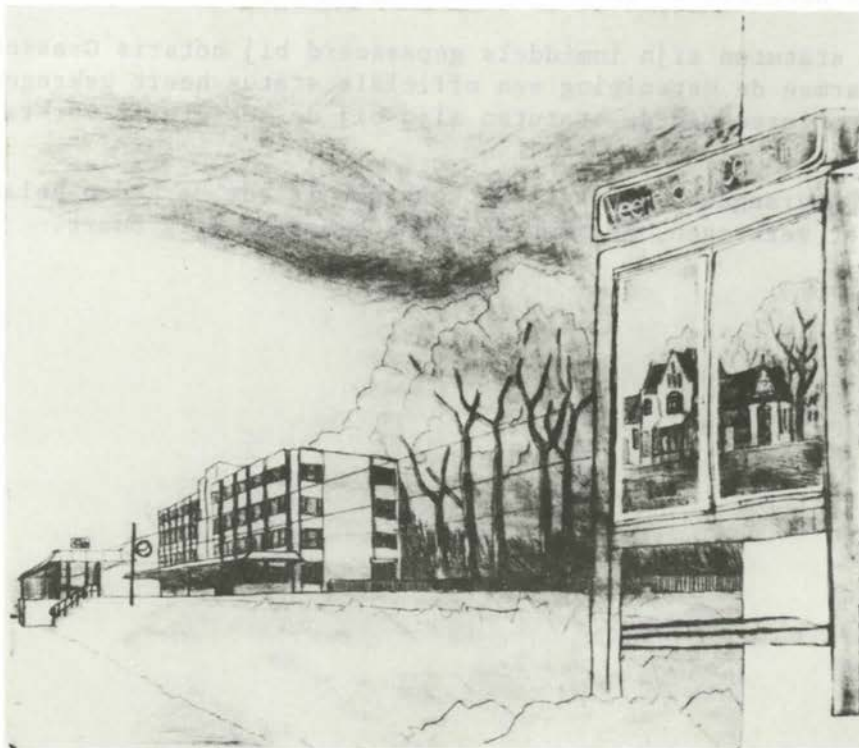
Galerie Céline

Van 20 augustus tot 27 september exposeert Galerie Céline, Verlaat 5, 3901 RD Veenendaal, grafisch werk van de Veenendaler

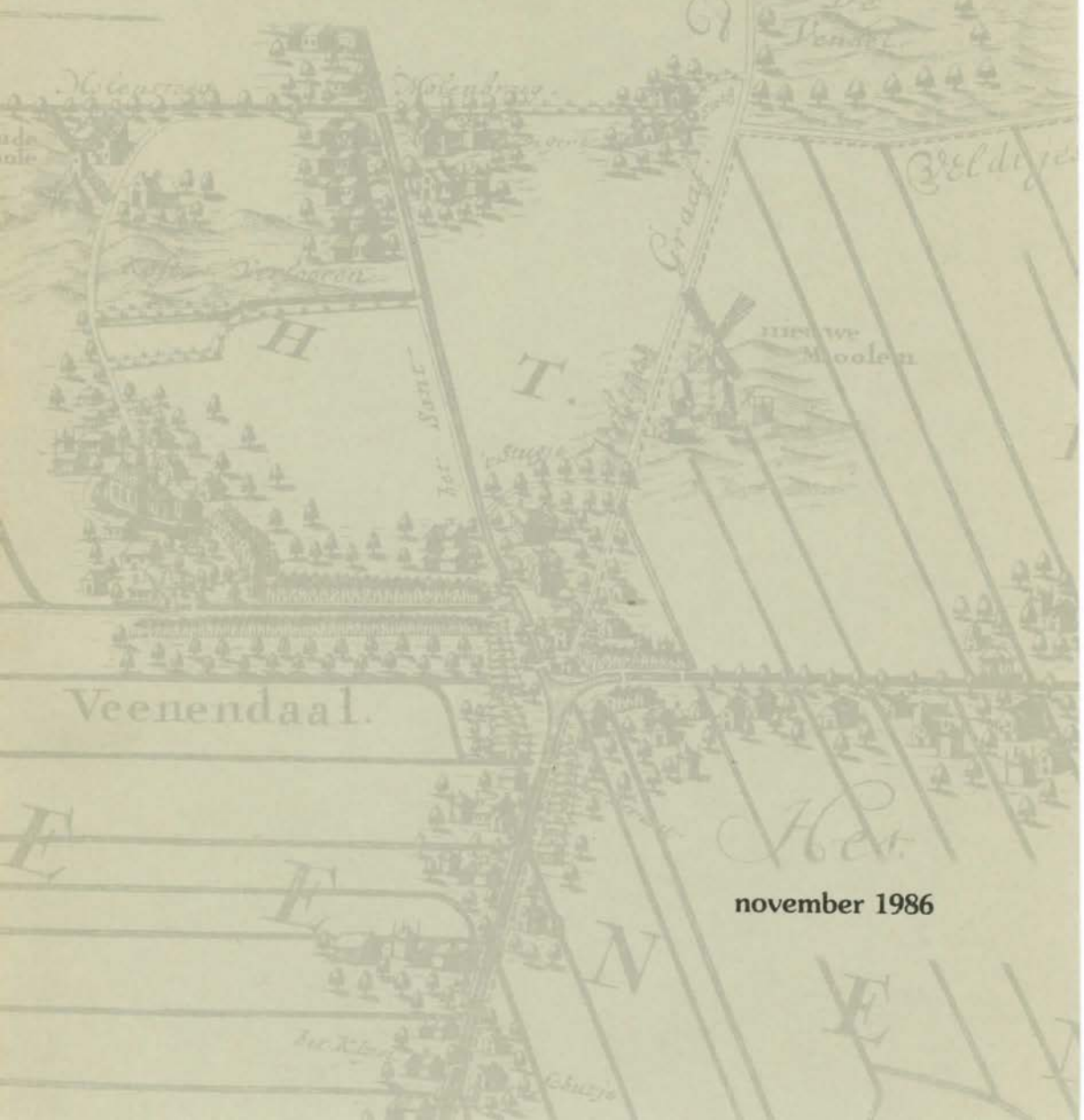
AREND VAN DAM

In tien van de twintig tentoongestelde etsen staat het oude en nieuwe Veenendaal centraal: Stadhuis, Postkantoor, Markt en Station. Geen ondubbelzinnige prenten - goed voor badlaken en ansichtkaart - maar Veenendaal met een kwinkslag, een dubbele bodem.

"Veenendaal Station"

Historische Vereniging
Oud Veenendaal

november 1986

* 1e jaargang, nummer 4
verschijnt 4 maal per jaar

Bestuur en redactie

drs A.C. van Grootheest, voorzitter

drs R. Bisschop, sekretaris

G. Kool, penningmeester

M. Brink

H. Diepeveen

Sekretariaat:

Prinsesselaan 38, 3905 GX Veenendaal

telefoon: 08385-22691

Ledenadministratie:

D.J. Kruidhof

Lemoen 29, 3902 GR Veenendaal

telefoon: 08385-11079

Bank: Rabobank, rek.nr. 3951.10.106

t.n.v. Historische Vereniging Oud Veenendaal

Postgiro van de bank: 380265

De kontributie bedraagt f.20,- per jaar

Voor leden tot 18 jaar f.10,- per jaar

Losse nummers van dit blad f.5,-

Lay-out: Cora Thomasz

Druk: Drukkerij Davelaar

* Niets uit deze uitgave mag worden gereproduceerd
zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

Historische Vereniging Oud Veenendaal

Inhoud:

- Na één jaar, pag.3
- Van kassieren naar bankieren, pag.5
- Honderd jaar spoorlijn in Veenendaal, pag.19
- Oud Veenendaal, pag.31
- Schoolstrijd, pag.33
- Boekbespreking, pag.37
- Mededelingen, pag.38

"de Nieuwe Molen" 1911 - 1986

Na één jaar

Eén jaar geleden - 14 november 1985 - werd de "Historische Vereniging Oud Veenendaal" opgericht.

Het eerste jaar was een 'proefjaar', om te kijken of er bestaansrecht was voor deze vereniging.

Nu - een jaar later - kunnen we constateren dat dat zo is. De Historische Vereniging heeft zich een duidelijke plaats verworven in Veenendaal.

Dat dit zo goed is gelukt is ongetwijfeld mede te danken aan een inhaaleffekt, want het zou beter geweest zijn wanneer de vereniging eerder was opgericht.

Dankzij de steun van de Veenendaalse Rabobank kan dit nummer op grote schaal verspreid worden. Aan de geschiedenis van de 75-jarige bank in ons dorp is in dit blad een artikel gewijd. We zijn blij dat de vereniging zo de mogelijkheid heeft zich buiten de kring van leden te presenteren.

De kennismaking met ons kwartaalblad - en zo met de Historische Vereniging - zal naar we hopen, velen er toe brengen lid te worden van de vereniging.

Een groter aantal leden maakt de stem van de vereniging krachtiger.

Want we gaan door als vereniging - dat zal duidelijk zijn. En dat is nodig ook!

In dit nummer vindt u verder een artikel over de geschiedenis van de 100-jarige spoorlijn door Veenendaal en de heer Diepeveen schreef een artikel over de begintijd van het Christelijk onderwijs in Veenendaal.

Ditmaal geeft de middenpagina weer een oud document: over het wapen van het Veenraadschap.

Het blijkt: de geschiedenis van Veenendaal is interessanter dan menigeen dacht!

A.C. van Grootheest

Het eerste eigen gebouw van de huidige Rabobank
(nu Hoogstraat 13)

VAN KASSIEREN NAAR BANKIEREN

75 jaar Rabobank Veenendaal

1. INLEIDING

In het archief van de Rabobank Veenendaal bevindt zich een brief uit 1945 van de hand van de heer J.M. Lokhorst. In deze brief deelt hij mee dat hij om gezondheidsredenen zich helaas genoodzaakt ziet zijn functie als voorzitter van het bestuur van de Coöperatieve Boerenleenbank na 34 jaar ter beschikking te stellen; hij wenst dus niet meer herkiesbaar gesteld te worden op de volgende ledenvergadering.

Op het eerste gezicht lijkt zo'n mededeling nauwelijks interessant, maar bij nader inzien verdient dit schrijven toch wat meer aandacht. Allereerst natuurlijk vanwege het respectabele aantal jaren dat iemand een dergelijke bestuursfunctie vervult. Maar nog opmerkelijker voor een buitenstaander is het feit dat een bankinstelling over een door de leden gekozen bestuur blijkt te beschikken. Welnu, op het verleden van deze bank willen we in dit artikel wat nader ingaan.

Ten overstaan van notaris Iterson te Rhenen wordt op 7 november 1911 de oprichtingsacte van de "Vereeniging Coöperatieve Boerenleenbank te Veenendaal" getekend. De oprichters, tevens de eerste bestuursleden zijn:

- J.M. Lokhorst te Renswoude (landbouwer), vanaf 1912 voorzitter
- J. van Schuppen te Veenendaal (sigarenfabrikant), 2e voorzitter
- W. van Leeuwen te Veenendaal (sajet-fabrikant), secretaris
- G.H. van Leeuwen te Veenendaal (ledikantenfabrikant)
- J. van Leeuwen te Veenendaal (sajet-fabrikant)
- H. Sukkel, S. Boonzaaijer, G. Geurtsen, alle drie landbouwers te Gelders Veenendaal en
- G. Termaaten te Overberg (landbouwer)

Het is uiteraard niet toevallig dat van de negen bestuursleden vijf landbouwer zijn. Met de naam van de nieuwe bank is immers al het arbeidsterrein afgebakend: deze coöperatie wil functio-

neren als een krediet-instelling voor de boerenstand. In de statuten wordt het als volgt omschreven: "*Het doel der Bank is de verbetering van het landbouwbedrijf, in den ruimsten zin des woords. Zij tracht dit doel te bereiken door:*

- a. *het verleen van voorschot of krediet aan hare leden,*
- b. *het rentegevend en veilig beleggen van de bij haar gedeponeerde gelden,*
- c. *het vormen van een reservefonds".*

2. RAIFFEISEN- en BOERENLEENBANKEN

Het idee van een dergelijke kredietcoöperatie is van Duitse oorsprong. In 1864 sticht *Friedrich Wilhelm Raiffeisen*, burgemeester van Heddesdorf, daar de eerste "leenbank" voor boeren. Aanleiding daartoe vormen de noodsituaties in de landbouw ten gevolge van misoogsten kort vóór 1850. In de periode 1850-1900 gaat het de agrarische sector niet slecht, maar wordt bedrijfsintensivering steeds noodzakelijker. Dat betekent dus: investeren. In veevoeder bijvoorbeeld, en in kunstmest. Bestaande banken bieden doorgaans geen passende kredietmogelijkheden, zodat de plattelandsbevolking vaak is aangewezen op voorschotten of geldleningen tegen ongunstige voorwaarden van afnemers of leveranciers.

Het systeem van Raiffeisen is gebaseerd op coöperatie zonder winststreven: bedrijven die gedurende een bepaalde periode het eigen kapitaal niet zelf nodig hebben, lenen dit via de kredietcoöperatie tegen billijk tarief aan anderen uit. Natuurlijk kan zo'n bedrijf op zijn beurt daarvan ook weer gebruik maken. Overigens worden niet alleen coöperatieve krediet-instellingen voor de landbouw opgericht, maar ook wel ten behoeve van de middenstand. In tegenstelling tot de boerenleenbanken leiden de "middenstandsbanken" in deze vorm vaak een kwijnend bestaan.

De coöperatie-gedachte slaat ook in Nederland aan. Zo ontstaan in 1896 de eerste plaatselijke coöperatieve Raiffeisen- en Boerenleenbanken. De behoefte aan samenwerking tussen de plaatselijke banken leidt twee jaar later tot de oprichting van de Coöperatieve Centrale Raiffeisenbank te Utrecht (waarbij ook de

Veenendaalse Boerenleenbank zich zou aansluiten) en de Coöperatieve Centrale Boerenleenbank te Eindhoven. Deze twee coöperaties beheersen sindsdien het landbouwkredietwezen in Nederland. Ze maken een snelle ontwikkeling door. In 1905 zijn er 324 banken bij aangesloten; in 1925 totaal 1247, en in 1955 zelfs 1324. Door fusies op plaatselijk niveau daalt dit aantal enigszins, zodat er nu ca. 930 plaatselijke banken bij aangesloten zijn. In 1972 fuseren de beide Coöperatieve Centrales en zo ontstaat de Rabobank. Een bank die zich inmiddels niet meer beperkt tot de agrarische sector, maar ook zaken doet met andere ondernemers, met het buitenland, zich bezighoudt met effectenhandel, met vakantiereizen enz.

De organisatievorm is echter nog steeds dezelfde. Elke plaatselijke Rabobank heeft een aantal leden, die in hun algemene vergadering de leden van de Raad van Toezicht en van het Bestuur kiezen. De dagelijkse gang van zaken wordt geleid door een directie, vroeger de "kassiers", nu de "directeuren".

Kassiers en directeuren

1911-1915	M.C.Keulemans
1915-1921	J. van der Wal
1922-1938	M.C.Keulemans
1938-1945	R.J.Prins
1945-1947	A.H. van Stuivenberg
1947-1978	S.Kroesbergen ('directeur' vanaf 1962)
1978-1982	J.Wisse
vanaf 1982	G.Verhoef R.A.
vanaf 1973	G.Valkenburg (onderdirecteur)

Voorzitters van het bestuur

1911-(voorlopig)	W. van Leeuwen
1912-1946	J.M.Lokhorst
1947-1950	W. van de Westeringh
1951-1970	D.H.Hootsen
1970-1971	R.H. de Ruiter
1972-1976	M.Hoogenboom
vanaf 1976	drs G.J.Koomen

3. DE COÖPERATIEVE BOERENLEENBANK TE VEENENDAAL

3.1 De eerste kassiers

Op dezelfde wijze als zoveel andere coöperatieve kredietbanken, start ook de huidige Veense Rabobank: met een kassier die naast zijn gewone dagtaak ook nog één of enkele uren per week "bank houdt" in zijn eigen woning.

De eerste kassier van de plaatselijke Coöperatieve Boerenleenbank is de heer M.C. Keulemans. Door de week oefent hij het beroep van onderwijzer uit, maar op zaterdagavond van zeven tot acht houdt hij zitting voor de bank. Dat gebeurt gewoon in z'n

*M.C.Keulemans, kassier van
1911-1915 en 1921-1938*

eigen woning aan de Hoofdstraat (nu nummer 83). De vergoeding voor zijn werkzaamheden bedraagt over 1912 f.50,=, "welk Salaris bij toeneming der werkzaamheden telken jaare kan gewijzigd worden".

(notulen ledenvergadering 5 dec. 1911). Per 1 mei 1915 neemt de heer Keulemans echter ontslag wegens te drukke werkzaamheden. Als opvolger benoemt het bestuur de heer J. van der Wal, die deze functie vervult tot zijn overlijden in 1921. Daarna functioneert Keulemans weer als kassier.

De hulp die de kassier verleent, gaat soms heel ver. Een schuldbekentenis getekend met een kruisje

(in 1922) is bijvoorbeeld ongeldig. Dus moet de schuldenaar opnieuw tekenen met een handtekening "doordat de kassier de hand van de geldnemer zal vasthouden". Verder woont hij alle vergaderingen van de raad van Toezicht en van het Bestuur bij, alsmede de jaarlijkse ledenvergadering. Zij werk neemt voortdurend in omvang toe. Houdt de kassier tot 1925 één uur per week zitting, in dat jaar wordt zijn "spreekuur" aanzienlijk uitgebreid: op dinsdag van 11.00 tot 12.00 uur en van 18.00 tot 19.00 uur, en op vrijdag van 18.00 tot 19.00 uur. Bovendien kent de Coöperatieve Boerenleenbank per 1 april 1926 een afzonderlijke Stichting Spaarbank, eveneens beheerd door de kassier.

BALANS PER 31 DECEMBER 1912

BEZITTINGEN		SCHULDEN	
KAS: UITSITANDE VOORSCHOTTEN: Onder toezicht van de Rekenkamer (toepassing) Onder toezicht van de Rekenkamer		SPAARBANK: Smeetsbank Toezicht van de Rekenkamer Rekenkamer	
TE GOED IN LOOPENDE REKENING: Rekenkamer Rekenkamer (toepassing van de Rekenkamer) Centrale Bank Landbouw: Centrale Bank Aandelen: Centrale Bank Aandelen: Centrale Bank Aandelen: Centrale Bank Overige Effecten Van Gorderen Mandaten Prijzen en Gorderen		SCHULD IN LOOPENDE REKENING: Rekenkamer Centrale Bank Rekenkamer	
NOC TE VORDEREN: Recht van voorschotten Recht van effecten Diverse en kleine waarschijnlijk of niet waarden van de kas		Salle Winkel	
TOTAL 10223.97		TOTAL 10223.97	

Handwritten notes and signatures at the top of the page.

GOEDKEURING.
Aankomende leden: ...
Aankomende leden: ...

ENKELE
Aankomende leden: ...
Aankomende leden: ...

GEGEVENS
Aankomende leden: ...
Aankomende leden: ...

TOTAL 10223.97

TOTAL 10223.97

De eerste balans van de Coöp. Boerenleenbank Veenendaal

Het salaris van de kassier wordt dan ook vrijwel jaarlijks verhoogd. Sinds 1918 hanteert het bestuur voor de vaststelling ervan een door de Centrale Raiffeisenbank geadviseerd puntenstelsel.

3.2 Groei

Zo'n drie maanden na de start besluit het bestuur dat vier of vijf bestuurleden voorlopig elk f 50,= zullen storten om kasgeld te verkrijgen. In diezelfde vergadering wordt ook besloten om "*voorloopig nog geen dure nieuwe brandkast te kopen, doch slechts een tweede-handsche*". Gelukkig kan bestuurslid G.H. van Leeuwen melden er één in voorraad te hebben; prijs f 40,=. Is er binnen twee jaar behoefte aan een grotere, dan kan deze voor hetzelfde bedrag weer worden ingeruild. De kast blijkt echter zo'n tien jaar toe te kunnen, en dezelfde G.H. van Leeuwen levert dus pas in 1922 een nieuwe grotere voor de som van f 115,= met f 35,= inruil voor de oude. Afdoende is ook deze kast blijkbaar niet, want in 1929 wordt besloten dat de kassier een safe zal nemen in één der plaatselijke banken, om daar de wat grotere geldbedragen in op te bergen. Die kluis wordt gehuurd van de Veensche Bank.

Enige groei zit er dus wel in, gelet op de ontwikkelingen rond de brandkast, maar toch... Op de ledenvergadering van 1920 is kassier Van der Wal wel dankbaar, maar niet voldaan, naar hij zegt. De boeren maken naar zijn idee nog veel te weinig ge-

DE GROEI IN CIJFERS: DE RABO-BANK VEENENDAAL IN 10-JAARLIJKSE OVERZICHTEN					
jaar	aantal leden	aantal spaarders	toevertrouwde middelen	uitgezette middelen	balans-totaal
1912	40	32	f 10.273,97½	f 1.700,-	f 10.273,97½
1922	95	231	214.832,92	51.050,46	222.296,47½
1932	237	486	352.642,73	251.481,29	380.553,12
1942	275	450	316.413,85	134.003,80	403.888,88
1952	365	1.728	1.695.538,29	371.776,-	1.807.260,79
1962		4.532	8.416.772,14	3.260.121,35	9.040.320,10
1972	1.615	12.168	41.204.000,-	24.307.000,-	43.071.223,-
1982	2.766	20.236	148.897.000,-	87.860.000,-	159.872.222,-
aug. 1986	2.769	23.355	176.374.975,-	143.566.549,-	205.262.335,-

bruik van de bank, ondanks de gunstige voorwaarden. Hij is van mening dat *"de boeren, waar pit in zit, voor hun bedrijf steeds geld nodig hebben; zulks is geen bewijs van armoede en onvermogen, doch een bewijs dat de boer vooruit wil. De boeren doen hier voor zichzelf veel te weinig"*. Maar, geeft hij toe, de boeren hebben ook vaak niet de gelegenheid om hun bedrijf te vergroten: *"waar een bedrijf vier koeien heeft, kunnen niet zes gehouden worden"*.

Om toch meer bekendheid aan de Boerenleenbank te geven, besluit het bestuur op voorstel van de kassier in 1921 enkele kaarten te laten drukken waarop staat hoeveel rente de bank vergoedt, en deze kaarten op te hangen op plaatsen die door de boeren druk bezocht worden. Misschien dat dit geholpen heeft, want vanaf 1922 vermelden de notulen niets meer over geringe interesse van de boeren!

Maar groei is natuurlijk het beste meetbaar door middel van cijfers. Zo geeft de jaarrekening over 1912 (pag.9) een verliespostje te zien van f 22,28½, maar dat is *"gelet op de groote kosten noodwendig aan de oprichting verbonden, van geene betekenis"*. Over 1913 bedraagt de winst f 97,00½, en sindsdien stijgt de winst voortdurend, evenals de jaaromzet, het aantal spaarders en het ledental. Voor een overzicht naar cijfers moge naar de tien-jaarlijkse tabel op pag.10 verwezen worden.

Over alle zaken en zorgen die een groeiende bank met zich mee brengt, moet het bestuur maandelijks vergaderen. Met vooruitziende blik is daarom al in 1916 besloten *"ten gerieve der bestuursvergaderingen een kistje sigaren aan te schaffen, op kosten der Boerenleenbank"*. Voorwaar een alleszins redelijk besluit, want presentiegelden worden pas in 1928 ingevoerd, en dan nog met een boetebepaling bij verzuim! En dat bij het 25-jarig jubileum zowel aan de voorzitter van het Bestuur als aan de 2e voorzitter een blijk van waardering voor hun 25 jaar lange onbezoldigde inzet overhandigd wordt, is evenzeer begrijpelijk.

Na de oorlog zet de groei zich in versneld tempo voort. In 1947 probeert de Boerenleenbank ook Achterberg bij haar werkgebied te betrekken, maar dat levert zo weinig respons op dat

de zittingen daar binnen een jaar weer opgeheven worden. Wel wordt kort daarna op andere manieren gepoogd het draagvlak te verbreden: in 1949 besluit het bestuur te beginnen met "schoolsparen" en verder wordt aan ouders van pasgeboren kinderen een circulaire gezonden voor een Spaarboekje met f 2,50 inleg kado. Kortom: de bank gaat duidelijk een actief-wervend beleid voeren. Dat blijkt ook uit de aanschaf van het woord "Spaarbank" in neon-letters op de gevel (1954). Een dergelijk beleid is wel nodig ook, want de vraag naar kredieten en lenigen groeit in deze tijd van "wederopbouw" explosief. Spaargelden zijn daarom voor de bank onmisbaar.

De kassier (al sinds + 1945 in volledige dienst) kan het werk niet meer alleen af en krijgt in 1954 assistentie van mej.

Heini Slok; vijf jaar later komt er nog een kracht bij als jongste bediende: mej. Ineke Oudhuizen, in 1961 opgevolgd door mej. E. Geursten.

Een moderne bank, d.w.z. een bank die een compleet dienstenpakket kan aanbieden, wordt de huidige Rabobank in 1962, als zij toetreedt tot de "Bond voor Geld- en Effectenhandel in de Provincie". Vanaf dat moment kunnen behalve de diverse geldhandelingen ook alle effectentransacties door de bank behandeld worden. De definitieve stap van "kassieren" naar "bankieren" is daarmee gezet. En de kassier, de heet S. Kroesbergen, heet voortaan "Directeur".

Heeft U deze boom geplant, grootvader?

„Ja, jongen, toen ik zo klein was als jij! In die dagen was de hof, waarin jouw vader en moeder en jij nu wonen, nog maar heel klein! En zie nu eens...! Zoals deze boom groeide, groeiden ook de hof en de landerijen! Dank zij hard werken en spaarzaamheid, maar ook met de hulp van de Boerenleenbank, die de middelen verschaftte om dit te bereiken!"

De Boerenleenbank - ook UW bank!

730 COÖPERATIEVE BOERENLEENBANKEN

Aangesloten bij de Coöp. Centrale Raiffeisenbank te Utrecht

Wervings-advertentie uit 1955

3.3 Oorlogsjaren

Onmiddellijk na de mobilisatie in augustus 1939 breekt er voor de boeren in de omgeving van Veenendaal, en dus ook voor de Boerenleenbank, een bijzonder moeilijke tijd aan. Ten gevolge van de inundaties en andere defensiematregelen ondervinden veel boeren schade, zodat rente en aflossing meer dan eens in de knel komen. Of spaarders vragen hun tegoeden op: *"Het kapitaal dat bij de Centrale Raiffeisenbank stond is daardoor duchtig aangesproken"*, constateert de Raad van Toezicht eind 1939. De bank zelf treft maatregelen voor het geval men zal moeten evacueren: de boeken zullen dan verzonden worden naar de Centrale Bank in Utrecht. Achteraf blijkt de evacuatie zo onverwachts te komen, dat van verzending niet eens sprake kan zijn.

In het eerste oorlogsjaar zet zich de tendens van eind 1939 door: tegenover een gespaard totaal in 1940 van f 49.000,= staan geldopnames ten bedrage van totaal f 98.000,=. De winst is door de moeilijke omstandigheden dan ook niet groot, al blijft de positie van de bank gezond. Al snel is de oorlogsdruk merkbaar in de financiële transacties: de afbetalingen van voorschotten en andere schulden geschieden sneller, maar er kan slechts weinig geld opnieuw "uitgezet" worden in de vorm van kredieten of leningen. Daarom kan in 1943 zelfs voorlopig geen spaargeld meer worden aangenomen! Om ondanks het probleem van "geld-overschot" toch aan de rentebijschrijvingen over spaartegoeden te kunnen blijven voldoen zonder het reservefonds aan te spreken, koopt het bestuur in 1943 een Schatkistpromesse à f 100.000,= met een rente van 2½%. Dat is voor het eerst in de geschiedenis van de Boerenleenbank van Veenendaal dat een dergelijke transactie plaatsheeft. Tot dat jaar worden de spaargelden vrijwel uitsluitend gebruikt voor kredietverstrekkingen in de agrarische sfeer, beleggen in aandelen of obligaties komt nauwelijks ter sprake.

Op allerlei manieren worden de Duitse maatregelen merkbaar: de bank krijgt te maken met de loonbelasting (1941); de voorzitter van het bestuur moet benoemd worden als bedrijfsleider (1942); de bank moet de betalingen aan de boeren voor geleverde landbouwprodukten regelen, evenals de vergoedingen voor geleden schade (1943) en om een ledenvergadering te kunnen be-

leggen moet er toestemming zijn van de Procureur-Generaal in Amsterdam. Zelfs het tijdstip van de ledenvergadering wordt door de bezetters beïnvloedt: in verband met de verplichting om te verduisteren wordt het aanvangstijdstip verplaatst van acht uur 's avonds naar zes uur.

3.4 Cliënten

Gezien het coöperatieve karakter van de Boerenleenbank is het begrijpelijk dat tot de cliënten behalve een toenemend aantal boeren, ook zogenoemde coöperatieve aankoopverenigingen (van bijvoorbeeld veevoer en kunstmest) gerekend konden worden. Zo doet de Boerenleenbank al spoedig zaken met de Coöp. Aankoopvereniging "De Klomp en omstreken", met die van Veenendaal en omstreken "De Volharding", en wat later ook met "Landbouwbelang" in Rhenen en met de aankoopvereniging in Achterberg.

Daarnaast worden jaarlijks toenemende aantallen kredieten, voorschoten en leningen aan particulieren verstrekt. Maar ook aan diverse kerken ten behoeve van hun bouwactiviteiten, aan de Gemeente Veenendaal, aan het Waterschap "Grebbe" en aan de Winkeliersvereniging "Handel en Nijverheid".

Het is bijna vanzelfsprekend dat aanvankelijk sterk de nadruk lag op dienstverlening aan de leden: daarvoor was het immers een coöperatieve bank. Zo kon het in de vooroorlogse jaren dus voorkomen dat aan een bepaald bedrijf een lening geweigerd werd vanwege het feit dat dit bedrijf geen lid was. Sinds 1945 is deze opstelling echter grondig veranderd.

3.5 Locaties

Tot 1938 worden alle bankzaken afgehandeld ten huize van de kassier. Als dan de kassier in 1921 besluit elektrische verlichting in zijn woonhuis aan te laten leggen, neemt het bestuur het kantoor voor zijn rekening. En wanneer in 1927 kassier Keulemans wil verbouwen "*om de localiteit beter te doen dienen voor kantoor en wachtkamer der Bank*", besluit de Raad van Toezicht hem éénmalig f 150,= toe te kennen en de huur die de bank aan Keulemans betaalt te verhogen met f 50,= per jaar.

Hoogstraat

Hoogstraat, begin jaren '50

Veenendaal, Hoogstraat

Hoogstraat, begin jaren '60

Op de ledenvergadering van 9 april 1935 komt voor 't eerst de wenselijkheid van een eigen gebouw ter sprake. Een jaar later wordt onderhandeld met notaris Zweers over een terrein aan de Sandbrinkstraat, maar deze transactie gaat niet door. In plaats daarvan wordt op 29 september 1937 het pand aangekocht van de weduwe Middelhoven aan de Hoogstraat (nu nummer 13; aan de "Lage kant") voor de som van f 7070,=. Onder leiding van architect van Kreil wordt dit pand grondig verbouwd en zo wordt per 1 september 1938 het eerste eigen bankgebouw (mèt eigen telefoon: nummer 563) door de Coöperatieve Boerenleenbank in gebruik genomen. Kassier Keulemans neemt onder hartelijke dankzegging voor betoonde inzet ontslag om te worden opgevolgd door de heer R.J.Prins. Tot 1965 vindt de bank hier onderdak.

COOP. RAIFFEISEN-BANK

„VEENENDAAL”

Nog geen jaar nadat de naam van de Coöperatieve Boerenleenbank gewijzigd is in "Coöperatieve Raiffeisenbank" (1957), worden er plannen gemaakt voor verbouwing of verhuizing. Diverse mogelijkheden worden overwogen, maar juist als de beslissing genomen zal worden tot een volledige verbouwing van het bestaande bankgebouw, krijgt het bestuur de gelegenheid de panden Hoogstraat 2 en 4 (nu Redactie De Vallei/Rijnpost, zie pag. 17) aan te kopen voor een bedrag van f 80.000,=. In overleg met de heer Ten Kolsté, hoofdinspecteur van de Centrale Raiffeisenbank, wordt besloten tot een flinke verbouwing (architect: De Geut en Van Ede). Na vijf jaar kan eindelijk deze tussenstap naar het huidige hoofdkantoor betrokken worden.

Het bankgebouw van 1965 - 1977

Door de toename van met name het girale betalingsverkeer blijkt ook dit gebouw al binnen tien jaar te klein voor een groeiende bank in snel-groeiend Veenendaal: in 1967 wordt een bijkantoor geopend aan het Slotemaker de Bruïneplein en in 1980 in het winkelcentrum "De Ellekoot" in Veenendaal-West. Vanaf 1973 worden enkele percelen en panden gelegen tussen Tuinstraat en Brouwersstraat aangekocht. Ruim een jaar wordt aan het nieuwe hoofdkantoor gebouwd (1976/77), maar nog eens binnen tien jaar bleek uitbreiding hiervan noodzakelijk(1985). Toch benieuwd hoe het in 1995 zal zijn...

R. Bisschop

Het huidige bankgebouw aan de Brouwersstraat.

Honderd jaar spoorweg in Veenendaal

DE GESCHIEDENIS VAN DE VEENENDAALLIJN IN KORT BESTEK

Inleiding

Bij een jubileum is het gebruikelijk terug te kijken op het verleden van de jubilaris. Zo dus ook bij de thans honderdjarige Veenendaallijn.

In het kader van een historisch overzicht is de naam "Veenendaallijn" ietwat misleidend. Anno 1986 bedoelen we met deze naam het in 1981 heropende traject 'de Haar-Veenendaal-Rhenen'. Oorspronkelijk was dit traject een onderdeel van de 31,5 kilometer lange spoorlijn 'Amersfoort-Kesteren'. Het is deze laatstgenoemde spoorlijn die in februari 1886 werd geopend en dus dit jaar honderd jaar bestaat.

Periode 1870 - 1886

De geschiedenis van de spoorlijn 'Amersfoort-Kesteren' begint in de zeventiger jaren van de vorige eeuw. Nederland kende in die tijd niet één nationale spoorwegmaatschappij zoals thans de NS, maar vele particuliere, op het maken van winst ingestelde spoorwegbedrijven, die alle eigen lijnen exploiteerden en zeer fel met elkaar concurreerden.

De belangrijkste maatschappijen waren:

- De Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij (HIJSM, later verkort tot HSM) met o.a. de lijn 'Amsterdam-Amersfoort-Zutphen'.
- De Nederlandsche Rijnspoorwegmaatschappij (NRS) met o.a. de lijn 'Utrecht-Arnhem'.
- De Nederlandsche Centraal Spoorwegmaatschappij (NCS) met o.a. de lijn 'Utrecht-Amersfoort-Zwolle'.
- De Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen (StSp) met o.a. de lijn 'Kesteren-Elst-Nijmegen'.

Elk van deze maatschappijen trachtte haar lijnennet uit te breiden ten koste van de andere maatschappijen. Het wekt dan ook geen verwondering dat, toen de regering in 1875 besloten had een spoorlijn 'Amersfoort-Kesteren' aan te gaan leggen, iedere maatschappij haar best deed om de exploitatie van deze

DE HOOGHE RAAD VAN ADEL

denzelve verleend, bij besluit van de

dezen de Gemeente van Veenendaal

ingevolge het, door haar gedaan verzoek

*Sijnde van Soeur, Gelieven
van de op den 10e ultimo van*

Gedaan in 'S GRAVENHAGE den

Acte waarbij de Hoge Raad van Adel in 1816 de gemeente Vee
Veenendaal). Het wapen van de gemeente wijkt af van dat va
afgebeeld op de eerste pagina van dit nummer.

DEN KONING.

EL, gebruik makende van de magt aan

20sten Februarij 1816, bevestigt bij

daal. _____

in het bezit van het navolgende Wapen:

met in Schiedam velle velle
geve. _____

September 1816.

Naam van de Gemeente

ORDONNANTIE VAN DEN HOOGEN RAAD.

By order van den Secretaris, de Secretaris
J. M. Van der Meulen

daal bevestigt in het bezit van haar wapen (Arch. Gemeente
het Veenraadschap (toegekend in 1818). Dit laatste wapen is

HOLLANDSCHE SPOORWEG

LEIDEN ◆ ◆ ◆

◆ **SCHEVENINGEN** KURHAUS ◆

◆ **DEN HAAG EN ROTTERDAM** NAAR ◆

◆ **KEULEN EN ZUID-DUITSCHLAND** ◆

◆ **OVER KESTEREN—NIJMEGEN—KLEEF** ◆

DOORGAANDE RIJTUIGEN 1^E EN 2^E KLASSE
MET RESTAURATIERIJTUIG

TUSSEN (KEULEN, WIESBADEN, HOMBURG, NAUHEIM,
ROTTERDAM (MANNHEIM, HEIDELBERG, STUTTGART,
 EN (FRANKFORT ¹/₂, MÜNCHEN, KARLSRUHE, BASEL.
 1^E—3^E KLASSE TUSSEN LEIDEN, (SCHEVENINGEN KURHAUS IN HET BADSEIZOEN)
 DEN HAAG EN KEULEN OVER ROTTERDAM.

ZIE DE DIENSTREGELING.

LITH. J. H. W. BLOK. AMSTERDAM

*Per HIJSM naar 't strand. De Duitse Badtrein via Kesteren.
 Internationaal toerisme!*

lijn toegewezen te krijgen. De strijd om de exploitatie ging echter vooral tussen de HSM en de StSp. De HSM wilde via de lijn 'Amersfoort-Kesteren' de mogelijkheid krijgen een rechtstreekse verbinding tussen Amsterdam (waar zij min of meer het spoorwegmonopolie bezat) en Nijmegen en vervolgens Duitsland tot stand te brengen. De StSp wenste de exploitatie van de lijn 'Amersfoort-Kesteren' aan zich te trekken omdat dat de mogelijkheid zou bieden de Betuwe, het gebied waar zij het spoorwegmonopolie had, naar het noorden te ontsluiten en aldus de lijnen 'Dordrecht-Geldermalsen-Kesteren' en 'Kesteren-Elst-Nijmegen' nog winstgevender te maken. Het gevecht om de exploitatie was hard. Zo schreef de directeur van de StSp in een brief aan het Parlement: "Wij blijven met de meeste aandrang u verzoeken door het verwerpen van het voorstel tot toewijzing van de exploitatie van de lijn aan de HSM eene grote ramp, het volkomen bederven der spoorwegtoestanden voor jaren, het verbreken van het evenwicht ten nadele der eigen Staatsspoorwegen en ten bate der particuliere Maatschappijen van ons reeds zo zwakke landje af te wenden".

Van AMSTERDAM naar NIJMEGEN—KLEEF (Keulen).										Van (Keulen) KLEEF—NIJMEGEN naar AMSTERDAM.										
Treinnummer.	204	202	212	214	222	272	228	244			Treinnummer.	216	219	206	227	248	247			
	1.2.3. kl.	1.2.3. kl.	1.2.3. kl.	1.2.3. kl.	1.2.3. kl.	1.2.3. kl.	1.2.3. kl.	1.2.3. kl.	1.2.3. kl.	1.2.3. kl.		1.2.3. kl.	1.2.3. kl.	1.2.3. kl.	1.2.3. kl.	1.2.3. kl.	1.2.3. kl.	1.2.3. kl.	1.2.3. kl.	1.2.3. kl.
Amsterdam..... V	—	619	840	1120	1212	845	826	830			Keulen..... V	—	548	908	140	242	530			—
Hilversum..... A	—	706	908	—	1259	415	829	921			Kleef..... V	630	909	1210	410	800	850			—
Amersfoort (Staat) V	—	720	919	1202	185	438	728	945			Nitterden..... V	641	917	—	—	808	858			—
Woudenberg-Scherp. V	—	745	—	—	157	449	724	925			Cranenburg..... V	659	944	1222	422	815	902			—
Venendaal..... A	—	802	949	—	215	502	747	1027			Groesb. (Donanek.) V	722	941	1240	440	823	922			—
Rheuen..... A	—	816	—	1232	280	512	728	1017			Nijmegen..... A	739	952	1252	452	842	937			—
Kesteren..... A	—	822	1068	1237	236	518	804	1022			Nijmegen..... V	743	1011	1256	456	857	941			—
Kesteren..... V	—	827	1066	1240	240	521	807	1021			Kesteren..... A	811	1039	124	524	722	1002			—
Nijmegen..... A	—	856	1034	108	308	549	825	1029			Kesteren..... V	814	1042	137	527	728	1012			—
Nijmegen..... V	850	—	1046	112	312	553	838	—			Rheuen..... V	822	1045	135	—	726	1020			—
Groesbeek..... V	708	—	1049	125	325	566	851	—			Venendaal..... V	823	1056	145	—	750	1028			—
Cranenb. (Donanek.) V	722	—	1104	142	342	626	906	—			Woudenberg-Scherp. V	846	1108	158	—	802	1032			—
Nitterden..... A	729	—	—	—	349	632	912	—			Amersfoort (Staat) A	857	1118	208	—	814	1022			—
Kleef..... A	736	—	1115	152	356	640	920	—			Hilversum..... A	930	1142	229	—	815	842			1112
Keulen..... A	1111	—	252	440	727	1021	—	—			Amsterdam..... A	1007	1217	801	—	612	924			1114

Te Leusden (tusschen Amersfoort en Woudenberg-Scherpenzeel) en aan de Haar (tusschen Woudenberg-Scherpenzeel en Venendaal) stoppen dagelijks de treinen 202, 272 en 216, 206, 248, wanneer daartoe door de reizigers tijdig het verzoek is gedaan.

Te NITTERDEN wordt alleen gestopt wanneer reizigers moeten worden opgenomen of uitgelaten.

Dienstregeling HIJSM, 1 oktober 1889

Het dringende verzoek van deze directeur mocht evenwel niet baten. In 1885, dus tien jaar nadat het besluit tot aanleg van de lijn genomen was, hakte de regering de knoop door. De exploitatie van de lijn 'Amersfoort-Kesteren' werd toegevoegd aan de HSM. De directie van de StSp was hierover zo verbolgen dat zij weigerde haar station Kesteren voor de nieuwe spoorlijn ter beschikking te stellen. In Kesteren verrees dan ook een nieuw HSM-station, naast dat van de StSp. Tussen beide stations zat een stevig hek dat het reizigers onmogelijk maakte snel van de HSM-treinen naar de StSp-treinen en omgekeerd over te stappen. Zij moesten een kwartier lopen om van het ene station bij het andere te komen. Toch heetten de spoorwegen ook toen al dienstverlenend te zijn.

Hoewel dus pas in 1885 bekend werd wie de lijn 'Amersfoort-Kesteren' zou gaan exploiteren, werd reeds in 1876 een begin gemaakt met de feitelijke aanleg van deze lijn. De aanleg werd uitgevoerd door de Staat, namelijk het Ministerie van Waterstaat, Handel en Nijverheid, afdeling Spoorwegen. Als traject was gekozen: 'Amersfoort-Leusden-Woudenberg/Scherpenzeel-de Haar-Veenendaal-Rhenen-Kesteren'. Het aanvankelijke voorstel om de lijn via Wageningen in plaats van Rhenen te laten lopen had het door bezwaren van het Ministerie van Oorlog niet gehaald. Dit departement wenste onder geen beding een spoorlijn die de voor de defensie belangrijke Grebbelinie zou doorsnijden. De spoorlijn moest achter de Grebbelinie komen te liggen en dat was bij Rhenen.

De aanleg van de lijn 'Amersfoort-Kesteren' verliep niet erg voorspoedig. De bouwers werden naast allerlei kleinere moeilijkheden geconfronteerd met drie grote problemen. In de eerste plaats leverde de bouw van het beginpunt van de lijn bij Amersfoort moeilijkheden op. Dit beginpunt was zo geprojecteerd dat de lijn 'Amersfoort-Kesteren' ten westen van Amersfoort kruiste met de NCS-lijn van Utrecht naar Zwolle. De directie van de NCS weigerde op grond van veiligheidsredenen, maar in het bijzonder op grond van ordinaire naijver, hardnekkig om een kruising met haar spoorlijn toe te staan. Het conflict duurde zelfs tot en met de dag vóór de ingebruik-

Veenendaal met voor de sloop bestemde coupérijtuigen. Zo reisden onze ouders!

neming van de lijn 'Amersfoort-Kesteren'. Toen grepen de Minister van Waterstaat en de Raad van Toezicht op de spoorwegen in door de NCS te dwingen de aanleg van de benodigde kruiswissels mogelijk te maken en de HSM toestemming te geven van die wissels gebruik te maken.

In de tweede plaats was een groot gedeelte van de toen ook al niet erg vooruitstrevende bevolking van de Valleistreek beslist tegen de aanleg van "die modernistische nieuwigheid spoorlijn". Er werden allerlei protestacties georganiseerd die tot vertraging van de bouw leidden. Zo werden bijvoorbeeld de spoorarbeiders die belast waren met de landmetingen herhaaldelijk door plaatselijke boeren met de hooivork van het land gejaagd. Ook werkten de landeigenaren, wier land gebruikt moest worden voor de aanleg van de spoorlijn meestal

niet vrijwillig aan de overdracht van hun grond mee, zodat langdurige onteigeningsprocedures noodzakelijk waren. In de derde plaats zat het weer de bouwers vaak ernstig dwars. Vooral enkele zeer strenge winters vormden een struikelblok. Langdurige vorstperioden verhinderden dat de werkzaamheden aan o.a. de dubbelsporige Rijnbrug bij Rhenen volgens schema werden afgerond.

't Verleden spreekt!
Oude gevelsteen "Veenendaal"

Het feest voor de gehele bevolking mocht niet meer dan f 300,= kosten. Deze f 300,= waren bedoeld "om levensbehoeften aan de armen uit te reiken en de schoolkinderen te onthalen". In Veenendaal maakte men het nog bonter. Voor het officiële feest was f 150,= beschikbaar gesteld, voor de voedseluitdeling aan de bevolking slechts f 50,=

Ruim tien jaar nadat de eerste spade in de grond was gestoken naderde de bouw van de spoorlijn ondanks alle tegenslagen toch haar voltooiing. Op 17 februari 1886 maakte een selecte groep officiële genodigden de openingsrit van Amersfoort naar Kesteren v.v. Op 18 februari 1886 vond de opening voor het publiek plaats.

Ter gelegenheid van de opening van de lijn organiseerden de gemeentebesturen van Rhenen en Veenendaal festiviteiten voor de bevolking én zichzelf. Daarbij werden begrotingen gehanteerd die ons nu bepaald onredelijk voorkomen. In Rhenen werd voor het feestje van de weinige autoriteiten f 352,= uitgetrokken.

Periode 1887 - 1939

Na de opening floreerde de lijn 'Amersfoort-Kesteren' direct goed, zowel wat het reizigersverkeer als het goederenverkeer betreft.

In de jaren 1889 tot en met 1893 vonden enkele aanpassingen plaats op de stationsemlacements van Amersfoort en Kesteren. Deze aanpassingen maakten een nog effectiever treinverkeer mogelijk, onder andere direct doorgaande treinen van Amsterdam via Amersfoort en Kesteren naar Nijmegen en daarna eventueel Duitsland.

In 1921 en 1922 werd het baanvak 'Amersfoort-Woudenberg' dubbelsporig gemaakt. Tevens werd er bij de Haar een boog gebouwd voor aansluiting met de NRS-lijn 'Utrecht-Arnhem'. Deze boog diende om goederentreinen van de lijn 'Utrecht-Arnhem' af te takken naar Kesteren, zodat het emplacement in Arnhem ontlast zou worden. Voorzover bekend is de aansluitingsboog bij de Haar echter nooit in gebruik gesteld, met uitzondering van één keer militair vervoer.

HIJSM-station met het kappershuisje kort voor de sloop.

Periode 1940 - 1945

De periode van de Tweede Wereldoorlog is de spoorlijn 'Amersfoort-Kesteren', naar later zou blijken fataal geworden. Bij de gevechten in mei 1940 had de spoorlijn zwaar te lijden van het oorlogsgeweld. Langs de gehele lijn werden vernielingen aangericht. Zo werden de Rijnbrug bij Rhenen en het spoorwegviaduct in de weg Rhenen-Wageningen door de Nederlandse strijdkrachten om strategische redenen vernield. Later in de oorlog brachten verzetsstrijders en geallieerde vliegers de lijn nog regelmatig schade toe.

10 mei 1940
Vernielde Rijnbrug te Rhenen

In december 1940 was de Rijnbrug provisorisch hersteld, zodat weer, zij het via enkelspoor, naar Kesteren gereden kon worden. Vele inwoners van de Gelderse Vallei hebben in de oorlogsjaren van deze lijn gebruik gemaakt om in de Betuwe voedsel te gaan halen. De spoorlijn kreeg dan ook al gauw de bijnaam "De Kersenlijn".

Op 18 september 1944 reed de laatste trein van Amersfoort naar Rhenen. Enkele dagen later werd de Rijnbrug gebombardeerd en ernstig beschadigd. In het voorjaar van 1945 vernielden de Duitsers bij hun aftocht de Rijnbrug definitief. Ook de brug bij de Haar over de lijn 'Utrecht-Arnhem' bliezen zij

op. Twee vitale punten van de lijn 'Amersfoort-Kesteren' waren daarmee weggevaagd.

Periode 1946 - 1972

Na de oorlog werd spoedig begonnen met het herstel van het overal in Nederland zwaar beschadigde spoorwegnet. De werkzaamheden verliepen door een tekort aan grondstoffen en materialen langzaam. Het bleek noodzakelijk een lijst van met prioriteit te herstellen spoorwegobjecten op te stellen. De Rijnbrug bij Rhenen kwam, waarschijnlijk vanwege financiële redenen, op deze lijst niet voor.

In oktober 1945 reden er weer goederentreinen van Amersfoort naar Woudenberg/Scherpenzeel. In 1946 herstelde men de spoorbrug bij de Haar, zodat treinverkeer, inclusief reizigersvervoer, naar Rhenen opnieuw mogelijk werd.

De gemeente Rhenen deed intussen veel moeite om de Rijnbrug hersteld te krijgen, maar alle pogingen liepen op niets uit. In maart 1953 liet de provincie Utrecht weten dat een definitieve staking van het reizigersvervoer werd voorgesteld omdat herstel van de Rijnbrug financieel onhaalbaar was en reizigersvervoer slechts tot aan Rhenen niet zinvol werd geacht. Het traject 'Rhenen-Kesteren' zou worden opgebroken. Het goederenvervoer op het gedeelte van de lijn tot Rhenen zou worden gehandhaafd.

'Amersfoort-Kesteren' (in feite dus 'Amersfoort-Rhenen') was daarmee een lokaalspoorweg voor goederenvervoer geworden. Tot 1952 werd de dienst uitgevoerd met stoomlokomotieven, hierna namen dieselloks het werk over. Een aantal stoomloks werd gesloopt bij de Veenendaalse oud-ijzerfirma Van Dijk.

Het goederenvervoer van Amersfoort naar Veenendaal en Rhenen werd in mei 1972 stilgelegd. Vanaf die maand reden de goederentreinen niet verder meer dan tot Woudenberg/Scherpenzeel.

Periode 1973 - 1986

In het midden van de zestiger jaren kwam onder invloed van de bevolkingsgroei in Veenendaal en Rhenen de gedachte op om

deze plaatsen weer met het landelijke reizigersnet te verbinden door reactivering van het traject 'de Haar-Veenendaal-Rhenen' en aansluiting van dit traject op de lijn 'Utrecht-Arnhem'. De NS publiceerde in 1969 het beleidsplan "Spoor naar '75", waarin het idee om Veenendaal vóór 1975 weer met het landelijk reizigersnet te verbinden werd uitgewerkt. Deze tijdsplanning bleek al te optimistisch. In 1975 werd pas een begin gemaakt met de voorbereidingen van de reactivering. Onder andere het oude HSM-station Veenendaal werd in dit jaar gesloopt.

De feitelijke reactiveringswerkzaamheden begonnen in 1979. Rails, bielzen en ballast werden gelegd, bovenleiding en seinen werden geplaatst en in Veenendaal-West en Veenendaal-Centrum alsmede in Rhenen verrezen hypermoderne stationsgebouwen. In 1981 reeds werden de reactiveringswerkzaamheden voltooid. Op 30 mei van dat jaar openen de minister van Verkeer en Waterstaat ir. D.S. Tuynman de nieuwe lijn, nu Veenendaallijn genoemd, officieel. Veenendaal en Rhenen hadden de openbaar vervoersvoorziening die hen toekomt terug.

M.D.M. Stadhouders

Bron: *"Amersfoort-Kesteren, een veel besproken spoorlijn"*

G.A. Russer

Schaffelaarreeks nr.9

BDU Barneveld 1981

ISBN 90.70150.115

* Op donderdag 18 september 1986 hield de heer G.A.Russer een lezing met dia's over de 100-jarige spoorlijn. Dit artikel is, met instemming van de heer Russer, te beschouwen als een samenvatting van deze lezing.

OUD VEENENDAAL

De Historische Vereniging Oud Veenendaal is opgericht op 14 november 1985

Doel

- *Belangstelling te wekken voor het verleden van Veenendaal*
- *onderzoek van en publikatie over het Veense verleden te bevorderen*
- *zich in te zetten voor het behoud van datgene wat uit historisch opzicht waardevol is voor Veenendaal.*

Aktiviteiten

- *Vier maal per jaar wordt een goed verzorgd blad uitgegeven over zaken die de historie van Veenendaal en omgeving raken.*
- *enkele malen per jaar een bijeenkomst beleggen waarbij de lokale geschiedenis centraal staat.*

Marechaussée-kazerne met stal rond 1910 (nu Kerkewijk 116-122): het bewaren waard!

De molen "De Vriendschap", met op de achtergrond de Nieuwe Molen: het restaureren waard!

Werkgroepen

Binnen de vereniging bestaan nu drie werkgroepen:

- *werkgroep industriële geschiedenis*
- *werkgroep Veenendaalse kerkgeschiedenis*
- *werkgroep schoolmateriaal*

Deze laatste werkgroep stelt lesmateriaal voor basis- en vervolgscholen samen.

U kunt zich als lid melden bij de administrateur, de heer D.J. Kruidhof, Lemoen 29, tel. 08385-11079

Schoolstrijd

Toen ik onlangs op de boerderij van de bekende Veluwe schrijver Jac. Overeem vertoefde en de gelegenheid kreeg in zijn gigantische boekenkast, die zich over de gehele deel van de boerderij uitstrekt, rond te snuffelen, vond ik daar temidden van duizenden boeken een werkje van mevrouw G. van Schuppen uit Veenendaal. De uitgever bleek de heer Kool uit Veenendaal te zijn. Deze vertelde dat, toen hij zich in 1972 in Veenendaal vestigde, en de voorraad van boekhandel Piet Mark overnam, dit werkje zich tussen de boeken bevond. Hij liet het herdrukken en gaf het zijn klanten cadeau.

Welke Veenendaler kende niet het oude boekwinkeltje van Piet Mark aan het Achterkerk, waar hij met zijn dochters, naast de verkoop van boeken ook oude boeken opnieuw inbond.

Het huisje met de witte gevel was het oude boekhandelwinkeltje van de heer P. Mark. Achter de winkel was het woonhuis en een eenvoudig boekbinderijtje. De heer Mark liet de z.g. "oude schrijvers" herdrukken en verkocht ze dan in zijn boekhandel. Zondagsmiddags zette hij zich achter het harmonium en klonken, in koor, de stemmen van zijn dochters over het

Achterkerk. Nog steeds spreekt men in het Achterkerk met eerbied over de vroomheid van de heer Mark. De zijingang naast het huisje was de le Achterkerkdwarsstraat, waar melkboer Smit woonde. Onderaan het pad stonden nog drie huisjes van de Fabriek van Van Woudenberg (Frisia).

Het geschrift bevat een brief waarin een visioen weergegeven wordt dat mevrouw van Schuppen kreeg toen zij vernam dat de hoofdcommissie der Christelijke School te Amsterdam de f 200,= subsidie introk, die de eerste Christelijke School, die in 1863 werd opgericht, zo hard nodig had. Zij schreef: "Omdat wij Gereformeerd zijnde zij ons ten onrechte die gelden onthielden en zij die gelden niet uit hun eigen beurs gaven". Zij was dus een fervent voorstandster van het Christelijke Onderwijs. Het was de tijd waarin Groen van Prinsterer zich inzette voor de vrijheid van onderwijs. En die vrijheid kwam er. Groen van Prinsterer maakte gebruik van de vrijheid en geholpen door anderen richtte hij in 1860 de Vereniging voor Christelijk Nationaal Onderwijs op. Hij was de mening toegedaan dat het gehele onderwijs op een school doortrokken moest zijn van het evangelie. Zowel landelijk als plaatselijk kwam de zaak in beweging. Scholen voor Christelijk Nationaal Onderwijs werden opgericht. En ook in Veenendaal, aan het Verlaat, was een Christelijke School te vinden. In hetzelfde gebouw zou ook in de tachtiger jaren van de negentiende eeuw voor 't eerst de Gereformeerde kerk samenkomen.

Twee vragen dwingen mij tot nader onderzoek: "Wie was mevrouw van Schuppen? Was zij soms onderwijzeres aan de eerste Christelijke School in Veenendaal? En waarom werd de subsidie geweigerd?"

In mijn bezit zijn twee boekjes over deze school, die later bekendheid kreeg als de Nieuwewegse school, t.w. een jubileum-uitgave van het 25-jarig en van het 100-jarig bestaan van de school. Beide uitgaven melden wel het weigeren van de subsidie maar niet de reden. Kan iemand mij hierin meer duidelijkheid geven? In oude bladen vond ik wel twee advertenties uit die tijd. Daaruit blijkt dat de gevraagde subsidie bedoeld was om + 50 behoeftige kinderen te laten onderwijzen.

•• Een vriendelijke bede.

Sedert ruim drie jaren heeft zich alhier eene Commissie gevormd met het doel om gelden te verzamelen, ten einde behoeftige kinderen te doen deelen in het Cereformeerd onderwijs, dat aan onze school gegeven wordt.

Veertig à vijftig kinderen mochten wij gedurende dien tijd laten onderwijzen! doch nu is onze kast geheel ledig.

Den kinderen kosteloos onderwijs te laten geven is het Bestuur der school onmogelijk, daar het elk jaar reeds een aanzienlijk te kort heeft, dat grooter geworden is. nu de f 200 subsidie van de Vereeniging voor Christelijk Nationaal Onderwijs de school is ontnomen.

De kinderen naar huis zenden mogen wij niet, en het op de school houden kunnen wij niet, zoo wij geene ondersteuning van elders ontvangen.

Daarom komen wij tot U, Geuzen, Vrienden, die met ons de leer onzer vaders belijden, met de bede: och, helpt ons, verblijdt ons door eene gave opdat wij kunnen voortgaan het belang der jeugd te bevorderen; opdat onze vijanden mogen beschaamd worden.

De Commissie voornoemd,

Veenendaal,
17 Febr. 1873.

J. B. HARDEMAN.
C. HEIJ KZ.
B. VAN DEN BOSCH PZ.
H. VAN RENNES.
H. VAN KREEL.

De leden van bovengenoemde Commissie zijn bereid tot ontvangst uwer gaven, als ook de Hoofdonderwijzer der school de Heer J. MULDER, die in dit Blaadje van alle ingekomen giften melding zal maken

De ondertekenaars van de advertentie liggen allen begraven op de oude begraafplaats aan het Achterkerk. Nu de begraafplaats prachtig is gerenoveerd vindt men enkele van deze namen, op de nog overgebleven grafstenen, terug. Zij moeten toch wel erg verbitterd geweest zijn, gezien de laatste regel: "*Opdat onze vijanden mogen beschaamd worden*".

In hetzelfde blad een paar weken later vinden we dan weer een advertentie waarin milde gevers/geefsters bedankt worden.

Mevrouw van Schuppen kreeg in haar visioen een overzicht, zoals zij zelf ons mededeelt: "*Over het ganse werelddeel*".

ADVERTENTIËN.

Ontvangen op de Advertentie, geplaatst in No. 710
dezer Blaadjes:

VAN K. te M. f 10,—; P. M. te R. f 1 23 $\frac{1}{2}$,—; J. H.
v. d E. te R. f 10,—; G. v. L. te D f 2 50,—; N. N.
te B f 2,50,—; G. M. te U. f 6,18 $\frac{1}{4}$,—; Ds. W. R. K.
te W jaarlijks f 5. voor de school Gecollecteerd te S.
f 15.02,—; uit L. 5 postzegels, 50 ct.; Postmerk D. van
N N, een coupon f 1,23 $\frac{1}{4}$; uit Utrecht, uit de Bus van
W. v. L. f 4,—.

Hartelijk dank aan de milde gevers. In de eerste be-
hoefte is voorzien De nood is nogthans blijvend. Wie
gevoelt zich nog opgewekt om ons te ondersteunen.

Veenendaal,
18 Maart 1873.

J. MULDER,
Hoofdonderwijzer.

Zij voorzag oorlogen en een republikeinse regering over ons
land komen.

Hoeveel waarde we aan dergelijke geschriften moeten hechten
is nog de vraag!

Misschien kan iemand mij nader inlichten over wie deze me-
vrouw Van Schuppen was en welke rol zij speelde in de begin-
fase van het Christelijke Onderwijs ter plaatse.

Wie geïnteresseerd is in de geschiedenis van het Christelijk
Onderwijs te Veenendaal kan van mij bovenomschreven uitgaven
in bruikleen krijgen.

H. Diepeveen

Boekbespreking

"GEDREIGD DOOR 'T VUUR", deel III door Rik Valkenburg

"Aan vele boeken te schrijven komt geen einde" zegt de Prediker. Het lijkt bewaarheid te worden door de Veense schrijver Rik Valkenburg. Meer dan zeventig boeken van zijn hand zijn reeds verschenen. Een niet geringe prestatie.

In zijn "ten geleide" van het nieuw verschenen boek laat de schrijver weten dat hij in verhalende trant, waar gebeurde belevissen, waarin Gods leiding aanwezig was, heeft willen vastleggen. Het is de gouden draad die door al zijn werken loopt.

Het boek handelt over een vijftal, stuk voor stuk onverschrokken kerels, die na de oorlog belangrijke posten in zouden nemen. Het zijn de heren: Van der Laan, Ds. van Kooten, oud burgemeester Schakel, Ds. van Ravenswaay en Ds. Van der Ent.

In een typisch eigen stijl verwoordt de schrijver hun verhalen in hoofdstukken als: "De verhoogde grenadier", "Bovengrondse onderduiker" en "Ik worstelde en ontzwoom de razzia". Eén hoofdstuk wat mij, als Veenendaler, bijzonder boeide was: "Wie is Geurt van Kooten". Een overbodige vraag eigenlijk voor Veenendaal en de rest van kerkelijk Nederland. Want ons kent ons.

Deze oud Veenendaler (zoon van bakker Barend van Kooten) die menigmaal de preekstoel in de oude kerk op de markt beklom, stamt zowel van moeders- als van vaderszijde af van de vermaarde hugenotenleider Gaspard de Coligny, wiens dochter Louise huwde met niemand minder dan Willem de Zwijger. Uit dit huwelijk werd Frederik Hendrik, de stedendwinger, geboren. Uitvoerig wordt de afstamming van moederszijde omschreven. Minder duidelijk is deze van vaderszijde. Dat de Van Kooten's mannen van stavast zijn is ons bekend en daarom is het verhaal, dat eigenlijk stamt van de bekende Veenendaalse genealoog Adriaan P. de Kleuver, zeer waardevol. De Van Kooten's kennende, geloof ik dat in het nageslacht meer de stedendwinger dan de zwijger overheerst! Maar ik kan 't ook verkeerd hebben.

De avonturen van deze "theologische bovengrondse onderduiker", zoals hij door de auteur genoemd wordt, spelen zich groten-

deels in Veenendaal af. Het boek, waarvan mij bleek dat het bijna niet uit handen van jonge mensen te halen valt, zal een bijdrage leveren aan de hedendaagse discussie over bewapening. De uitgave, die wederom in handen was van de Veenendaalse uitgeverij Kool B.V., maakt een verzorgde indruk.

H. Diepeveen

Mededelingen

- * Dit nummer zal via de Rabobank op ruime schaal worden verspreid. We hopen dat vele lezers van dit nummer ook leden van de Historische Vereniging zullen worden. Wees Welkom!
- * Van gemeentezijde is vernomen dat we de gevraagde subsidie zullen krijgen. Het bedrag van de subsidie is aangepast aan het op dit moment te verwachten tekort over 1986. We zijn er bijzonder blij mee zonder rode cijfers aan het tweede jaar te kunnen beginnen. Het gaat om een eenmalige startsubsidie; we hopen de komende jaren - gezien het groeiende ledenaantal - zonder financiële steun van de gemeente te kunnen.
- * De Rabobank Veenendaal, die dit jaar 75 jaar bestaat, heeft de Historische Vereniging met een verjaardagskado bedacht. Niet alleen wordt dit nummer op ruime schaal via de Rabobank verspreid, ook verzorgde de Rabobank de feestelijke avond, die op 13 november gehouden werd. Daarnaast maakte de Rabobank het mogelijk dat de Historische Vereniging volgend jaar een fotowedstrijd organiseert. Deze wedstrijd heeft als thema "Veenendaal nu". U zult er binnenkort meer van horen. Tenslotte kregen we van de bank een zeer moderne typemachine, zodat dit blad nog beter - en zonder geleende machine - verzorgd kan worden.

- * De restauratie van het oude kerkhof aan de Achterkerkstraat, hoek Kostverloren schiet al aardig op.
We hopen er op een volgende bijeenkomst van de Historische Vereniging aandacht aan te besteden.
- * De werkgroep kerkgeschiedenis is van start gegaan.
Diegenen die interesse hebben om aan deze werkgroep mee te doen, kunnen contact opnemen met de heer P.G. Doolaard, Kerkewijk 112, telefoon 16911
- * De Historische Vereniging is vertegenwoordigd in het overlegorgaan dat zich buigt over de centrumplannen van de gemeente Veenendaal.
Eindreportage van het orgaan zal aan burgemeester en wethouders gedaan worden. Er komt ook nog een openbare hoorzitting.
- * Door de gemeente Veenendaal wordt, waarschijnlijk in december, in het prentenkabinet een tentoonstelling georganiseerd van luchtfoto's van Veenendaal.
Voor leden van de vereniging waarschijnlijk een erg interessante tentoonstelling, omdat luchtfoto's op verrassende wijze de ontwikkeling van een plaats laten zien.
- * Volgend jaar bestaat de Ritmeester Sigarenfabriek 100 jaar.
Er zijn kontakten met de direktie van Ritmeester om daar de nodige aandacht aan te besteden.
Ideeën en suggesties zijn welkom bij het bestuur, maar ook mensen die bereid zijn hieraan tijd en spierkracht te besteden.
- * Het archief van de vereniging werd uitgebreid met enkele oude nummers van o.a. 'de Vallei', waarin artikelen over Oud Veenendaal. Onze dank!

Rabobank

Deze uitgave kwam tot stand
in samenwerking met de Rabobank.

